

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Gəncə Dövlət Universiteti

Professor Abbas Səmədov

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEH -220

GƏNCƏ - 2014

A₂ 2014
726

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Gəncə Dövlət Universiteti

Professor Abbas Səmədov

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEH -220

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

GƏNCƏ - 2014

ARXIV

45686

701401

45(2=A3)5-8

Baş redaktor: Elmar Vəliyev,
Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı.

Elmi redaktor: Qara Namazov,
filologiya elmləri doktoru, Bakı Dövlət
Universitetinin professoru.

Rəyçi: Şəmistan Mikayılov,
Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri
İnstitutunun şöbə müdiri, pedaqoji elmləri
doktoru, professor.

Kompyuterdə yazdı – Zülfüyə İsmayılova

PROFESSOR ABBAS SƏMƏDOV ABBAS OĞLU

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEH - 220.

Görkəmli şair, böyük maarifçi, mahir pedaqoq, məsuliyyətli publisist Mirzə Şəfi Vazeh (1792-1852) zəngin ədəbi irs yaratmış əbədiyaşar sənətkardır.

Maarifpərvər mədəniyyət xadimi Mirzə Şəfi Vazeh mənəvi ömrü boyu doğma Vətənə və xalqına şərəfli xidmət etmiş, fitri istedadlı şair kimi nadir sənət inciləri, zəngin lirika yaratmış, mahir pedaqoq gənc nəslin təlim-təربiyəsinin və bədii-estetik zövqünün inkişafına bütün varlığı ilə çalışmış, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

Ali Baş Komandan, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev üç fevral 2014-cü ildə «Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyinin keçirilməsi haqqında» Sərəncam vermiş, Mirzə Şəfi Vazehin Şərq poeziyasının çoxəsrlik ənənələrini layiqincə yaratmış və yüksək insanpərvərliyi, mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən diqqətəlayiq irs qoyub getdiyini göstərmişdir.

«Mirzə Şəfi Vazeh-220» adlı bu kitab Mirzə Şəfi Vazehin anadan olmasının 220 illik yubleyinə həsr edilmişdir. Kitabda Mirzə Şəfi Vazehin həyatı, bədii yaradıcılıq yolu, «Divani-hikmət» ədəbi məclisi, əmək fəaliyyəti, xüsusilə fitri istedadlı şair və mahir müəllim olması, poeziyası, Vətənə və xalqa şərəfli xidmət etməsi tarixilik, elmilik, müasirlik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında təhlil edilib ümumiləşdirilir.

Kitab universitetlər, institutlar, kolleclər, ümumtəhsil məktəbləri və kütləvi oxucular üçün faydalı vəsaitdir.

Ön söz

Azərbaycan xalqının azadlığı yolunda misilsiz əmək sərf etmiş polad iradəli, bütöv xarakterli, yenilməz qüvvətə malik olan şairlər, nasirlər, dramaturqlar, ümumiyyətlə, sənətkarlar bir məqsədə, yəni Azərbaycan ədəbiyyatının zənginləşməsinə xidmət etmiş və edirlər.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, fitri istedadlı şair, böyük maarifçi, mahir pedaqoq, Vətənpərvər və əməksevər sənətkar Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev üç fevral 2014-cü ildə bu Sərəncamı vermişdir:

2014-cü ildə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair və tanınmış maarifçi Mirzə Şəfi Vazehin anadan olmasının 220 illiyi tamam olur.

Vazeh Şərq poeziyasının çoxəsrlik ənənələrini layiqincə yaşatmış və yüksək insanpərvərliyi, mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən diqqətəlayiq irs qoyub getmişdir. Onun yaradıcılığı Azərbaycanın Avropa ilə ədəbi-mədəni əlaqələrinin inkişafında özünəməxsus mühüm yer tutur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, görkəmli şair və maarifçi Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyəti ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 3 fevral 2014-cü il.

Ali Baş Komandan, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Mirzə Şəfi Vazehi Şərq poeziyasını yaşatmış, insanpərvərliyi və mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən sənətkar adlandırır, onun yubleyinin təntənəli keçirilməsini göstərir.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri zəngin ədəbi irs yaratmış, təbiət və cəmiyyət hadisələrinin təsvirini real və təsirli vermişlər.

Azərbaycan ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə Məhsəti Gəncəvi (1090-1188), Xaqani Şirvani (1126-1199), Nizami Gəncəvi (1141-1209), Məhəmməd Füzuli (1494-1556), Molla Pənah Vaqif (1717-1797), Molla Vəli Vidadi (1709-1809), Abbasqulu ağa Bakıxanov (1794-1846), Mirzə Şəfi Vazeh (1792-1852), Qasım bəy Zakir (1784-1857), Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878), Seyid Əzim Şirvani (1835-1888), Həsən bəy Məlikov Zərdabi (1837-1907), Cəlil Məmmədquluzadə (1866-1932), Mirzə Ələkbər Sabir (1862-1911), Nəriman Nərimanov (1870-1925), Səməd Vurğun (1906-1956) kimi dahi sənətkarlar vermiş, onlar dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə zənginləşdirmişlər. «Ədəbiyyat» sözü ərəb dilində olmuş «ədəb» kəlməsindən yaranmışdır. Bu sözün mənası gözəl əxlaq, dəvət, nəfsi öldürmək, yeməyə dəvət, gözəl xasiyyət, xeyirxah əməl və s. deməkdir. Ümumiyyətlə, «ədəb» sözü islamdan yüz il əvvəl zəriflik və gözəl əxlaq mənasında işlədilmişdir. Ədəbiyyat xalqın bədii təfəkkürü, obrazlı düşüncəsi, həyata, dünyaya, insana poetik münasibətinin ifadəsidir. Ədəbiyyat tərbiyə məktəbidir. Ədəbiyyat xalqın şüur və idrakı, gözəl düşüncə, mənəviyyat və zövqü ilə möhkəm bağlıdır, onun inkişafına təkan verir.

Ədəbiyyatşünaslığın ən böyük qolu olan ədəbiyyat nəzəriyyəsinə və ədəbi tənqiddə əsaslanır. Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsində S.Mümtaz, H.Arashlı, Mir Cəlal, M.Quluzadə, M.Arif, M.Rəfili, M.Cəfər, Ə.Sultanlı, Q.Kəndli, M.Seyidov, Q.Əliyev, A.Dadaşzadə səmərəli xidmətləri vardır.

Adlarını çəkdiyimiz ədəbiyyat mütəxəssisləri görkəmli sənətkar Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlunun (1792-1852) şəərəfli fəaliyyəti haqqında bəhs etmiş, onu yüksək qiymətləndirmişlər. Salman Mümtaz (1885-1941) görkəmli ədəbiyyatşünas kimi Mirzə Şəfi Vazehin fəaliyyəti ilə çox ciddi məşğul olmuş və «Mirzə Şəfi» əsərini yazmış, onun fəaliyyətini şərh etmişdir.

Akademik Feyzulla Qasımzadə, professor Mir Cəlal, professor Mikayıl Rəfili, professor Əjdər Səidzadə Mirzə Şəfi Vazehin yaradıcılıq yolu ilə səmərəli axtarışlar aparmış, əsərlər yazmış, onun yaradıcılığını və əmək fəaliyyətini, maarifpərvər və mahir pedaqoq olduğunu göstərmişlər.

Görkəmli tarixi şəxsiyyətlərin, o cümlədən ədəbiyyat klassiklərinin bədii surətlərini yaratmaq sahəsində müstəqil və çoxmillətli Azərbaycan ədəbiyyatının zəngin təcrübəsi vardır. Belə əsərlərin məfkurə mübarizəmizdə ulu Heydər Əliyevin ideya-siyasi tərbiyəsi, böyük rolu və əhəmiyyəti şəksiz və aydındır.

Tarixi-bioqrafik bədii əsərlərin inkişafında, eləcə də ədəbiyyatşünaslığın tədqiqində hadisələrə yeni fikirlə yanaşmaq qiymətləndirmək tamamilə yeni bir mərhələdir. Bu XXI əsr mərhələsidir, mütəfəkkir Heydər Əliyevin şəxsiyyəti ilə bağlıdır. Müstəqil Azərbaycan ədəbiyyatına məxsus realizm metodu, ədəbi yaradıcılığın və klassiklərin öyrənilməsi sahəsində əsaslı dəyişiklik əmələ gətirdi.

XIX əsrdə nəğmələri ilə avropalıları heyran qoyan Mirzə Şəfi Vazeh şəxsiyyəti, tədqiqatçıların psixologiyasını, subyektiv keyfiyyətlərini, istedadını, mənəvi aləmini, dünyagörüşünü və şairi çox vaxt obyektiv şəraitdən, ictimai-iqtisadi münasibətlər dairəsindən ayıran, təcrid edən sovet dövrü tarixi-bioqrafik tədqiqat əsərlərindən, bədii əsərlərdən fərqli olaraq müstəqil Azərbaycan ədəbiyyatının ən yaxşı bədii və elmi-tədqiqat əsərlərində Mirzə Şəfi Vazeh kimi görkəmli şəxsiyyətlərin, böyük söz və sənət ustalarının həyat və fəaliyyəti, yüksək humanizm idealları uğrunda mübarizəsi

mövcud cəmiyyətlə, xalqın mübarizəsi ilə, tarixi inkişafın qanunauyğunluqları ilə sıx əlaqədə əks etdirilir.

Həqiqəti inkar etmədən deyək ki, sosialist inqilabınadək tarixi bioqrafik janr bizim Azərbaycan ədəbiyyatında yaranmışdır. Bunun ən mühüm səbəblərindən biri, görünür, qabaqcıl, tərəqqipərvər, tarixi simalarla antokonist sinfi cəmiyyətin, hakim istismarçı siniflərin arasındakı barışmaz ziddiyyətləri təsvir etməyin o zamankı şəraitdə çətin və təhlükəli olması idi.

Dünya ədəbiyyatının təcrübəsi göstərir ki, hətta burjuamülkədar quruluşu şəraitində də, o cümlədən çar Rusiyasında və Sovet dövründə ayrı-ayrı yazıçılar tərəqqipərvər tarixi xadimlərin və qəhrəmanların bədii surətlərini yaratmış, onların xalq səadəti uğrunda mübarizəsini təsvir etməkdən, klassikləri tədqiqdən çəkinməmişlər.

Deməli, vətəndaş cəsarəti və hünəri ilə bərabər tarixi-bioqrafik janrın təşəkkül tapıb inkişaf etməsi üçün müəyyən ədəbi-bədii təcrübə, müvafiq ictimai-ədəbi ənənələr də zəruri idi.

Heç də demək olmaz ki, Mirzə Şəfi Vazehin tədqiqatçılarının psixoloji nəticələri insanı duyğulandırmır, tədqiqi vacib sayılmır. Belə düşünmək özünü dərk etməmək, özündən uzaqlaşmaq, yaşamaq hissini ölgünləşməsidir... Ədəbiyyatımızda belə ənənələr qətiyən olmamışdır, bunların rüşeymləri, ayrı-ayrı ilk cücartiləri belə görünməmişdir.

Mirzə Şəfi Vazehin qələmə aldığı «Teymur», «Sədi və Şah», «Knyaz Abbas», «Dərviş» mənzum hekayələri öz fəlsəfi təfəkkürü, xalqdan qidalanmaq qüdrəti ilə yenidən işləməyi bir çox el rəvayətlərində ayrı-ayrı şah və fatehlərin, xalq qəhrəmanlarının həyat epizodları, məhəbbət motivləri («Yusif və Züleyxa») öz əksini tapmışdır.

Buraya ayrı-ayrı salnamələrdə, cümlələrdə-Mirzə Şəfi Vazehin tərcümeyi halı, poeziyasının psixologiyası, müəyyən ədəbi-bədii üslubda ifadə olunmuş bioqrafik məlumatları və Fridrix Bodenştedtin sözlərini də əlavə etsək, ədəbiy-

yatımızda tarixi-bioqrafik janrın formalaşması və inkişafı üçün zəmin və material olduğunu, aydın təzahür edən ənənələr yaratmağa başladığını görürük.

Lakin bu ilk ənənələrin coşğun bir qüvvəyə, yenilik işığına «Sədi və Şah» mənzuməsinə çevrilməsi xalqın qələbəsi, şahın məğlubiyətidir. Şah haqqında Vazehdən soruşduqda: «Şah ağılsız və axmaq doğulmuşdur, lakin xalqın geriliyi və cəhaləti şaha onlar üzərində ağalıq etməyə imkan verir».¹ demiş və xalığı başa salmaq məqsədi daşımışdır.

Bu sözlərlə Mirzə Şəfi Vazeh bir maarifçi kimi xalqı maarifləndirmək yolu ilə ona öz hüququnu başa salıb ayılmaq fikrini ifadə edir, feodal şahlığı zülmü əleyhinə çıxır. Onun «Dərviş» və «Teymur» mənzum hekayələri də şahlıq zülmü əleyhinə yazılmışdır. Bu əsərlərdə İran şahı və öz dövründə məşhur olan Teymurləng insanlığın qəddar düşmənləri kimi təsvir edilmişdir.

Görkəmli yazıçı, tarixi faktların bilicisi Əlisa Nicatın «Nəğməyə dönmüş ömür» romanı da bu cəhətdən Vazehin həyatı haqqında yuxarıda dediklərimizə az və çox dərəcədə işıq salır, aydınlıq gətirir.

Roman XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının şair-filosofu Mirzə Şəfi Vazehin gənclik illərindən bəhs edir və bu onun sonrakı dərin ictimai fəaliyyətinin real zəminə bağlı olduğunun sağlamlığına inam doğurur. Romanda Gəncə məscidinin hücrələrində yaşayıb dövlətli balarına dərs deməklə güzəran keçirən böyük şairin acı taleyi, onun kəmsavad, mürəcə din xadimləri ilə ciddi mübahisələri qələmə alınmışdır.

«Mən bütün dünyanı həbsdən azad etmək istəyirəm» deyən Mirzə Şəfi Vazehə həsr olunan şairin xarakterini müəyyənləşdirir və bu oxucuya xoş gəlir. «Mənim müəllimim Hafiz, məscidim isə meyxaandır. Ey uca tanrı, qədəmlərimi məsciddən uzaqlaşdır, meyxaanəyə doğru apar, qəlbimi isə

¹ «Mirzə Şəfinin nəğmələri», H.Y.Eyfertin tərcüməsində, Moskva, 1930, səh. 71.

gözəllərə tərəf yönəlt!»). Axı mən bir qızıl kitabam, ədəbiyaşaram, məsd olub məscidi – müqəddəsə girmənəm, məstliyim əqidə, büövlüyüm tanrıya xidmətdir. «Mənim tanrım gözəllikdir, gözəllik». Tanrıdan gözəl heç bir şey yoxdur...

Elə buna görə də kitabda Şərq təfəkkürü ilə Qərb təfəkkürü arasındakı fərqi Həsən bəy Məlikovun Lev Nikolayeviç Tolstoyun məktubuna cavabında daha aydın nəzərə çatdırırıq. Həmin məktubda hadisələrin aydın dərk olunmasına əsaslı kömək edilir. Ona görə ki, Həsən bəy Məlikov Zərdabinin Lev Nikolayeviç Tolstoya məktubu dərin məzmunlu və tərbiyəvi mahiyyətlidir. Bu hadisələrin əsaslı şərhinə Mirzə Şəfi Vazehin nitqi oxucuya çox gözəl və tərbiyəvi təsir edir.

Mirzə Şəfi Vazehin müdrik kəlamı dərin mənalı və parlaq ideyalıdır. Mirzə Şəfi Vazeh deyir: «Mənim müəllimim Hafiz, məscidim isə meyxanədir. Ey uca tanrı, qədəmlərimi məscidən uzaqlaşdır, meyxanəyə doğru apar, qəlbimi isə gözəllərə tərəf yönəlt!»).

Mirzə Şəfi Vazeh iftixar hissi ilə deyir: «Mənim tanrım gözəllikdir, gözəllik». Görkəmli şair Mirzə Şəfi Vazeh alovlu qəlbindən həqiqəti vurğulayır və çox haqlı olaraq deyir: «Tanrıdan gözəl heç bir şey yoxdur».

Azadlığın və xoşbəxtliyin carçısı Mirzə Şəfi Vazeh Vətən və xalq sevgisi ilə yaşayır, həm də nadir sənət inciləri yazır və gənc nəsle təlim-tərbiyə verir, elm öyrədir, müqəddəs müəllimlik vəzifəsini şərəfli icra edir.

İstedadlı sənətkar Mirzə Şəfi Vazehin dövründə realizmin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir, realist ədəbi məktəblərin inkişafında sənətkarlar səmərəli çalışırdılar. Realizm inkişafı bu dövrdə əsasən iki xətt üzrə gedirdi. Bunlardan biri Vaqif ədəbi məktəbi, digəri isə A.A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı və M.Ş.Vazehin simasında yaranmış olan erkən maarifçilik xətti idi. Bu erkən maarifçiliyin A.A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı və Vazeh simasında

təzahür edən Azərbaycan maarifçiliyi özünün xarakterik xüsusiyyətləri ilə XVIII əsrin Qərbi Avropa maarifçiliyinə yaxın idilər. Bu baxımdan F.Bodenştedtin, M.Ş.Vazeh nəğmələrinin Avropada tanıtılmasında rolu başlıca yer tutur.

Qətiyyətlə demək olar ki, XIX əsrin 40-50-ci illərində Avropada tanınan və ümumxalq məhəbbəti qazanan, əsərləri oxuculara təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılardan görkəmli vətənpərvər, maarifpərvər, humanist sənətkar Mirzə Şəfi Vazeh olmuşdur.

Yalnız Azərbaycanda, həm də Yaxın və Orta Şərqdə deyil, Avropada və başqa yerlərdə tanınan Mirzə Şəfi Vazeh daha səmərəli çalışır, qiymətli sənət inciləri yaradır, lirikasını zənginləşdirir.

Kitabda Mirzə Şəfi Vazehin həyatı, yaradıcılığı, «Divani-hikmət» ədəbi məclisi, əmək fəaliyyəti, xüsusilə əsərlərinin şərh tarixilik, elmilik, müasirlik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında şərh edilib ümumiləşdirilir.

Kitabı mütləq edən, onun tənqidi qüsurlarını göstərən bizə bildiren alimlərə, ziyalılara, mütəxəssislərə, aspirant, dissertant və tələbələrə dərin minnətdarlığımızı bildirir, onlara uzun ömür, cansağlığı və səmərəli yaradıcılıqlarında parlaq uğurlar arzulayırıq!

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEHİN HƏYATI... (1792-1852)

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində görkəmli şair, mahir pedaqoq, mütəfəkkir Mirzə Şəfi Kərbəlayı Sadıq oğlu Gəncə şəhərində memar ailəsində 1792-ci ildə anadan olmuşdur. Uşaqlığını, gəncliyini Gəncədə keçirmiş, mədrəsədə təhsil almışdır.

Mirzə Şəfi Vazehin atası Sadıq Gəncədə Cavad xanın memarı vəzifəsində çalışmışdır. Kərbəlayı Sadıq böyük oğlu Əbdüləlini özünə şagird götürmüş, onu bəna etmək istəmişdir. Kiçik oğlu Şəfini ruhani etmək məqsədilə Şah Abbas məscidində Axun Hüseyn Pişnamazın rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən mədrəsəyə qoymuşdur.

Şəfi mədrəsədə ərəb və fars dillərini, şəriət elmlərini, hüsnüxət dərslərini səmərəli öyrənir və atasını sevindirir. Ancaq Şəfi mədrəsədə oxuyarkən atası 1805-ci ildə vəfat edir, onun vəziyyəti ağırlaşır. Dövrünün xeyirxah insanı olan tacir Hacı Abdulla Təbrizdən Gəncəyə qayıdır, Şəfini himayəsinə götürür, ona elm öyrənməyin səmərəli yollarını göstərir.

Hacı Abdulla Şəfini Cavad xanın qızı Püstə xanımın kənd və mülklərini idarə etmək üçün mirzəlik vəzifəsinə təyin etdirir. Şəfi ona tapşırılan işin öhdəsindən ləyaqətlə gəlir, el içində «Mirzə» kimi tanınır, ona bu vəzifə ilə əlaqədar «Mirzə Şəfi» deyirlər.

1826-cı ildə Cavad xanın oğlu Uğurlu ağa Gəncənin hakimi olur. Ancaq üç aydan sonra Uğurlu xan bacısı Püstə xanımla İrana qaçır. Ona görə ki, İran döyüşçüləri məğlub olub Gəncədən çıxarılır. Mirzə Şəfinin vəziyyəti ağırlaşır. O, 1830-cu ildə Gəncədə Şah Abbas məscidi yanındakı mədrəsədə uşaqlara nəstəliq-gözəl xətti ilə yazıb-oxumağı öyrədir, həm də bədii yaradıcılığa başlayıb xalq arasında şair kimi tanınıb hörmət qazanır.

İstedadlı xəttat, gözəl müəllim, görkəmli şair kimi şöhrət qazanan Mirzə Şəfinin vəziyyəti yenə də ağırlaşır. Ona görə

ki, 1831-ci ildə Hacı Abdulla vəfat edir. Mirzə Şəfi ərəb və fars dillərində fərdi dərslər deməklə məşğul olur. Gəncədə Mirzə Fətəli Axundova (1812-1878) dərslər deyir və onu qəflət yuxusundan ayıldır, ona ruhani təhsilin gərəksiz olduğunu başa salır, dünyəvi elmləri və rus dilini mükəmməl öyrənməyin əhəmiyyətini dərk etdirir.

Mirzə Şəfi 1840-cı ildə Gəncədən Tiflisə köçür. Keçmiş tələbəsi M.F.Axundovun köməyi ilə Tiflis qəza məktəbinə Azərbaycan və fars dilləri müəllimi təyin edilir. O, Tiflisdə azərbaycanlı, gürcü, rus və xarici ölkə ziyalıları ilə səmimi dost olur, elmi-nəzəri fəaliyyətini zənginləşdirir, eyni zamanda, fərdi dərslər deyir.

M.Ş.Vazeh 1846-cı ilin sonuna kimi, yəni altı il burada müəllim işləyir.

Mirzə Şəfi Vazeh 1844-cü ildə Tiflisdə «Divani-hikmət» adlı məclis təşkil edir. Məclisdə şeir yazmaq yarışı və ədəbi-fəlsəfi mübahisələr keçirir. Məclisin müxtəlif ölkələrdən üzvləri olmuşdur. Almaniyadan Fridrix Martin Fon Bodenstedt Tiflisə gəlmiş, Mirzə Şəfidən Azərbaycan və fars dillərini öyrənir, həm də məclisdə iştirak edirdi.

O, 1846-cı ilin aprelində Almaniyaya qayıdır. 1850-ci ildə Berlində «Şərqdə min bir gün» adlı ikicildlik əsərini çap etdirir. Bu əsərində «Gəncənin müdrik adamı Mirzə Şəfi ilə» tanışlığını və ona bağışladığı şerhlərin tərcüməsini verir. 1851-ci ildə «Mirzə Şəfinin nəğmələri» adlı kitabı Berlində nəşr etdirir.

Mirzə Şəfinin şerhləri geniş yayılır, alman, ingilis, fransız, italyan, Norveç, Holland, Danimarka, polyaq, çex, bolqar, qədim yəhudi dilinə tərcümə olunub nəşr edilir. Avropada «Mirzə Şəfi nəğmələri» məşhur bəstəkarların diqqətini cəlb edir, onlar Mirzə Şəfi nəğmələrinə musiqi bəstələyirlər.

Mirzə Şəfinin nəğmələrinin sürətlə yayılması haqqında alman ədəbiyyatşünası O.Burger yazır: «1849-50-ci illərdə F.Bodenstedtin «Şərqdə min bir gün» əsərində Şərq poeziyasından verilən şerhlər o qədər gözəl səsləndi ki, onlar

ayrıca kitabça halında 1917-ci ilə qədər iki yüz altmış dörd dəfə çap olunmuşdu». Ədəbiyyatşünas Balke yazır ki, «Mirzə Şəfinin nəğmələri» ilk dəfə 1851-ci ildə nəşr olunmuş, indiyə kimi üç yüz dəfədən artıq nəşr edilib oxucuların mütaliəsinə verilmişdir.

Mirzə Şəfi Vazeh Tiflis gimnaziyasının müəllimi İvan Qriqoryevlə birlikdə Azərbaycan dilini öyrənənlər üçün «Müntəxəbat» (Hikmətlər və nəsihətlər) adlı dərslik yazır. Həmin dərsliyi İvan Qriqoryev Mirzə Şəfinin ölümündən (1852) sonra Təbrizdə Daş basmasında çap etdirmişdir.

Professor Mikayıl Rəfili «Mirzə Şəfi dünya ədəbiyyatında» adlı (1958) monoqrafiyasında Mirzə Şəfinin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. Prof. F.Qasımzadə, prof. A.Aslanov, prof. Z.Orucov, prof. S.Şükürov, prof. A.Bayramov kimi görkəmli tədqiqatçı alimlər Mirzə Şəfi Vazehin bədii yaradıcılığını, əmək fəaliyyətini, zəngin əbədi irsini yüksək dəyərləndirmişlər.

Azərbaycanda milli məktəblərin açılması və dərsliklərlə təmin olunması dövrün əsas problemlərindən biri olmuşdur. A.Bakıxanov, M.Kazımbəy, L.Z.Budaqov, M.Ə.Vəzirov, A.O.Çernyayevski bu problemin həllində çox səmərəli fəaliyyət göstərmiş, faydalı dərsliklər yazmışlar. Bu sahədə Mirzə Şəfi Vazehin şərəfli xidməti olmuşdur.

M.Ş.Vazehin «Nəğmələr» kitabı və «Azərbaycan dilində tatar müntəxəbatı» dərsliyi görkəmli mütəxəssislər A.Abdullayev, Ə.Qarabağlı, Ə.Səidzadə, H.Əhmədov, Ş.Mikayılov, C.Əhmədov, M.Məmmədov, A.Səmədov, S.Şükürov, X.Məmmədov, B.Bağirov, A.Hacıyev, B.Muradov və başqaları tərəfindən diqqətlə öyrənilmişdir. Bu dərslikdən İrəvan mahalında, Qaraqoyunlu dərəsində, Göyçə mahalında, Gəncəbasarda və ümumiyyətlə, Azərbaycanın hər yerində səmərəli istifadə olunmuş, müəlliflərə dərin hörmət qazandırmışdır.

Mirzə Şəfi Vazehin haqqında Ə.Səidzadə «Mirzə Şəfi Vazeh» (1929), İ.K.Yenikolopov «Şair Mirzə Şəfi» (1938),

M.Rəfili «Mirzə Şəfi və dünya ədəbiyyatı» (1958), A.Bayramov «Mirzə Şəfi Vazehin ədəbi irsi» (1980), S.Şükürovun «Gəncəli Vazehin nağılı» (2000) kitabları çap olunub oxuculara ərməğan verilmişdir. M.Ş.Vazehin əsərləri çap olunmuş, haqqında dissertasiyalar yazılmış, adı əbədiləşdirilmişdir.

Mirzə Şəfi Vazehin bədii obrazı ədəbiyyatda yaradılmışdır. Onun haqqında Əlisa Nicatın «Nəğməyə dönmüş ömür» romanı (1980), Nəbi Xəzrinin «Heykəlsiz abidə» poeması, «Mirzə Şəfi» adlı pyesi, F.Mustafayevin «Mən işığa gedirəm» povesti, S.Xurşudun «Bəxtiyar deyil» dramı, Zeynal Xəlil, F.Rəhmanzadə, Vaqif Arzumanlı və başqa sənətkarların əsərləri çap olunmuşdur.

Tədqiqatçı Ələkbərli Mirzə Şəfi Vazehin əsərlərinin Almaniyada 167 dəfə çap olunmasını göstərir. Litva Şərqsünası Yurqis Zayerveynas 1899-cu ildə Mirzə Şəfini «dahi pedaqoq və yüksək istedadlı şair» adlandırmışdır. Görkəmli folklorşünas Salman Mümtaz Mirzə Şəfinin «Şeirələr» adlı kitabını Bakıda 1926-cı ildə çap etdirmiş, məzmunlu müqəddimə yazmış, kitabda «Vazeh, Hacı və Şeyxinin deyişməsi», «Min kəlami-Mirzə Şəfi Gəncəvi», «Mirzə Şəfi Gəncəvi» və s. əsərləri oxuculara ərməğan vermiş, M.Şəfinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş, onun dünyaşöhrətli sənətkar olduğunu göstərmişdir.

M.Ş.Vazehin şərəfli fəaliyyətini M.F.Axundzadə, L.N.Tolstoy, V.Markov, A.Berje, Y.Bertels, N.Marr, Ə.Ə.Səidzadə, S.Mümtaz və başqa görkəmli mütəfəkkirlər yüksək qiymətləndirmiş, Mirzə Şəfi Vazehin əbədiyaşar dahi sənətkar olduğunu göstərmişlər.

Görkəmli şair, mahir pedaqoq Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadiq oğlu 1852-ci ildə Tiflis şəhərində vəfat etmiş və dəfn olunmuşdur. Mirzə Şəfi Vazehin dəfn mərasimi çox izdihamlı keçmiş, insanlar bu dahi sənətkarın müqəddəs torpağa əbədi tapşırılmasını dərin hörmət və məhəbbətlə icra etmiş, onun əbədiyaşar sənətkar və mahir pedaqoq, əməksevər və vətənpərvər tarixi şəxsiyyət olduğunu göstərmişlər.

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEHİN YARADICILIĞI

Mirzə Şəfinin şeirlərini rus dilinə Mixail Mixaylov, V.Markov, M.Ramşov, H.Eyfert, A.Fet və başqa sənətkarlar tərcümə etmişdir.

Böyük rus şairi Lev Nikolayeviç Tolstoy şair A.Fetə məktubunda yazır: «Hörmətli A.Fet! «Şərqlər kitabını oxudum, xoşuma gəldi, çox maraqlıdır». Fridrix Bodenştedt 1873-cü ildə özünü «Şərqlər» kitabının müəllifi elan edir, Mirzə Şəfinin müəllifliyini danır. Uzun müddət Fridrix Bodenştedt «Şərqlər» kitabının müəllifi kimi tanınır.

Görkəmli ədəbiyyatşünas Salman Mümtaz (1885-1941) Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərini 1926-cı ildə Bakıda «Mirzə Şəfi Vazeh» adlı kiçik bir kitabda nəşr etdirir. Mirzə Şəfi Vazehin əlyazmasında tapılmış «Məktubun intizarında» adlı poeması yüz altmış səkkiz misradan ibarətdir. Bu poema fars dilində yazılmışdır.

Mirzə Şəfi Vazeh «Elm və kamal», «Yer və göy», «Uşaq» və başqa şeirlərində dünyəvi nemətləri tərənnüm edir. Mirzə Şəfi Vazeh «Məktubun intizarında» adlı poemasında sevgilisini «zamanın ən seçilmiş növcavanı», «xoşiqbal, xoşməhl» və «mehriban» bir gözəl adlandırır.

Fridrix Bodenştedt Mirzə Şəfinin şeirlərini alman dilinə tərcümə edir, 1851-ci ildə «Mirzə Şəfinin şərqləri», 1873-cü ildə «Mirzə Şəfinin irsindən qalan şeirlər» adlı kitablarını çap etdirir.

Mirzə Şəfinin ikinci kitabında lirik-aşıqanə şeirlərdən başqa «Sədi və Şah», «Dərviş», «Teymur», «Yusif və Züleyxan» kimi poemalar da vardır. Mirzə Şəfinin şeirlərində həyata nikbin baxışı hakimdir.

Deməli, Mirzə Şəfi istedadlı şairdir, onun üçün həyat hər şeydən üstündür. Mirzə Şəfi poeziyasında Füzuli şeirinin varisi kimi meydana çıxır. Ona görə ki, Mirzə Şəfi həyatla bağlı olan həqiqi sevgini tərənnüm etmişdir.

Mirzə Şəfi Vazeh dünya miqyasında tanınan, sevilən, dərin şöhrət qazanan Məhəmməd Füzulini bütün varlığı ilə sevir, ona dərin hörmət və məhəbbət bəsləyir, onun zəngin poeziyasından çox səmərəli bəhrələnir.

Mirzə Şəfi Vazeh dini ehkam, ruhanilik və mütləqiyyət əleyhinə «Teymur», «Dərviş», «Sədi və Şah», «Sual cavab» poemalarını yazmış, köhnə cəmiyyətin eyibləri əleyhinə mübarizə aparan satirik şair kimi tanınmış, parlaq uğurlar qazanmışdır. Mirzə Şəfi Vazeh müfti haqqında satirasında həyat həqiqətlərini poetik dillə vurğulayır, ona qətiyyənlə uymayacağını çox təsirli göstərər yazır:

Bizi cəhənlə qorxudur müfti,
Qorxmaz boş sözlərdən ağıllı insan.
Müftinin nə qədər olsa əfsunu,
Uymaz Mirzə Şəfi ona heç zaman.

Mirzə Şəfi Vazeh klassik şeirlərindəki mənzum hekayəçiliyi birləşdirməkdə müasiri olan Abbasqulu ağa Bakıxanovla birləşmişdir. Mirzə Şəfi «Teymur» poemasında istismarçı hakim sinfi ifşa edir, ona nifrət yağdırır.

Mirzə Şəfinin İvan Qriqoriyevlə tərtib etdiyi muntəxəbat onun ölümündən sonra 1855-ci ildə İvan Qriqoriyev tərəfindən Təbriz şəhərində çap etdirilir. Bu dərslik çox hörmətlə qarşılanır və yüksək qiymətləndirilir.

Mirzə Şəfi Vazehin şərəfli fəaliyyətini M.F.Axundzadə, L.N.Tolstoy, V.Markov, A.Berje, Y.Bertels, N.Marr, Ə.Ə.Səidzadə, S.Mümtaz və başqa görkəmli mütəfəkkirlər yüksək qiymətləndirmiş, onu «dahi pedaqoq və yüksək istedadlı şair» adlandırmış, Mirzə Şəfi Vazehin əbədiyaşar dahi sənətkar olduğunu göstərmişlər.

Mirzə Şəfi Vazehin vəziyyətini Hacı Abdullanın 1831-ci ildə vəfat etməsi və Uğurlu xan ilə bacısı Püstə xanımın İrana qaçması ağırlaşdırır. Ona görə ki, Mirzə Şəfi Vazeh kimsəsiz və köməksiz qalır.

Otuzuncu illərin əvvəllərində Mirzə Şəfi gənc Mirzə Fətəli Axundzadə ilə tanış olur və ona öz görüşləri ilə ciddi, xeyirxah təsir göstərir. Özünün mənəvi həyatında böyük təbəddülat yaradan bu həyəcanlı görüşləri haqqında Mirzə Fətəli Axundzadə ətraflı bəhs etmişdir.

Böyük mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878) öz tərcümeyi-halında yazır: «Gəncə məscidinin hücrələrindən birində bu vilayət əhalisindən Mirzə Şəfi adlı birisi yaşayırdı. Bu adam növbənöv elmlərdən başqa, nəstəliq yazısını da çox yaxşı yazırdı. Bu həmən Mirzə Şəfidir ki, Almaniya məmləkətində onun həyatı və farsca şeirdə malik olduğu fəziləti haqqında məlumat yazılıbdır.

Mən atalığımın buyruğu üzrə hər gün bu şəxsin yanına gedib nəstəliq yazısının məşqini edirdim. Belə ki, get-gedə mənimlə bu möhtərəm şəxsin arasında ülfət və ünsiyyət hasil oldu.

Bir gün bu möhtərəm şəxs məndən soruşdu: «Mirzə Fətəli, elmləri təhsil etməkdə məqsədin nədir?» Cavab verdim ki, ruhani olmaq istəyirəm.

Dedi: «Sən də onlar kimi riyakar və şarlatanmı olmaq istəyirsən?»

Təəccüb və heyrət etdim ki, bu nə sözdür. Mirzə Şəfi mənim halıma baxıb dedi: «Mirzə Fətəli, öz həyatını bu qaragüruhun içərisində puç etmə, başqa bir məşğuliyyət qəbul et».

Onun ruhaniliyə nifrət etməsinin səbəbini soruşduqda, o günə qədər mənim üçün örtülü qalan mətləbləri açmağa başladı. Atalığımın Həccdən qayıtmasına qədər Mirzə Şəfi bütün mətalibi-irfaniyyəni mənə təlqin etdi və gözümün qabağından qəflət pərdəsini qaldırdı».

M.F.Axundzadə ruhanilikdən əl çəkir, 1832-ci ildə Nuxa (Şəki) qəza məktəbinə daxil olub oxuyur. 1840-cı ildə M.F.Axundzadə Tiflis qəza məktəbində Şərqi dilləri üzrə müəllim işləyirdi. Həmin il o, bu vəzifədən çıxarkən öz yerinə Mirzə Şəfini məsləhət görmüşdür.

Qəza məktəbinin Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsini tutmaq üçün xüsusi imtahan verdikdən sonra Mirzə Şəfi bu vəzifəyə qəbul edilmiş, uzun zaman Tiflisdə yaşamışdır. O, burada fərdi dərslər verməklə və bədii yaradıcılıqla səmərəli məşğul olmuşdur.

Mirzə Şəfi Vazeh Tiflisdə Bodenştedtlə tanış olmuş, ona dərslər demiş, Firdosi, Xəyyam, Sədi, Hafiz və Füzulinin şeirlərini ona öyrətmiş və yazdırmışdı.

Bodenştedt deyir ki, Mirzə Şəfi şeirlər küliyyatını mənə bağışladı. Bu küliyyat onun Azərbaycan və fars dillərində yazdığı əsərlərdən ibarət bir xəzinə idi.

Almaniyalı Fridrix Bodenştedt müəllimi Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərini oxuyur, onun şeirlərinin zəngin təlim-tərbiyə və bədii-estetik zövq mənbəyi olduğunu dərk edir. Buna görə də o, Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərini kitab şəklində nəşr etdirib, oxuculara hədiyyə verir.

Mirzə Şəfi Vazehin yaradıcılıq yolunun öyrənilməsində görkəmli ədəbiyyatşünaslar Ə.Ə.Səidzadə, S.Mümtaz, E.Enikolopov, M.Qasimov, M.Rəfil, F.Qasimzadə, H.Hüseynov, akademik A.Makovelskinin çox şərəfli xidmətləri olmuşdur.

Mirzə Şəfi Vazehin Almaniya 1851-ci ildə nəşr edilən «Mirzə Şəfi nəğmələri» kitabının 1893-cü ildə yüz qırx beşinci, 1924-cü ildə isə yüz yetmişinci nəşri çapdan çıxmışdır. İndiyə qədər həmin kitab üç yüz dəfədən artıq təkrar nəşr edilmişdir.

«Mirzə Şəfi nəğmələri» fransız, ingilis, italyan, isveç, holland, danimarka, ispan, portuqal, rus, çex, macar, yəhudi və s. dillərdə dəfələrlə çap olunub geniş yayılmışdır. Buradan da Bodenştedtin özünü bu şeirlərin tərcüməçisi kimi deyil, müəllifi kimi qələmə verməsinin səbəbi aydındır.

Bodenştedt 1847-ci ildə Tiflisi tərk edir. Bundan bir il sonra, yəni 1848-ci ildə Mirzə Şəfi də Tiflisdən köçüb Gəncəyə gəlir. O, burada qəza məktəbində Azərbaycan dilindən dərslər deyir, hörmət qazanır.

Mirzə Şəfi Vazeh əsərlərində feodal quruluşunu kəskin tənqid atəşinə tutur. Mirzə Şəfi Vazeh şeirlərində insanların sevincini, xoşbəxtlik və azadlıq arzularını real ifadə edir. Onun şeirlərində dindar fırıldaqçılar, ziyankarlar, soyğunçular, rüşvətxorlar ifşa olunur.

Mirzə Şəfi Vazeh poeziyasında məzmunuz, ideyasız şeirlər yazan, özünü şair adlandıran böhdançıları ifşa edir və yazır:

Sizin tutduğunuz bu yol asandır,
Fəqət axmaqlarçün «ürəkaçandır».
Şeriniz ürəyi gətirməz coşa,
Qanan kəslər üçün bəladır başa!

Mirzə Şəfi Vazeh poeziyasında insanları həyatdan zövq almağa çağırır, maarifçilik ideyalarını təbliğ edir, şərəfli, məhsuldar əməyin əhəmiyyətini poetik dillə vurğulayır.

Mirzə Şəfi Vazeh poetik dillə özünü şair adlandıran, insanın qəlbini pərvazlandırmayan, ona tərbiyəvi təsir etməyən şeirlər yazan saxtakarları ifşa edir, onlara nifrət yağdırır. Mirzə Şəfinin şeirləri insana gözəl təlim-tərbiyəvi təsir bağışlayır.

Mirzə Şəfi Vazeh zəhmətkeş insanın əməyinə poetik dillə müraciət edir, onu yüksək qiymətləndirir və deyir:

Ey bəşərin xilasına edilən kömək,
Ey göylərin ilk töhfəs sevimli əmək!
Sənə xidmət edənlərə təsəllisən sən,
Müdrüklərin ilk arzusu, ilk istəyisən.

Ancaq, nadan çətin işdən qaçar asana,
Məhv olardım dirənmədən min yol əsana!
Ey göylərin ilk vergisi!..İnsan ki, sənə
Daim sadıq qalasıyam gedincə sinə.

Mirzə Şəfi Vazeh yazır ki, mənalı ömrümdə mən həmişə əməksevər insanlara sadıq qalacam, onlara dərin hörmət edəcəyəm.

Mirzə Şəfi öz şeirlərində həqiqət və doğruluğun tərəfində durur. O deyir ki, həqiqəti müdafiə etmək çətin olsa da, onu müdafiə etmək lazımdır.

Qoy sən həqiqəti söyləyən zaman,
Qopsun min təhlükə, qopsun min tufan.
Gəl baxma bunlara, ey Mirzə Şəfi,
Uca tut daima arı, şərəfi!

Mirzə Şəfi Vazeh mənalı ömründə namusu, əməyi, dostluğu, qayğıkeşliyi, müdrüklüyü uca tutmuş, bunlara sadıq qalmışdır.

Mirzə Şəfiyə görə, həqiqəti ifadə etməyin ən yaxşı yolu şeirdir. Şeirlə həqiqət, həqiqətlə şeir qardaşdır:

Qəlbimin, ruhumun qanadıyla mən,
Çıxdım aydınlığa zülmət gecədən.
Gördüm şəriyyətdə həqiqətimi,
Tapdım həqiqətdə şəriyyətimi.

Fitri istedadlı şair Mirzə Şəfi Vazeh poeziyasında həqiqəti tapdığını, ondan zövq aldığını göstərir.

Qadın azadlığı məsələsi Mirzə Şəfi poeziyasında xüsusi yer tutur. Şair deyir ki, Şərq gözəlinin qara çadra altında gizlənən üzündən çadranı atması lazımdır ki, bəşəriyyət həyatın ən gözəl nemətlərinin birindən məhrum olmasın. Bu cəhətdən «Tulla çadranı» şeri xarakterikdir. Ona görə ki, şeirdə qadını qadir Allahın gözəl, zəngin mənəviyyəti, əməksevər, qayğıkeş, vətənpərvər və müdrük yaratdığı poetik dillə çox təsirli verilir, oxucunun qəlbini zənginləşdirir.

Tulla gəl çadranı... görünsün üzün,
Gül də, gizlədərmisən de, bağda özün?

Səni qadir Allah, ey incə çiçək,
Yaratmış dünyaya verməkçin bəzək.
De, bunca lətafət, bunca məlahət,
Solsun dar qəfəsdə neyçin, nəhayət?

Şair yoxsulluğa dünyada ən böyük, hətta ölümdən də dəhşətli bir hadisə kimi baxır. Yoxsulluq, ehtiyac Mirzə Şəfiyə görə ən ağıllı adamın belə qürurunu sındırır, onu elə adamlara tabe edir ki, onların qarşısında boyun əyməkdənsə, ölüm yaxşıdır. Ehtiyac şəriyyətin düşmənidir. Çadranı qadının örtməsinə nifrət yağıdır və poetik dillə deyir:

Çadranı at! Qoy aləm camalını görsün ki,
Yer üzündə səndən gözəl məxluq yoxdur.
Qoy gözlərin yanan köz kimi qığılcım saçsın,
Qoy dodaqların qızılgül rəngi kimi gülsün.

Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərinin tərcüməsi də gözəl olmuşdur. Bodenştedt demişdir ki, «Mirzə Şəfinin şeirlərini dəyişməmişəm, alman geyimində vermişəm».

«Çadranı at» şeri orijinal və təsirli sənət incisidir. Mirzə Şəfi xalqın azadlığının yolunu maarifləndirməkdə görür, gənc nəslə elm öyrənməyə çağırır.

Mirzə Şəfi Vazeh şeirlərində şeyxulislamlara, müftilərə və mollalara nifrət yağıdır, onlara qarşı çıxır və onların yaramaz olduqlarını göstərir.

Mirzə Şəfi Vazeh Mirzə Fətəli Axundzadənin, Həsən bəy Zərdəbinin, Seyid Əzim Şirvaninin materialist yolunu davam etdirir, müfti haqqında satirasında yazır:

Xəsislikdə vurub ömrünü başa,
O dünyada cənnət axtarır nadan.
Bizi cəhənnəmlə qorxudur müfti,
Qorxmaz boş sözlərdən ağıllı insan.
Müftinin nə qədər olsa əfsunu,
Uymaz Mirzə Şəfi ona heç zaman.

Mirzə Şəfi Vazeh iftixarla deyir ki, ağıllı, əməksevər, müdrik insanlar boş və mənasız sözlərdən qorxmur, onu deyən nadanlara nifrət yağıdır.

Görkəmli maarif xadimi, istedadlı şair Mirzə Şəfi Vazeh həqiqəti vurğulayıb deyir:

Poeziyasında varlığı real, gözəl sayan və tərənnüm edən Mirzə Şəfi «Məktubun intizarında» adlı poemasında insan təbiətinə xas olan qəmginlik və şadlıq hissələrinin real səbəblərini göstərir. Həyatın və zamanın törətdiyi ziddiyyətlər insanın göz yaş, hicran və qəmginliyinin əsas səbəbidir.

Mirzə Şəfi Vazeh həyatın xoşbəxtliyini əqidədə axtarır, köhnəlmiş adət və ənənələrdən cəsarətlə əl çəkməyi tələb edir. O, deyir ki, insan xoşbəxtlik uğrunda mübarizə aparmalı, mənasız kitablardan üz çevirməyi bacarmalıdır.

Mirzə Şəfi Vazeh insanı real həyatdan zövq almağa çağırır və poetik dillə deyir: şair «yoxsulluq» və «bədbəxtlik» haqqında danışsa da, onlardan qurtarmağın yolunu müdriklikdə, ağılda, insanın möhkəm iradə və mənəvi yüksəkliyində görür.

Şair bəzən öz oxucusuna təsəlli verir, ruhdan düşməməyə, gözəl gələcəyə ümid bəsləməyə çağırır. Mirzə Şəfi deyir ki, elə bir varlıq yoxdur ki, əzabdan azad olsun. Lakin, hər gecənin bir gündüzü var! Hər şeyi ürəyinə salma, çünki hər şey dəyişir.

Mirzə Şəfinin şeirlərində dini xurafata qarşı mübprizə ideyası mühüm yer tutur. Şair göstərir ki, insan bir dəfə dünyaya gəldiyi və onun iki həyatı olmadığı üçün, o biri dünyaya ümid bəsləməməli, yer üzündə xoşbəxt olmağa çalışmalıdır. Cənnəti bu dünyada axtarmaq lazımdır, xoşbəxtlik göylərdə deyildir.

Mirzə Şəfi Vazeh poeziyasında xalqın azadlıq və xoşbəxtlik uğrunda arzu və istəklərini tərənnüm edir, istismarçı hakim sinfə nifrət yağıdır, onu kəskin tənqid atəşinə tutub ifşa edir.

Mirzə Şəfi Vazehin poeziyasındakı mütərəqqi ideyaları M.F.Axundzadə, H.M.Zərdabi, S.Ə.Şirvani və başqa sənətkarlar inkişaf etdirmişlər. Mirzə Şəfinin yaradıcılığını alman alimləri qətiyyənlə qiymətləndirmir, onun lirikasını şərh etmir, poeziyanın məzmunu və ideyasının elmi və nəzəri şərhini vermirlər.

Azərbaycan şairi və maarif xadimi Mirzə Şəfi Vazehin zəngin poeziyasını, təlim-tərbiyəvi mahiyyətli şeirlərini alman alimləri Kurt Zündermeyerin və Yahannes Mundhengin qiymətləndirmirlər, bu zəngin xəzinəni təhlil etmirlər.

Görkəmli rus sənətkarları N.Q.Çernışevski, akademiklərdən H.Y.Marr, A.Y.Krımski ilk dəfə Mirzə Şəfi Vazehin haqqında qiymətli fikirlərini bildirmiş, onun istedadlı sənətkar olduğunu göstərmiş və yaradıcılığını yüksək dəyərləndirmişlər.

Ədəbiyyatşünas Əjdər Səidzadə Mirzə Şəfi Vazehin böyük və istedadlı sənətkar olduğunu göstərmiş, Fridrix Bodenştedti ifşa etmişdir. Akademik Feyzulla Qasımzadə Mirzə Şəfi Vazehin haqqında tədqiqat aparmış, əsərlər yazmış, onun yaradıcılıq yolunu «XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərslində vermişdir.

Yazıçı Əlisa Nicat «Nəğməyə dönmüş ürək» adlı romanında, tənqidçi Faiq Mustafayev «Mən işığa gedirdim» povestində Mirzə Şəfinin canlı bədii obrazını yaratmışlar. Professor Mikayıl Rəfili «Mirzə Şəfi Vazeh dünya ədəbiyyatında» kitabında Fridrix Bodenştedti ifşa etmiş, Mirzə Şəfi Vazehin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdir.

Alman ədəbiyyatşünası Ernst Alger 1961-ci ildə Berlində nəşr olunan «XIX əsr alman ədəbiyyatı» kitabında Fridrix Bodenştedtin Mirzə Şəfi irsini mənimsədiyini göstərmiş, onu ifadə etmiş, həqiqəti real vurğulamışdır.

Alman tədqiqatçısı Xoret Ripix 1958-ci ildə Berlində «Fridrix Bodenştedt, İ.S.Aksakov, S.Turgenevlə şəxsi əlaqələri baxımından Rusiyaya münasibət» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, dissertasiyada Fridrix

Bodenştedtə nifrət yağdırmış, onu kəskin tənqid atəşinə tutmuşdur.

R.F.Rodetski 1948-ci ildə Berlində nəşr olunan «Rus lirikası» kitabından sitat gətirir, Bodenştedtin rus poeziyasının ilk carçısı olduğunu, bu sahədə onun səmərəli əmək sərf etməsini yüksək qiymətləndirir. Lakin dövrü mətbuatda bu məsələyə münasibət bildirilir, Rodetski və Bodenştedt kəskin tənqid edilib ifşa olunurlar. Ona görə ki, «Rus lirikası» kitabında həqiqət inkar edilir, heç bir əsas olmadan Fridrix Bodenştedt «rus poeziyasının ilk carçısı» adlandırılır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində filologiya elmləri doktoru, professor Akif Bayramov tədqiqatla səmərəli məşğul olur, maraqlı əsərlər yazır.

Professor Akif Bayramov «Klassik irsimizdən» (1975) adlı kitabında və digər əsərlərində Mirzə Şəfi Vazehin bədii yaradıcılığını ətraflı şərh edir, hadisələri düzgün qiymətləndirir. Ona görə ki, tarixi mənbələri dəqiq araşdırır.

Mirzə Şəfi Vazeh İvan Qriqoryevlə birlikdə tərtib etdiyi «Kitabi-türk» dərslində Füzulinin əsərlərinə geniş yer vermişdir.

Mirzə Şəfi Vazeh əsərlərində insan gözəlliklərini tərənnüm edir, qadın azadlığını, qadınların vəfalı, əməksevər, çalışqan, səliqəli, ülvi, incə, ömür-gün yoldaşlarına sadıq olduqlarını poetik dillə vurğulayır.

Dünyəvi gözəllikləri lirik planda yüksək sənətkarlıqla tərənnüm edən Mirzə Şəfi Vazeh qadını azad, vəfalı, sevib-sevilən, qayğıkeş, əməksevər insan hesab edir, onun bədii obrazını yaradır və yazır:

Bir kişi istəyirsə bir qadını,
Bu təşəbbüs xəbərləməz adını.
Nə səbəbdən qadın sevəndə onun,
Adı olsun xətalı, ya dolğun.

Mirzə Şəfi Vazeh ilk dəfə Azərbaycan qadınını səhnəyə çıxaran Mirzə Fətəli Axundzadənin yaradıcılıq yoluna işıq saçmış, onu yüksək dəyərləndirmişdir.

Mirzə Şəfi Vazeh qadının saf məhəbbətini, seviməsini tərənnüm edir, qadının örtülü gəzməsini, çadra örtməsinə poetik dillə göstərir və buna nifrət edib deyir:

Oxudum naməsin gülüzlü yarın,
İşindən hali oldum ol nigarın.
O namə çox şəfəqqətlə yazılmış,
Yazıb «Ey hicranın bəndində dustaq,
Hicrana səbr ilə dözürlər ancaq,
Qoy üzün dönməsin cəvri-fəraqdan,
Hicrində əl üzümə sən iştiaqdan.
Hələ əsgilməmiş mehrin yanımda.
Sevdan başımdadır, zövqün canımda.
Səni unutmam, fikrim bu olmuş,
Nə vaxt ollam o yarım ilə həmağuş.
Bütün eşq əhlinə bu bir məramdır,
Nəümidlik məşuqlara haramdır.

Mirzə Şəfi Vazeh insanları xoşbəxtliyə, azadlığa çağırır, yaşamaq, yaratmaq, əməksevər, vətənpərvər olmağı onlara tövsiyyə edir. O, əxlaqsızlığa nifrət yağdırır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Mirzə Şəfi Vazehin, Seyid Əzimi Şirvaninin, Mirzə Mehdi Şükühinin nəsrə miniatür hekayə yazmalarının ictimai səbəbləri vardır. Bu tələb əsas pedaqoji tələb idi, məktəbə, dərsliyə, həvəs idi. Həmin sənətkarlar maarifpərvər insanlar olmuşlar, onlar gözəl sənət əsərləri yazmışlar.

Mirzə Şəfi Vazeh məhəbbəti insanın mənəvi gözəlliyi kimi tərənnüm etmişdir. Eşq kamil insanın əqli və fiziki fəaliyyətinin açarıdır. Ona görə ki, eşq insanı xeyirxahlığa, insanpərvərliyə və qəhrəmanlığa aparır. Eşq insanı həyatdan zövq almağa, arzu və istəklərini ifadə etməyə

çağırır. Onun şeirlərində həyatda yaşamağın səmərəli yolları ifadə edilir, poetik dillə göstərilir.

Mirzə Şəfi Vazeh ədəbiyyatın bədii-estetik mahiyyətini dərk edən və qiymətləndirən sənətkardır. Mirzə Şəfinin «Sədi və Şah», «Teymur», «Dərviş» kimi məzmunlu əsərləri bədii cəhətdən mükəmməl poeziya nümunələridir.

Mirzə Şəfi 1846-cı ildə Tiflisdən Azərbaycana gələndə «Tiflis əlvida» adlı şeirini yazmış, vəziyyətini qeyd etmişdir. Tiflis onun dünyagörüşünü genişləndirmiş, hadisələri qələmə almış, məhəbbəti tərənnüm etmişdir.

Mirzə Şəfi Vazehin «Nəğmələr» kitabındakı şeirləri alman dilindən Aslan Aslanov tərcümə etmişdir. Mirzə Şəfi Vazehin 1961-cı ildə nəşr olunan kitabını 2004-cü ildə Firuz Sadıqzadə çap etdirmiş, həm də gözəl tərtib etmişdir. Mirzə Şəfi Vazehə göstərdikləri qayğıya görə Aslan Aslanov və Firuz Sadıqzadə dərin hörmət qazanmışlar.

Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin «Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında» 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına hədiyyə verilir.

Mirzə Şəfi Vazehin «Nəğmələr» kitabındakı əsərləri məzmun və ideyasına görə gözəl sənət inciləridir. İstismarçı hakim sinif cəmiyyətdə yaşayan şarilərə, sənətkarlara zülm etmiş, Xaqani, Nəsimi, Vaqif, Hadi, Sabir kimi sənətkarlara divan tutmuşdur.

Mirzə Şəfinin yaradıcılıq taleyi faciəli olmuş, onun şeirləri xalqına nəsib olmamışdır. Ancaq görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünasları Salman Mümtaz və Əjdər Seyidzadə onun əsərlərinin toplanmasında səmərəli çalışmış, məqsədlərinə nail olmuş, Azərbaycan xalqına səmərəli xidmət etmişlər.

Fridrix Bodenshtedtin plagiatlığı təsdiq edilmişdir. Ancaq onun bədii təcrübə sahəsində fəaliyyəti səmərəlidir. Bunu onun Mirzə Şəfinin şeirlərini alman dilinə tərcümə

etdiyi təsdiqləyir. Ona görə ki, onun tərcümələri əhəmiyyətli və faydalıdır, həm də Mirzə Şəfini dünyaya tanıdır.

Mirzə Şəfi Vazehin zəngin poeziyası oxucu kütləsini təmin edən, oxuculara gözəl əxlaqi keyfiyyətlər aşılardan nadir sənət xəzinəsidir. Bu baxımdan onun qəzəl və mükəmməsi, rübai və beytləri çox səciyyəvidir. Ona görə ki, məzmunlu və tərbiyəvi ideyalı, bədii-estetik zövqə malik sənət inciləridir.

Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərini alman dilindən Azərbaycan dilinə Aslan Aslanov gözəl tərcümə etmiş və Fridrix Bodenştedtin tərcüməsi haqqında fikrini düzgün əsaslandırılmış, onun tərcüməçilik fəaliyyətini düzgün qiymətləndirmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Mirzə Şəfi Vazehin həyatı və yaradıcılığı çox çətin və davamlı tarixi hadisələrlə bağlıdır. Mirzə Şəfi Vazeh haqqında yazılan əsərlər və onun zəngin poeziyası bu həqiqəti təsdiqləyir.

Mirzə Şəfi Vazehin əsərləri nəşr olunmuş, haqqında dissertasiyalar yazılıb müdafiə edilmiş monoqrafiyalar buraxılmış, adı əbədiləşdirilmiş, heykəli ucaldılmış, müqəddəs məzarı ziyarətgaha çevrilmişdir.

Görkəmli maarif xadimi, mahir pedaqoq, istedadlı şair Mirzə Şəfi Vazehin tərcümeyi-halı və poeziyası dərsləkləri və dərslər vəsaitlərini zənginləşdirmiş, tələbələrə və şagirdlərə gözəl təsir etmişdir.

Ali Baş Komandan, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Mirzə Şəfi Vazehi «Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair və tanınmış maarifçi» adlandırmış, onun anadan olmasının 220 illik yubleyinin təntənəli keçirilməsini göstərmişdir.

Görkəmli Azərbaycan şairi, mahir maarifçi və pedaqoq Mirzə Şəfi Vazehin anadan olmasının 220 illik yubleyi təntənəli keçirilir və əbədiyaşar sənətkara parlaq uğurlar qazandırılır. Ona görə ki, humanist, əməksevər, maarifpərvər, qayğıkeş, tələbkər tarixi şəxsiyyətdir, əbədiyaşar lirika ustasıdır.

Yaxın və Orta Şərqdə, Qafqazda, Azərbaycanda dramaturgiyanın banisi, görkəmli ədəbiyyatşünas, mütərcim, jurnalist, mahir pedaqoq Mirzə Fətəli Axundzadənin müəllimi Mirzə Şəfi Vazeh olmuş, onun gözünün qabağında ruhani pərdəsini götürüb atmış, ona demişdir ki: «Mirzə Fətəli öz ömrünü bu qaragüruhun içərisində zay etmə, başqa bir iş qəbul et!».

Bu hadisədən sonra Mirzə Fətəli Axundzadə ruhaniliyə nifrət edir və fikrini tamamilə dəyişdirir, elm və sənət ilə məşğul olur.

Mirzə Şəfi Vazeh yüksək rütbəli ruhanilərin biri ilə məscid haqqında söhbət edərkən əsəbləşir və deyir:

Min ev yıxıb, tikirsiniz bir boş minarə,
Ərşə çıxıb, yetmək üçün pərvərdigarə.

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEHİN «DİVANI-HİKMƏT» (1844) ƏDƏBİ MƏCLİSİ

Azərbaycan realist ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, fitri istedadlı şair, mahir pedaqoq, məsuliyyətli publisist Mirzə Şəfi Vazeh zəngin təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli ədəbi irs və məclis yaratmışdır.

Mirzə Şəfi Vazeh dünyada tanınan, əsərlərini oxucular və tədqiqatçılar yüksək qiymətləndirən əbədiyaşar sənətkardır. Mirzə Şəfi Vazehin bədii ədəbiyyatda canlı obrazı yaradılmışdır.

Əlisa Nicat «Nəğməyə dönmüş ömür» roman və hekayələr (1980), Nəbi Xəzri «Heykəlsiz abidə» (1982) adlı kitablarında «Nəğməyə dönmüş ömür» romanını, «Heykəlsiz abidə» poemasını, povest və hekayələrini Mirzə Şəfi Vazehə həsr etmiş, onun müdrik obrazını yaratmışlar.

R.Qusarçaylı, X.Zeynalov, Z.Xəlil, A.Bayramov, Qabil, M.Əliyev, E.İsmayılov Mirzə Şəfi Vazehə, onun vətənpərvər, humanist, əməksevər, qayğıkeş, tələbkar sənətkar, gözəl insan, mahir tarixi şəxsiyyət olmasına poetik əsərlər, lirik şeirlər həsr etmiş, milyonların qəlbində özünə əbədi abidə qurduğunu poetik dillə tərənnüm etmişlər.

Ədəbiyyatşünaslar, folklorşünaslar, elm və mədəniyyət xadimləri Mirzə Şəfi Vazehin maarif, mədəniyyət, təhsil sahəsindəki şərəfli xidmətlərini, xüsusilə onun «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin səmərəli fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və qiymətləndirirlər.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Mirzə Şəfi Vazehin yaradıcılıq yolu, əsərləri, pedaqoji fəaliyyəti, poeziyası, «Divani-hikmət» məclisi yüksək qiymətləndirilir, əbədiyaşar sənətkar adlandırılır.

Filosof şair Mirzə Şəfi Vazehin şəxsiyyəti, məhəbbəti, yaradıcılığı, pedaqoji fəaliyyəti, xüsusilə «Divani-hikmət» məclisi haqqında ətraflı elmi-nəzəri kitab, tezis və məqalələr

yazan, onun haqqındakı xatirələri, məqalə və tezisləri dilimizə tərcümə edən prof. Akif Bayramovdur.

Professor Akif Bayramov məsuliyyətli, tələbkar, qayğıkeş, çox əməksevər və vətənpərvər alimdir, gözəl tarixi şəxsiyyətdir.

Professor Akif Bayramovun həyatı çox zəngin və mənalıdır. Akif Bayramov 1938-ci ildə Borçalı mahalında anadan olmuşdur. Akif Bayramov orta məktəbi qızıl medalla, Azərbaycan Dövlət Dillər Universitetinin alman dili fakültəsini 1961-ci ildə fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. İndi Azərbaycan Respublikasının prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında xarici dillər kafedrasının müdürüdür.

Mirzə Şəfi 1840-cı ildə Gəncədən Tiflisə köçür və keçmiş tələbəsi Mirzə Fətəli Axundzadənin köməyi ilə Tiflis qəza məktəbinə Azərbaycan və fars dilləri müəllimi vəzifəsinə təyin edilir.

Tiflisdə 1844-cü ildə «Divani-hikmət» adlı ədəbi məclis yaradır. Məclisdə poeziyaya və elmə maraq təşkil edilir, şeir yazanlara hədiyyələr verilir. Bu məclisdə Fridrix Martin Fon Bodenştedt (1819-1892) də iştirak edir, Mirzə Şəfidən Azərbaycan və fars dillərini öyrənir.

Mirzə Şəfi Fridrix Bodenştedtə şeirlərinin əlyazmasını da hədiyyə verir. 1846-cı ildə F.Bodenştedt Almaniya qayıdır. 1850-ci ildə Berlində «Deker» nəşriyyatında «Şərqdə min bir gün» adlı iki cildlik əsərini çap etdirir. Kitabda Mirzə Şəfinin haqqında «Gəncənin müdrik adamı» adlı maraqlı yazı və onun şeirlərindən nümunələr verilir.

Fridrix Bodenştedt 1851-ci ildə Berlində alman dilində «Mirzə Şəfinin nəğmələri» adlı kitab nəşr etdirir. Kitabda Mirzə Şəfinin şeirləri verilir.

Mirzə Şəfinin şeirləri «Divani-hikmət» ədəbi məclisində müzakirələrdən keçmiş, oxunmuş və üzərində həmişə işlənmişdir.

Alman ədəbiyyatşünası O.Burger şərqiləri oxuyur, bəyənir və yazır: «1849-1850-ci illərdə Fridrix Bodenştedtin

«Şərqdə min bir gün» əsərində Şərq poeziyasından verilən şeirlər o qədər gözəl səslənir ki, onlar ayrıca kitabça halında 1917-ci ilə qədər iki yüz altmış dörd dəfə çap olunmuşdur».

Azərbaycan ədəbiyyatının dünya şöhrətli korifeylərindən biri olan Mirzə Şəfi Vazehin yaradıcılıq yolunu, poeziyasını, bir çox dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuş nəğmələrini, məşhur «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin fəaliyyətini araşdırmaq, toplamaq, tədqiq etmək, oxucuların müəllimlərinə vermək müasir müstəqillik dövrümüzdə ədəbiyyatşünasların, elm və mədəniyyət xadimlərimizin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biridir.

Görkəmli sənətkar Mirzə Şəfi Vazehin «Divani-hikmət» ədəbi məclisi dövrün ən nüfuzlu və əhəmiyyətli ədəbi məclisi olmuş, ədəbiyyatın inkişafına təkan vermişdir.

Ədəbiyyat tədrisi metodikası sahəsində ədibin «Divani-hikmət» ədəbi məktəbinin misilsiz əhəmiyyəti, zəngin tərbiyəvi mahiyyəti tədqiq olunmalı, ali və orta təhsil müəssisələrinə, alimlərə, müəllimlərə, aspirantlara, magistrələrə, tələbələrə ərməğan verilməlidir.

Mirzə Şəfi Vazehin «Divani-hikmət» ədəbi məclisində təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan şifahi xalq yaradıcılığının və klassik ədəbiyyatın öyrənilməsinə geniş yer verilir.

Şifahi xalq ədəbiyyatının və yazılı ədəbiyyatın zəngin ədəbi nümunələrinin, poeziya, nəsr və dram əsərlərinin öyrənilməsinə Mirzə Şəfi Vazeh xüsusi diqqət yetirir, tarixilik, elmilik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında tədris olunmasına, öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

Arxiv materialları, tədqiqat monoqrafiyaları, namizədlik və doktorluq dissertasiyaları, xatirələr, dövrü mətbuat, rəsmi dövlət sənədləri Mirzə Şəfi Vazehin mənalı ömrünün tarixi salnaməsi, xüsusilə poeziyası, şeirləri, nəğmələri və «Divani-hikmət» ədəbi məktəbi haqqında zəngin məlumat verir.

Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi tarixində «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin əhəmiyyətini, görkəmli şair, nasir

və dramaturqların, ədəbiyyatşünas və folklorşünasların fəaliyyətini gənc nəsələ tədris edib öyrətməsində Mirzə Şəfinin səmərəli xidmətini professor Əliyər Qarabağlı, professor Camal Əhmədov, professor Şəmistan Mikayılov və başqa elm xadimləri «Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası» dərsliklərində yüksək dəyərləndirmişlər.

Tarixi mənbələr göstərir ki, «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin yaradıcısı, müdiri, görkəmli ictimai-mədəni elm xadimi, şair və mahir pedaqoq Mirzə Şəfi Vazeh təsis edib yaratdığı bu ədəbi məclis haqqında tələbələrinə ətraflı məlumat verir, onların birliyini, dünyagörüşünü, nitqini zənginləşdirir, «Divani-hikmət» məclisinin tarixi inkişaf yolunu və əhəmiyyətini şərh edir, tələbələrə şüurlu mənimsədirmiş.

Divan ədəbiyyatının faydalandığı və əsaslandığı ideya-mövzu mənbələri zəngin və rəngarəngdir. Divan ədəbiyyatında Quranın ayələri və hədislərdən, islam tarixindən, əfsanəvi hadisə və qəhrəmanlar haqqında hekayələrdən, şifahi xalq ədəbiyyatının nümunələrindən ətraflı istifadə edilmiş, Divan ədəbiyyatında məhəbbət mövzusu baş mövzu hesab olunmuşdur.

Divan ədəbiyyatı şairləri məhəbbət və gözəllik nəğməkarı kimi tanınırdı. Divan şairləri həm də aşiq kimi sevilirdi. Divan ədəbiyyatı məhəbbət mövzusu ilə məhdudlaşmır. Nəsr və dini əsərlər, nəsihətnamələr, səyahətnamələr, elmi və tarixi əsərlər yazılırdı.

Divan ədəbiyyatında ədəbi janrlar mövzu və formaca rəngarəng olur. Bu baxımdan müxtəlif şeir topluları, nəsihət yazılan mətnlər, şairlərin tərcümeyi-hallarından yazılan toplular, qəhrəmanların savaqları, böyük toy-düynələrə həsr olunmuş əsərlər, nəsihətnamə-öyüd kitabları, tarixi hadisələrin əksi, müxtəlif ölkə və insanlar barəsində təəssüratlar, bir şəhərin və şəhərdə yaşayan insanların tərfi haqqında toplular diqqəti cəlb edir.

Divan ədəbiyyatında nəzm şəkilləri çoxdur və şeirin janrlarından (qəsidə, qəzəl, müstəzad, məsnəvi, rübai və s.) eniş istifadə edilir.

Görkəmli söz sənətkarları Xaqani, Nizami, Həsənoğlu, Nəsimi, Həbib, Kışvəri, Xətayi, Füzuli və başqaları faydalı divanlar yaratmışlar. Divan lirik şeirlər toplusudur. Divanları şairlərin özləri tərtib edirlər. Məhəmməd Füzuli tərtib etdiyi divanına məzmunlu giriş yazmış, onun tərbiyəvi mahiyyətini göstərmişdir.

Mirzə Şəfi Vazehin «Divani-hikmət» ədəbi məclisində divan haqqında tələbələrinə ətraflı məlumat verməsi, görkəmli sənətkarların divanlarının məzmun və ideyasını şərh edib tələbələrinə şüurlu mənimsətməsi haqqında arxiv materialları, rəsmi sənədlər, tədqiqat kitabları və ədəbiyyatşünasların, şair və yazıçıların əsərləri faydalı məlumat verir.

Mirzə Şəfinin «Divani-hikmət» ədəbi məclisində oxuduğu bu şeir tələbələrə çox gözəl təsir bağışlayır:

Mən oxuduqca nəğmələrimi,
Qızların sevincdən qəlbi kövrəlir.
Zümrüdtək incə sözlərim,
Saplara düzülüb sevinc gətirər.

Hurimin nəfəsilə dolmuş,
Sözlərim ətir qoxuyar.
Sanki bir dəstə qızılgülü,
Hədiyyə vermiş mənə Züleyxam!

Təəccüb etməyin ki, nəğməkarım
Qəlbi hikmətlə doludur.
Hikmətlərimlə şıltaq gəncliyim,
Ancaq şeirlərimdə qovuşur.

Eşqdır, məhəbbətdir müdrikliyim,
Ondan öyrəndim sözü, söhbəti.
Qara gözlüm, gözəl mələyim
Çevrilmiş nəğməmin sözlərinə.

Hikmətsiz olsa da nəğmələrim,
Xoş gələr sizə, mənə bəllidir.
Dodaqlarımdan qopan sözlərim,
Çünki sevgilimin vəsfidir.

Cəmşidin cüşə gətirən şərəbinin,
Qüvvətinə bənzər onun qüdrəti.
Hikmətin sirrini mənə açdıran,
Füsunkar aləmdir, bir də şöhrəti.

Gözəl səslənirmi o nəğmələrim,
Qəlbləri oxşayan ahənglərimdə?
Nəğmələrimin axını deyilmi,
Gözəlin yüngül qədəmləri?

Mirzə Şəfi Vazeh İrandan «Divani-hikmət» ədəbi məclisinə gələn tələbəsinin sualına bu şeirlə cavab verir:

Nazlı canan, qəlbim sənə gözəlliyinlə bəzənir,
Səma günəş şəfəqlərindən bəzənən kimi.
Sən mənə, ey gül, camalını bəxş etməsəydin,
Qaranlıq aləm olardı mənə zindan kimi.

Günəş işıqlandırmasaydı qaranlıqları,
Dünya gözəlliklərə, inan, həsrət qalardı.
Sənə gözəlliyindən şəfəq alan anları,
Qəlbim qızılgül kimi xoş ətir saçardı.

Fridrix Bodenştedtin «Divani-hikmət» ədəbi məclisində almanlar, ingilislər və fransızlar haqqında sualına cavabında

Mirzə Şəfi Vazeh deyir: «Alman xalqı alimlər, dilşünaslar yetirən xalqdır, ingilislər zəhmətkeşdirlər. Onlar gözəl toxuyur, üst-başımızı bəzəyir, iti ülgüc istehsal edirlər ki, üz-başımızı qırxi, özümüzü sahmana salırıq.

Fransızlar isə şən millətdir. Onlar həmişə deyib-gülürlər. Onların üst-başlarından daim ətir qoxusu gəlir. Bu xalqların görkəmli sənətkarları və zəngin ədəbiyyatı vardır».

Almaniyadan gəlmiş alim həkimə Mirzə Şəfi məktubunda yazmışdır:

«Şərqi işığı, hikmətin mənası»

Səni sevən, sənə böyük hörməti olan dostunun mənə bağışladığı iki ədəd ingilis ülgücü çox xoşuma gəldi. Mən sənin üzqırxanına nəzər yetirdim, o da ingilisin məhsulu olduğuna görə mənə daha çox əlverişlidir.

Ayaqların altına çiçəklər!»

«Divani-hikmət» ədəbi məclisində Mirzə Şəfi F.Bodenştedtin xahişinə əməl edir və onun alman dilinə tərcümə edəcəyi bir çox şeirlərini ona hədiyyə verir.

Şeirləri oxuyan tələbəsi müəlliminə deyir ki, sizin nəğmələriniz bizi valeh etdi. Mən əminəm ki, Almaniyada hamının xoşuna gələcək, sizə hörmət qazandıracaqdır.

Mirzə Şəfi Vazehin «Divani-hikmət» ədəbi məclisində Abbasqulu ağa Bakıxanov iştirak edir. O, Mirzə Şəfinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir, Qurandan, Sədidən, Hafizdən və Füzulidən şeirlər oxuyur, tələbələrə maraqlı məlumat verir. Abbasqulu ağa Bakıxanov tələbələrə «Fatma tar çalır» şeirini bağışlayır.

Tələbə Fridrix Bodenştedt demişdir: «Mirzə Şəfi mənə öz nəğmələr toplusunu bağışlamışdı. O, lirik nəğmələrinin çoxunu kağıza köçürmüş, nəğmələri, onların şöhrəti, öz zəhməti barədə ön söz də yazmışdır. Onu da deyim ki, şeirlərindən böyük xəzinə yaradan bir adam vardisa, o da Mirzə Şəfi idi.

Gəncəli üstadımın bir çox nəğmələri şənliklərdə gürcü, azərbaycanlı sazəndələrin dilindən düşmürdü. Mən onun şeirlərini alman dilinə tərcümə edib kitab şəklində çap etdirdim. Onun nəğmələri oxuculara gözəl təsir bağışladı və müəllifə dərin hörmət qazandırdı.

Mirzə Şəfidən tərcümə etdiyim nəğmələrin orijinallığına xələl gətirmədən, onları alman donunda vermişəm, çünki bu nəğmələrin yaranmasının özü kimi də, onların fikrimizdə qalan maraqlı tarixçəsinin şahidi olmuşam».

Sözü obrazlı, yerli-yerində işlətməyin mahir ustası olan Mirzə Şəfi «Şərqdə min bir gün» əsərində dünya xalqlarının hörmətini qazanmışdır. Onun şeirlərində həyat hadisələri çox təsirli və inandırıcı verilir, oxucuya təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik zövq aşılayır.

Dünya şöhrətli sənətkar Mirzə Şəfi Vazehin yaratdığı «Divani-hikmət» ədəbi məclisi Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində ədəbi məktəb səviyyəsinə yüksəlmiş, yalnız Azərbaycan gənclərini deyil, dünyanın bir sıra ölkələrindən gələn gənclərin oxumasına, səmərəli təhsil almasına, elmi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, incəsənəti mükəmməl öyrənməsinə şərəfli xidmət etmişdir.

Məhz buna görə də Mirzə Şəfi Vazehin əsərləri çap olunmuş, adı əbədiləşdirilmiş, müqəddəs məzarı milyonların ziyarətgahına çevrilmiş, insanların qəlbində özünə abidə qurmuş, ölümsüzlüyün əbədiyaşar parlaq zirvəsinə yüksəlmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində görkəmli maarifpərvər şair, mahir müəllim Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayi Sadıq oğlu ədəbi-pedaqoji fikrin inkişafında şərəfli fəaliyyət göstərən mütəfəkkir şəxsiyyətdir.

Mirzə Şəfi Vazeh 1840-cı ildə Tiflisə köçür və M.F.Axundzadənin köməyi ilə Tiflis qəza məktəbinə Azərbaycan və fars dilləri müəllimi vəzifəsinə təyin olunur. Tiflisdə 1846-cı ilin sonuna qədər müəllim işləyir və bu altı ildə istedadlı şair, mahir pedaqoq kimi tanınır. Onun fars

dilində yazdığı «Tiflislə əlvida» şeiri ömrünün ədəbi-pedaqoji səlnaməsini çox təsirli ifadə edir.

Mirzə Şəfi Vazehin Tiflisdə təşkil etdiyi «Divani-hikmət» (1844) adlı ədəbi məclisdə şagirdləri və dostları iştirak edirdi. Məclisdə ədəbi və fəlsəfi mübahisələr gedir, dəyərli poetik əsərlər yaratmağın əsasları şərh olunurdu.

Qırx dil bilən Litva poliqлотu Yurqis Zauerveynas 1899-cu ildə «Mirzə Şəfinin Qərb-Şərq divanı» adlı üç hissədən ibarət qiymətli kitabını çap etdirir və dahi pedaqoq və şairi yüksək qiymətləndirir.

Mirzə Şəfi Vazeh 1846-cı ildə Tiflisdən doğma vətəni Nizami yurdu Gəncəyə qayıdır. Dövlət tərəfindən Gəncədə yeni açılan qəza məktəbində pedaqoji fəaliyyətini davam etdirir.

Mirzə Şəfi Vazeh müəllimliklə kifayətlənmir, bədii yaradıcılıqla da məşğul olur, Şeyx İbrahim Naseh, Mirzə Mehdi Naci və başqa şairlərlə görüşür, poeziya haqqında ciddi söhbətlər aparır, maraqlı şeirlər yazır.

Mirzə Şəfi Vazehin vəziyyəti Gəncədə çətinləşir, ruhanilərlə qarşılaşmalı olur. Ona görə ki, Gəncə qəza məktəbində Mirzə Şəfi maarifpərvər şair-müəllim kimi tanınır və dərin şöhrət qazanır. Buna baxmayaraq, sıxışdırılır, mənəvi əziyyət çəkir.

Mirzə Şəfi Vazeh 1850-ci ildə Tiflis zədəganlar gimnaziyasına Azərbaycan dili müəllimi təyin olunur. O, zədəganlar gimnaziyasında səmərəli işləyir, hamının hörmətini qazanır.

Mirzə Şəfi gözəlliyi, həqiqəti, ədaləti, hikməti, mənəvi zənginliyi, etikanı yüksək qiymətləndirən fitri istedadlı söz ustası, mahir pedaqoqdur. Onun bədii-pedaqoji irsi zəngin xəzinədir.

Azərbaycan pedaqoji fikrinin inkişafında Mirzə Şəfi Vazehin fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilir və Azərbaycan dilində ilk vəsait yaratması təqdir olunur.

A. Bakıxanovun «Краткая грамматика...» («Müxtəsər qrammatika...»), «Qanuni-Qüdsi», Mirzə Kazımbəyin «Türk-tatar dili qrammatikası», L.Z. Budaqovun «Türk-tatar əlifbası», «Azərbaycan türk-tatar ləhcəsində praktik rəhbərlik», M.Ş. Vazehlə İvan Qriqoriyevin «Azərbaycan ləhcəsində tatar müntəxəbatı», Mirzə Əbülhəsən bəy Vəzirov Zuinin «Azərbaycan türk ləhcəsində dərslik», A.O. Çernyayevskinin iki hissədən ibarət «Vətən dili» və s. dərsliklər mühüm rol oynamışdır. Bu problemlərin həyata keçirilməsində «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin rolu çox böyük və əhəmiyyətli olmuşdur.

Məlumdur ki, Mirzə Şəfi, 1846-cı ildə Tiflisdən Gəncəyə gəlmiş və gimnaziyada dərs demişdir. Bu zaman gimnaziyada «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin fəaliyyəti ilə bağlı maraqlı tədbirlər həyata keçirilir.

Mirzə Şəfi Vazeh «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin fəaliyyəti və proqramı, xüsusilə məclisdəki bədii əsərlərin təhlili, məzmunu, ideyası, tərbiyəvi mahiyyəti haqqında çox geniş elmi-nəzəri məlumatı Gəncə şəhərinin maarifpərvər müəllimlərinin elmi-nəzəri, ədəbi-pedaqoji və metodik görüşlərini zənginləşdirmək məqsədi ilə ətraflı şərh etmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin banisi, zəngin təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik zövq, mahiyyətli ədəbi irs memarı Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadiq oğlunun müstəqil dövrümüzdə adı əbədiləşdirilmiş, əsərləri çap olunmuş, haqqında bədii və elmi tədqiqat əsərləri yazılmış, heykəli ucaldılmış, müqəddəs məzarı insanların ziyarətgahına çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ali Baş Komandan, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri İlham Əliyevin Sərəncamı Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyinin keçirilməsinə gözəl hədiyyə oldu, yubleyin təntənəli keçirilməsinə şərəfli təkan verdi.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyini çox təntənəli keçirdi və bu səmərəli işin hər yerdə keçirilməsinə kömək göstərdi.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev demişdir: «Xalqın ümumi zəkasını, aqlını birləşdirən Azərbaycan Elmlər Akademiyası böyük bir sərvətdir.

Ötən dövrdə bu akademiyanın çərçivəsində Azərbaycan elmi çox inkişaf etmişdir».

Ali Baş Komandan, YAP-ın sədri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev deyir: «Milli Elmlər Akademiyası Azərbaycanda fundamental və tətbiqi elmin mərkəzinə çevrilmişdir. Azərbaycan tarixinə, mədəniyyətinə, dilinə və ədəbiyyatına, ictimai-fəlsəfi fikrinə aid tədqiqatlar elmi ictimaiyyət tərəfindən daim yüksək qiymətləndirilmişdir. Bir çox sahələrdə alimlərimizin əldə etdiyi nəticələr elm aləmində öz layiqli yerini tutmuşdur».

SƏLMAN MUMTAZ (1885-1941) MİRZƏ ŞƏFİ

«Qurtuluş»da mənim də iştirakım arzu olunmuşdu. Məmnuniyyətlə bunu qəbul edirəm. Çoxdan bəridir ki, ədəbi bir məcmuənin müştəğında idik. Təəsüf ki, müəssisələr və idarələr, ali idarələr bizim bu ehtiyacımızı təmin etmədi.

Qələm arkadaşlarımla hazırki ağır şəraiti altında ədəbi bir məcmuə təsis etmək fikri şayani-təqdirdir. Mən bunu alqışlayıram. Ümidim budur ki, ərbabi-qələmlə bərabər millət də bunu təqdir edər. «Qurtuluşun»un birinci sayısına acizənə hədiyyə olaraq Azərbaycanımızın filosofu mərhum Mirzə Şəfinin hələ gənc ikən öz məşuqəsinə yazmış aşiqənə bir məktubunu təqdim edirəm. Yeri gəlmişkən. Mirzə Şəfi haqqında bir neçə söz söyləməyi də münasib görürəm.

Cənnətməkan filosof Mirzə Şəfi Vazeh Azərbaycan ədəbiyyatı səltənətinin... ən ləyaqətli möhtəşəm tacidarlarından. Böyük filosofumuzun adı səyi, atasının adı Sadıq və şərdə işlətdiyi təxəllüsü Vazehdir.

Vaxtilə Bodenstedt adlı durbin bir nemsə alimi tərəfindən möhtərəm filosofumuzun divani-qəzəliyyatı Almaniyanın Leypsiq şəhərinə götürülüb «Qəzəliyyatı-Mirzə Şəfi» ünvanı ilə əzəl mətni, sonralar dəfaətilə tərcüməsi dəxi təb və nəşr edilmişdir.

Biz öz böyük filosofumuzun bir sətir yazısını və heç olmasa tək bir beytini belə eşitmədiyimiz və görmədiyimiz bir halda təqribən bir əsr yarımındır ki, nemsə ədib və şairləri mərhumun o asari-ləyəmutunu oxuyaraq olduqca nəfi-bərdar olurlar, mərhum Mirzə Şəfi Vazehin haqqında olunan mülazihələr iki dürlü olduğu kimi o büzürgüvarın hansı irqdən, hansı millətdən olduğu barəsində verilən rəylər dəxi iki qismə ayrılır.

Zavalı filosofumuzun nemsə zən edənlər olduğu kimi, İrandan gəlmə bir fars olduğunu düşünənlər də az deyildir. Təəsüf olsun ki, müəzzəz qardaşım Köçərli Firidunbəy

cənabları dəxi filosofumuz haqqındakı ikinci rəydə olanlardandır.

O cənab dəxi mərhum Mirzə Şəfi Vazehin İrandan gəlmə bir iranlı olduğunu qəbul və bunu özü «Mirzə Fətəli Axundov» adlı dəyərli risaləsində etiraf və təsdiq edir.

Halbuki kitabxaneyi-acizanəmdə olan mötəbər vəsiqələrə bianən yuxarıdakı məlumat başdan-başa yanlıştır. Mərhum Mirzə Şəfi Vazeh Məhsətilər, Əbülülalalar, Nizamilər, Kəfailər ərseyi-vücadə gətirən Gəncə kəncineyi-ədəb və hünərindən yetişmiş bir dürri-şahvardır.

Onun şərəfəti... xüsusən biz azərbaycanlılara aiddir. Artıq şəkk etməməliyik ki, nəcib filosofumuzun məşqətürresi Gəncə şəhəri və özü də irqən xalis türk oğlu türkdür.

Biz indi mərhum Mirzə Şəfi Vazehin tərcümeyi-halını yazmaq fikrində deyilik. Çünki bunu digər mütəbəhhir arkadaşlarımızın qələmlərindən gözləyirik, yalnız daha müəzzəz iki dostumun xahişlərinə binaən bu bir neçə sətirləri qaralamağa cəsərət etdim.

Bu məktubu mərhum Mirzə Şəfi Vazeh hələ gənc ikən yazmış və yeni səfərə çıxmış məşuqəsinin izicə onu irsal etmişdir.

Məktub ayrıca bir lətafətə, xüsusi bir məlahətə malikdir ki, onun tərifi və tovsifi qabil deyildir. Zətən dünyada çox şey vardır ki, onların vəsfini qələm ilə yetirmək mümkün olmaz, ərbabi-hal fəqət hal ilə onları anlıya bilər.

Bunu azərbaycanlıların çox qədim filosofu Şeyx Məhmud Şəbüstərinin «Gülşəni-raz»ından öyrənmək olar. Şeyx məğfur belə buyurur:

Ki vəsf u beqoftuqu məhal əst
Ki sahibi-hal danəd kin çe haləst.

Həmin məktub eynən:

Rəfti zenəzər-dide zedel eşk rəvan kərd
Rəsmist bi nosəfəran ab fəşan kərd.

Vəlleyli-əza yəğşa ləlake aşıq şəbe fəraqəst
Və ənnəhar iza təcəlla sərmayeyi-ömür ruze vüsal.

Hicran gecəsin möhnətini gər görə kafər,
Şəkk yoxdu ki inkar eyləməz ruzi-qiyamət.

Gər zahidi-xudbin billə zövqünü vüsalın
Cənnət tələbindən nə bulur qeyri-nədamət.

Vedai dustan rəsmist qədim və ətvare yaran xolqist
kərim pəs əz çe cəhət an möbəddəl belaf şod və in motəğyər
bexilaf.

Ey şöreyi-şəhr əz çe şoddi şəhr beşəhri
Kalib dərəza sərti-fəsrət kəhəlali,
Dur əz to əgər didə çenin xune cegər rixt
Ma tənzüürü qəd və cəhəqq illa bexiyali.

Kodam xak rah bitəqbile kərde nəl səməndət
sərbəçərxe bərinət və kodamin sər mənzili-zenəsime
toreyemeşəinət rəşki-səhrai-Çin.

Dər xaneyi zin cilve konan ərbədə cuyan
Hərca ki, bədin şəkilo şəmael bəxorami.
Əz rişki şəvəd çərxi-bərin həlqe bequşət
Vəz əcz nəhəd rəh biçəbin daği-qülami.

Bu məsəl qələtdir ki, deyərlər gözdən gedən könüldən
gedər. Madam ki, gözdə idin, şimdiki ki, gözdən getdin,
könüldəsən. Göz ağlar kimsəni görməz könül, xod səndən
ayrılmaz.

Məgər cism lətifinin nazənim sərbəst candır. Hərca
ki, əşraqat qəlbist çe dua çe səlam. Və anca ki, bərid
məhəbbət əst çe qasid çe pəyam.

Sədre hərəm vəslə tora rahe səba ku. Yaraye-kozəştən nəkonədə peyki-xiyaləm.

Tərkib vücudum iqtifayə vüsəl mehrnlədir və ədəmi-imkanım qülbeyi fəraqi qəhrinlə.

Bəni eşqin oduna yandırdın

Çünki gördün yanırım yan durdun.

Baza baza ki, bi to dide ra nur nist və del ra sürur ney, nə çareyi-xənde, nə məcali-goftar, nə zöhreyi neşəst, nə yare rəftar.

Nə qüdrətə səbr nə qüvvətə ah

Can dər kəfo çeşm bər rah.

Baza baza xurşədə tələtət binüma pərdeyi əz cəmal beqoşa məclisə hərifani biyara çe cayi qətən ey dihən. Dəst əz tomc əcəbi nist nəşnaxtən boridən. Dər tare hər kəməndət səd sər borudə dare.

Bundan əlavə mərhum Mirzə Şəfi Vazehin¹ bizdə bir neçə türki, farsı qəzəliyyatı və müxəmməsləri vardır ki, onlar ədəbiyyat xəzinəmizin saf, şəffaf gəranbəha dürləridir. Musaid vəd bulduqca hörmətli oxucularımıza «Qurtuluş» vasitəsilə təqdim edəcəyik.

«Qurtuluş» jurnalı,
1920, № 1,
səh. 7-8.

¹ Vazeh – əyan, bəlli, məşhur.

HƏSƏN BƏY MƏLİKOVUN L.N.TOLSTOYA MƏKTUBU

Möhtərəm qraf Lev Nikolayeviç!

Məndən ötrü çox qiymətli olan 11 oktyabr tarixli cavabınızı aldım. Əziz dostumun tamamilə sağ və salamat olduğunu bilib çox şad oldum. İltifat edib mənə cavab yazdığınıza görə Sizə çox təşəkkür edirəm.

Müsəlmanlar ilə əlaqə saxlamağa bu qədər böyük əhəmiyyət verməniz isə məni daha artıq sevindirdi. Çünki indi mən Sizinlə əziz bir dost kimi danışib, ürəyimi Sizə açə bilərəm.

İndi mən sizin dini görüşlərinizi məktubunuzda tamamilə başa düşdüm. Siz deyirsiniz ki, həqiqi iman yalnız o imandır ki, əzəli bir qüvvənin varlığına inanmış olsun, yəni o qüvvənin varlığına ki, mən ondan nəşət etmişəm və ona da qayıdacağam; o qüvvə ki, mən onunla yaşayıram və onun bir cüzdünü təşkil edirəm.

Ümumiyyətlə, Sizin fikrinizlə razı olmamaq olmaz; lakin axırıncı, Sizin fikrinizin bütün o biri nöqtələrini korlayır.

Axırıncı nöqtə ilə aşağıdakı mülahizələrə görə razı olmaq olmaz. Xaliq ilə onun yaratdığı naciz və aciz məxluq arasında, - sağlam bir düşüncə və əql ilə deyəcək olsaq, - böyük bir fərq olmalıdır.

Çünki Allah hər şeyə qadirdir, insan isə deyib: «Əgər bizim daxilimizdə Allahın bir zərrəsi olsaydı, onda biz də bir şey edə bilərdik».

Bu fikir tamamilə onu sübut edir ki, başqa heyvanlar kimi, insan da Allahın zəif bir xilqətidir; lakin fərq var ki, insan yaradılarkən ona ağıl, kamal və başqa üstünlüklər verilmişdir, yəni tam mənası ilə Peyğəmbərin şəriyyətinə layiq bir tərzdə yaranmışdır.

«Allah insanı yaradarkən, özünə mədh – sənə etmək üçün ona ağıl-kamal vermiş, heyvanları isə Allah insana fayda gətirmək üçün yaratmışdır».

İnsanın ruhunun, bu ruhun nə boyda və nə rəngdə olduğunu biz də təyin edə bilmərik; lakin biz birçə onu bilir ki, bizdə ruh vardır.

Eyni surətlə, biz Allahı da heç bir tərif olmadan ümumi dərrakə ilə düşünür və bilir ki, xaliq olmasaydı, məxluq da olmazdı; anlayırıq ki, Allah, adi insan şüurunun dərk edə bilməyəcəyi bir ülviyyət, fəvqəl-təbii bir vücuddur.

Müsəlman və xristian dinlərində deyilir ki, Allah insanı öz surətinə müvafiq yaratmışdır. Biz, müsəlmanlar, burada insanın ruhu demək istənildiyinə inanırıq, xristianlar isə, insanın bədəni deyilmək istədiyini iddia etməklə, həqiqətdən uzaqlaşmış olurlar.

Peyğəmbərləri və onların dinlərini hələlik bir tərəfə buraxaq və öz şəxsi əqidələrimiz əsasında danışığımızı davam etdirək.

Məsələn: madam ki, mən Allahın bir zərrəsiyəm, demək mənim, onun qüdrətinin bir hissəciyinə malik olmağa ixtiyarım vardır; əgər Allah mənim istədiyim bir şeyi etməzsə, onda mən onunla mübahisəyə girişə bilərəm; lakin böyük və qadir Allah bu kimi qüsurlardan pak və ucadır, insan isə Allahın qüdrəti qarşısında bir heçdir; o, naciz və aciz bir məxluqdur.

Əziz qraf! İnsanın ruhu Allahın bir zərrəsidir – məfhumu, mənim fikrimcə, əqanimi-səlasə məsələsində olduğu kimi aşağı bir məfhumdur, bir xətdir və hətta əqanimi-səlasə məfhumundan da müstəqil olan tək bir Allah simasında üç müxtəlif Allah qəbul edilir.

Sizin məfhumunuza görə isə bir neçə milyon Allah qəbul edilir, yəni hər bir insan özü-özlüyündə bir Allahdır; buna görə də təbiidir ki, həqiqi Allahı axtarmaq üçün zəhmət çəkmək lazım deyil, həqiqi etiqada heç kəsin ehtiyacı yoxdur, çünki insanların hamısı bir yerdə bir fəal Allahı təşkil edir.

Bu məfhumu biz din adlandırmağa bilmərik, daha doğrusu, bunu biz mərifət adlandırırıq. Məsələn: birisi gəlib mənə desə ki, Moskvada qraf Tolstoy adlı bir şəxs var və onun əsərləri

(Sinoda cavab) budur və mən özüm qrafı tanımırımsa və onu heç bir vaxt görməmişəmsə, onda mən, Moskvada doğrudan da qraf Tolstoy olduğuna inanaram - bunu mən onun əsrlərindən bilərəm – yox, əgər mən Sizi şəxsən tanıyırsam və Sizi görmüşəmsə, onda mənim inanmağıma heç bir ehtiyac yoxdur.

Etiqadı da mərifətdən bununla ayırmaq olur. Həm də ki, Sizin məfhumunuz suya batırılmış çörək tikələrindən heç də yaxşı deyil, guya batırılmış bu çörək tikəsini kim yeyərsə Allah özü o adamın içərisinə daxil olarmış.

Bu məfhumunuz ilə Siz, hətta özünüz öz əqidənizə zidd getmiş olursunuz. Çünki Siz özünüz keşişlərin fırladığından dəhşətə gəlersiniz (Sinoda cavab) və ya sadə dildə deyəcək olsaq Siz İsa peyğəmbəri taxdımdan salıb, özünüz onun yerini tutursunuz.

Demək, biz aciz bəndələr, həqiqi Allahın ülviliyini və ona doğru gedən yolu öz başımıza anlaya bilmirik, buna görə də bizə həqiqi yolu göstərən və bizi hidayətə çağıran bir şəxs lazımmış. Qadir Allahın öz aciz bəndələrinə rəhmi gəldiyi üçündür ki, o, öz peyğəmbərlərini göndərir.

Mənim fikrimə görə, Böyük Allahın qüdrəti, onun şərəfini alçalda biləcək heç bir ehtiraz və mübahisəyə yol verə bilməz. Sizin fikrinizə görə isə, insanların bu cür mübahisə və etirazlarının arası heç bir zaman kəsilməyəcəkdir; bu kimi bir məfhum ilə biz qətiyyənlə irəliləyə bilməyəcəyik və öz mənəvi aləmimiz də mübahisə edib fırlanacaq və fikir dolaşığından heç bir vaxt çıxma bilməyəcəyik.

Çünki biz bir cüv olduğumuz üçün heç bir zaman küllü qavraya bilməyəcəyik. Əgər biz özümüz fikrən Allahlar təsəvvür etməyə və Allahlar axtarmağa başlasaq, onda biz özümüz üçün yalnız xəyali bütələr yaratmış olarıq.

İndi biz möhtərəm Qraf, öz acizliyimizi boynumuza alırıq, buna görə də bütün mühakimələrimizi bir yana buraxıb, özümüzü bir anlığa çuvaş yerində qoyaq və iki mübaliğə qulaq asaq, onda və hər iki məfhumu ölçüb-biçək: birincisi, Allah

birdir, onu bir ruh, bir sevgi, bütün varlığın əvvəli kimi başa düşürəm.

İnsan Allahın bir zərrəsidir, Alah məndədir və mən də ondayam – deyən, bu surətlə öz Allahına inanan, lakin onu müəyyən etmədən və özünün nə surətlə onunla bağlı olduğunu aydınlaşdırmaqdan aciz olduğunu boynuna alan qrafın məfhumu; ikincisi isə, Ərəbistanın və vəhşi bir xalqın içində zühur etmiş və hətta özü belə savadsız olan, özünü Peyğəmbər və Allahın Rəsulu adlandıran Quranı Allahın vəhyi deyə təqdis edən, öz dinini təbliğ etməyə başlayan, bütperəstliyi yavaş-yavaş aradan qaldıran və «İslam» dinini bərpa edən (Xristianların ərəblər, türklər və tatarlar şəxsində tanıdıqları İslamı yox: «İslam»- ərəbcə təlimin, rusca tərcümə etdikdə Allaha bağlanmaq və peyğəmbərlərin şəriyyətinə inanmaq deməkdir).

Məhəmməd Peyğəmbərin məfhumudur. Bu Peyğəmbərlərin gətirmiş olduğu din insanların bütün dünyəvi, uxrəvi və mənəvi ehtiyaclarını, elm aləmində kəşf olunan və bundan sonra da kəşf ediləcək olan bütün elm və bilikləri qavrayan, keçmiş əsrlərin tarixi ilə bərabər bütün insanların həyatını və onların Allah məfhumu haqqındakı görüşlərini ehtiva edən geniş bir təfsir və dindir, belə ki, dünyada bütün elmlər və dinlər Quranın ehkamı qarşısında dənizdə bir damcı misalındadır.

Bu, peyğəmbər dinin rəmzi olan «Allahdan başqa Allah yoxdur və Məhəmməd onun qulu, peyğəmbəri və rəsuludur» ideyasını bərpa edir.

O, öz dininin əsas prinsiplərini də həmin bu sözlərlə başlayıb belə deyir: «İnanınız mənə ki, Allah Quranı mənə nazil edib, məni Sizin yanınıza göndərmişdir.

Allah Quranın bütün hökmlərinə dürüst əməl etməyi Sizə əmr edir; ancaq ona, Sizi yaradan Allaha itaət və pərəstiş ediniz: - Allah təkdir, onun şəriki yoxdur, o, yaratmış olduğu heç bir məxluqa bənzəmədiyi kimi onun yaratmış olduğu heç

bir məxluq da ona bənzəməz: çünki bu, bir-birinə tamamilə zidd olan iki məfhumdur: xaliq və məxluq.

Onun xaliq olduğunu bilin, hər nə cür mühakimə yürüdürsünüzsə yürüdünüz, onu hər nə cür təsəvvür edirsinizsə, ediniz - bunların heç biri Allahdan deyil, bunların hamısı Sizin aqlınızın çəşqinliyindən və xəyali bütldədən başqa bir şey deyildir; lakin Allahı görmədiyimiz və qətiyyə bilmədiyiniz və hətta billə bilməyəcəyiniz bir tərzə anlayınız, çünki Siz məxluq olduğunuz üçün Allahın böyüklüyünü öz daxilinizdə yerləşdirə bilməzsiniz; Allah yalnız, Siz ikinci dəfə onun hüzurunda durduğunuz və şəhvətdən büsbütün xali olduğunuz zaman özünü Sizə göstərməyi vəd edir.

Onu bliməlisiniz ki, Allah sadə insanların ağı girmədiyi yüksək fəvqəltəbii bir vücuddur; bizim fikrimizcə, onun məkanı yoxdur. Lakin öz böyüklüyünə mövqə və idarəsinə görə Allah, hər yerdə mövcuddur; o, hər şeyi bilən və hər şeyi görəndir» və s.

Bu surətlə, peyğəmbər öz ümmətlərini Allah məfhumunun yüksək pilləsinə qaldıraraq, onları hər cür xatadan qoruyur, bu kimi layiqli və doğru bir anlayışdan sonra, insanın qəlbi və ağı fikrən öz yaradıcısını axtararaq və xəyali bütllər vəd edərək, tamamilə aciz qalır və volens-nolens (istər-istəməz) peyğəmbərin şəriyyətinə görə Allaha tapınmağa başlayır. «İslam» dininin ehkamları da buradan başlayır.

Möhtərəm Qraf! Biz iki mübəlləğin ikisinə də qulaq asdıq, indi gəlin onların dediklərini ölçüb-biçək. Onların birincisi, yəni zəmanəmizin ən elmili və münəvvər bir adamı olan Qraf, peyğəmbərdən 1300 ildən çox sonra, həm də ki, bütün elmlər dünyaya yayılmış olduğu bir vaxtda danışır, lakin öz etiqadında mübahisələrə, ziddiyyətlərə və etirazlara yol verir, avam xalqı iğfal edir və özü üçün yaratmış olduğu, ancaq nə olduğunu özü də müəyyən edə bilmədiyi xəyali bütünə sitayiş etməyə vadar edir.

İkincisi, vəhşi bir xalq içərisində doğulmuş və hətta özü belə savadsız olmuş Məhəmməd peyğəmbər 1300 il

bundan qabaq... Allahın fəzilətini o qədər aydın və doğru təsvir edir ki, ağıllılar buna heyran qalır və insanlar peyğəmbərlərin ehkamı qarşısında aciz qalır, insan qeyri ixtiyari olaraq Allahın əzəməti qarşısında səcdə etməyə və onun peyğəmbəri və rəsulunun ardınca getməyə, yüksək dühanın bu ehkamına kor-koranə inanmağa özünü borclu hesab edir.

Bir də bu peyğəmbər deyir ki, Quran, Allahın son vəhyidir, bundan sonra heç bir vəhy olmayacaq və heç bir kəs belə bir kitab gətirə və yaza bilməyəcəkdir, Allah öz kitabını hər cür təhrifdə (Bibilya və İncildə edildiyi təhriflərdən) qoruyub saxlamağı tapşırırmışdır.

Bu peyğəmbər (Məhəmməd (ə)) axırıncı peyğəmbərdir və daha peyğəmbər adı ilə heç kəs dünyaya gəlməyəcəkdir. (əgər gəlsə onun doğruluğuna heç kəsin şübhə etməməsi üçün o, daha dərindən düşünməyi adamlara öyrətməlidir: cəfəngiyyata, əlbəttə heç kəs inanmaz...).

Əgər Sizi rəncidə etmiş olursam, üzr istəyir və məni bağışlamağınızı xahiş edirəm, çünki həqiqət açıq söyləməyi tələb edir; həqiqətin isə dostu yoxdur. İndi Sizi özümə həkəm dost-seçirəm: bu iki mübəlləğdən hansı biri ilə razı olmalı olduğumu Siz özünüz müəyyənləsdirin.

Mən özüm, allaha şükür tamamilə sağ və salamatam. Sizin də uzun illər ömür sürməyinizi arzu edirəm. Qoca əlinizi uzadın ki, bərk-bərk sıxım və onu hərərətlə öpüm.

Həsən bəy Məlikov
03 oktyabr, 1903-cü il».¹

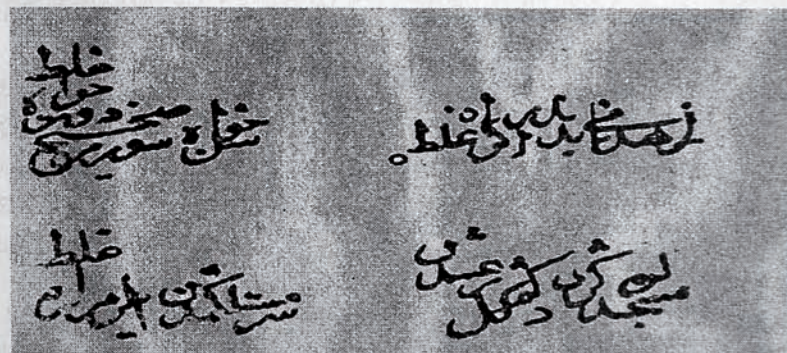
¹ Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. II hissə, 1944. Məmməd Arif və Heydər Hüseynovun redaktəsi ilə çıxıb. F.Qasımzadə, M.Arif və M.C.Paşayev ayrı-ayrı bölmələri yazıb.

CƏNNƏTMƏKAN FİLOSOFLAR MİRZƏ ŞƏFİ¹

Salman Mümtazın toplayıb dəftərinə saldığı M.Ş.Vazehin şeirlərinin heç biri şairin öz dəsti-xəttilə, hətta, avtoqrafı əsasında olmayıb. M.M.Naci və M.N.Nasirin əlyazmalarından götürülmüşdür.

XVII əsrin birinci yarısında Azərbaycan türklərini avropalılara tanıdan və onların nəzər diqqətlərini Azərbaycan ədəbiyyatına və Azərbaycan kimi bir ölkənin, Gəncənin varlığına cəlb etməyə müvəffəq olan ədib və şairlərimizin ən görkəmlisi məşhur Mirzə Şəfidir.

Və Mirzə Şəfinin bütün Avropa bilxassə Almaniyada şöhrət kəsb etməsinə səbəb olanların birincisi Mirzə Şəfinin öz şagirdi bulunan Fridrix fon Bodensteddir. Bu zat Almanyanın Hannover adlı şəhərində doğulmuş bir alman şairidir ki, Miladi 1844-də Qafqaziya canişini general Neydelqardtın təklifinə görə Qafqaziyaya gələrək Tiflisdəki (uçitelski institut)-a müəllim təyin edilmişdir.

Mirzə Şəfinin özünün əlyazması

«V 1844 q. po priqlaşeniyu kavkazskoqo namestnika, generala Neytqardta, on prinyal doljnost uçitelya Tiflisskoqo Uçitelskoqo İstitutu».

¹ Şəfi- ərəbcə –günahların bağışlanması üçün vasitəçi, olan, havadar çıxan, tərəfini saxlayan, xeyirxah deməkdir.

(Brokqauz yefron» tom. 7 s. 212).

Bu tarixdən etibarən Bodenştedt Mirzə Şəfi ilə görüşmüş və Mirzə Şəfi də həmin instituta müəllim təyin edilmişdir (tədqiqatlar bu fikri təsdiq etmir-prof. Abbas Səmmədov). Mirzə Şəfi müəllimlik vəzifəsini ifa edərkən həm gənc müəllimlərə, həm də xüsusi olaraq Bodenştedtdə dərs vermişdir. Bodenştedt türk və fars dillərini Mirzə Şəfidən öyrənmişdir.

Mirzə Şəfinin həman institut müəllimlərindən Qriqoryev familiyalı bir zatilə bərabər rus və türk dillərində yazdıqları müştərək bir dərs kitabı da vardır ki, Təbriz şəhərində daş basması ilə basılmışdır.

Nədənsə Bodenştedin bir müddət Qafqaziyaya və xüsusən Tiflisdə iqamət etməsi bəzi müstəşərq və müvərrixləri mütərəddit buraxmışdır. Bunların bir qismi Mirzə Şəfini Hannoverli bir nemsə və eyni zamanda, yenə Gəncəli bir türkü rədd edirlər.

Digər bir qismi isə onu iranlı bir fars və yaxud mühüm bir sima sanırlar. Hannoverli rədd edənlər Mirzə Şəfi ilə Bodenştedtin hər ikisini bir şəxs və bir sima kimi düşünməkdədirlər.

Əz cümlə: «Kak izvestno Mirza ne persa, turok iz Qandje, ili vernee nemeç iz Qannovera» (İst İsl. A.Müller, tom 3 str.3).

Azərbaycan ədəbiyyatından bəhs edərkən professor Krımski də Mirzə Şəfi haqqında aşağıdakı sətirləri yazır:

«Oдно iz imen, Mirza Şafi Elizavetpolskiy, çrezvıçayno populyarizovano v Qermanii Bodenştedtom»

(İstoriyat turçii i literaturı, A.Krımskoqo. tom 1 str. 140).

«Brokqauz Yefron» da Qamusül-elam»nın 7-ci cildində Bodenştedtin fəzilətlərindən bəhs etdiyi sırada «Mirzə Şəfi» kitabının 123 dəfə təb və nəşr edildiyini söyləyərək bu sözlər ilə məsələni bitirir: «Svoim neobiknovennım uspexom eti pesni obyazanı masterstvu yazıka, çisto vostoçnomu koloritu i dobroduşnomu yumoru Mnimaqo avtora, kotoriy bil uçitelem

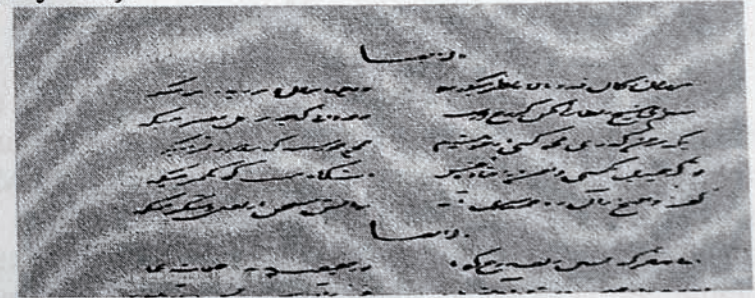
Badenştedta po persidskomu yazıku». (Brokqauz i efron», tom 7, str. 212).

Şübhə və tərəddüdlərə qarşı bu sətirləri qaralamaqdan məqsədimiz azərbaycanlı Mirzə Şəfinin necə qüdrətli şəxsiyyət olduğuna inam yaratmaq, meydana çıxarmaqdır. Təqribən 12 il bundan əqdəm 1967-ci ildə Şah Abbas məscidi təmir olunanda ikinci mərtəbədə səqfin altında bir dəstə, səliqə ilə yığılmış qədim yazılar aşkara çıxmışdı.

Mütəxəsis dos. Faiq Bayramov həmin əlyazmaların Naciyə məxsus olduğunu və orada bir neçə şerin M.Ş.Vazehə məxsusluğunu müəyyənləşdirmişdir.

Kleşələrdə saxlanılan o tapıntıların indiyənədək deyilənlərə yekun vurur. xülasəsi bunlardır.

1. Mirzə Şəfi mövhum deyil, sənətkar bir Azərbaycan şairidir.
2. İrğən türkdür.
3. Hannoverli yox, gəncəlidir.
4. Atasının adı Sadıqdır.
5. Təxəllüsü Vazehdir.
6. Şeyx İbrahim (Naseh) və Mirzə Mehdi (Naci) ilə müasir, həm də rəfiqdir.
7. Bir müddət Tiflisdə yaşamışdır.
8. Mirzə Şəfi türkcə söylədiyi kimi, farsca da şeirlər söyləyirmiş.

Mirzə Mehdi Naci tərəfindən Vazehin surəti çıxarılmış şerləri.

Həqiqət naminə deyək ki, Vazehin Qriqoryevlə birlikdə M.F.Axundovun qeyd etdiyi dərslik onun müəllimliyinə təsdiqi kimi maraqlıdır və bununla yazdığı kitab da izafə edilirsə artıq məsələ bitmiş olur.

Mirzə Fətəli öz ələlə yazdığı tərcümeyi - halında Mirzə Şəfidən azacıq bəhs edərək onun Almaniyada məşhur olduğunu söyləyir. «Brokqauz efron»da «Mirzə Şəfi qəzəlləri»nin Berlin şəhərində 123 mərtəbə təb və nəşr edildiyini qeyd edir.

Eyni əsər, eyni səhifənin axırən əlimizə keçən mətbu digər bir nüsxədən isə daha həqiqi məlumat əldə edilə bilər. 167 dəfə basılan bu kitab nemsə dilində olaraq 106 səhifədən ibarətdir. «Mirzə Şəfinin aşiqanə qəzəlləri» adı ilə adlanmış bu əsər müqəddimədən başqa 101 parça şeirdən ibarətdir. Kitab elə bu səliqə ilə təb və nəşr edilmişdir.

1) Bodensitedt tərəfindən nəzmən yazılan müqəddimə 13 səhifədən ibarətdir, sonra aşağıdakı hissələrə bölünür. Züleyxaya aid şeirlər.

1. 1-ci hissə 15 parça.
2. 2-ci hissə «Şikayət»ə aid şeirlər. 13 parça.
3. 3-cü hissə «Şərab ilə işrət»ə aid şeirlər. 7 parça.
4. 4-cü hissə «Həkimanə qəzəllər». 33 parça.
5. 5-ci hissə «Tiflis və digər şeirlər». 23 parça.

Naşiri: R.F.Diqqer.

Tirajı: 267 mindən 269 minə qədər.

Məhəli - təbi: Berlin şəhəri.

S.Mümtaz Mirzə Şəfi barəsində əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi 1920 neysan tarixdə çıxan «Qurtuluş» məcmuəsində kiçik bir məqalə yazaraq təb etdirmiş və Mirzə Şəfini iranlı iddia edən Firidunbəy Köçərinskiyə də, «Azaqbəyli Abdullabəyin şəhadəti ilə o məqaləni oxuyub yanıldığını da açıqcasına söyləmişdim. Ümid edirəm ki, türkoloji qurultayı¹ Azərbaycanın ən namdar ədib və

¹ 1926-cı ildə Bakıda çağırılan Birinci Türkoloji qurultayda Rafiq Acaryan çıxış edib demişdir: erməni dilində dörd min türk mənşəli erməni sözü var, qurultayda bunu fəxrəle elan etməkdən qürur duyuram... (Bax, prof. S.Şükürov. Çuxurova xanlığının süqutunda erməni məkri:-Həqiqət və yalan. Bakı, 2008).

şairlərindən olan Mirzə Şəfini bizə daha yaxşı və daha ətraflı tanımaq iltifatında olacaqdır».

Salman Mümtaz (Salman Məmmədəmin oğlu Əsgərov). Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları. Bakı, 1986, səh. 141.

SÜSƏNİ (Müxəmməs)

Ey nazəkət çəmənə içrə xuraman, Süsəni,
Xubluq kişvərinin təxtinə sultan, Süsəni.
Sədiğin yayı qaş Sədqəsi, qurban Süsəni,
Bir baxışla yaraşır kim, ala yüz can Süsəni.
Belə getsə, tez olur dillərə, dastan Süsəni.

Hərəkətü rəvişin qıldı səhi-sərvini pəst,
Sünbülə türreyi—zülfun tikəni verdi şikəst,
Laləni dağa salıb ruyin, edib bədərəst,
Ey könül, qaş-göz aradə nə gəzirsən belə məst?
Yoxdu vəhmin ki, ara yerdə tökə qan Süsəni?

Ey mələk Əbryüzün güldümü, ya bədri-tamam,
Kim ki, ruyindən olur məst, ona bədə haram,
Pərdəsiz cüvələnin, nazilə ver qəddə qiyam,
Küfri-zülfun dağıdıb, məst çıxıb, eylə xuram,
Bilələr ta ki, nədir küfr ilə iman, Süsəni.

Bu qədu qamətinə ətləsü xara yaraşır,
Qaşların guşəsinə qətlimə ima yaraşır,
Edə gər zində ləbin ləfzi məsiha, yaraşır,
Səni hər kim ki, sevər başına sevda yaraşır,
Ola sərgəştəvü divanəvü heyran, Süsəni.

Gün ki, hər gün ki, çıxar dərgahinə səcdə edər,
Sərv rəftara gəlir, qılsa qəddiin bağa güzər,
Qönçə gər ağzı ilə qarşı dura, boynun əgər,

Küfri-eşqin yetişib bir yerə kim, ey kafər,
Desələr Vazehə böhtandı müsəlman, Süsəni.

xxx xxx

Eyki həm hücreyi mayi vərəq zəhd bəşəvi,
Və yeki sabit qədəmi geyr rə eşq məpəvi.
Əz mən gəməzədə cüz eşq rəx yar mipərs,
Ba mən dil şədə cüz söhbət dildar məkəvi.
Ta əz an dəmki hürrim dil mən xəlvət ost
Faş binəm rux o kərnigarəm bir həmə səvi
Çərx sərgiştə nə anəst münqəş bəncəm.
Bəlkə əndər tələbəş mandə firu gərqə bəxəvi
Ruz gəlgüştü bahar əstü tamaşeyi tərb
Xiz ta xeymə bəzən bami və ney bir ləbm cəvi
Vazeh əzxak sər ard bə nisəm dər dust
Kəştəyi eşq bəli zəndə təvan kəlit bəbəvi.

xxx xxx

Hər zaman kan qəd bala zə nəzər meygüzərd
Və çəha bir dil və bir dideyi tər meygüzərd
Mənəm ey Şeyx zə nəzarə məkən gəz rux düst
To çe dani ki çe bir əhl bəsər meygüzərd
Ey ki bir mən küzəri məhv küne əz xəvişəm
Həmçu xurşid ki bir dövr qəmər meygüzərd
To ki çəndin bəkeşi da mən əz əftadəyi eşq
Dəst kutah minnət ki bəkəmə meygüzərd
Koteyi Vazeh əz an ruhimə şirin aməd
Bəz bəkeş süxən əz ləl şəkər meygüzərd.

xxx xxxx

Şahid xər ki nəşin zülf zərəx kirdbad
Nur həqiqət pədid əz zülmat məcaz
Dideyi bə didar dust dəst dir ağış yar
Eşq əz an su niyaz hüsn əzan suyn niyaz
Sədr hürrim qəbul dər xur hər xam nist
Pəs bənəşin şəri var sərbəks əz sözü saz
Türbət Mahmud rəruz cəza in nədast
Hacət firdos nist kiştəyi tiğ ayaz

Min Kəlam Mirzə Şəfi Gəncəyi.
Eyki həmhücreyi mayi vərəq zəhd bəşəvi.

MÜŞAIRƏ

Vazeh

Səbzpuş olmuş qədəmin ruxsari-atəşgünilə,
Museyi-İmranə guya, tur şəklin göstərir,*

Naci

Tiğın almış dəstinə ol çeşmi-cəlladın sənin,
Canə qəsd etmək dilər, məxmur şəklin göstərir.
Cismi-zarimdan çıxar hicrinin əlindən nalələr,
Beylə bir təndir tənim, tənbur şəklin göstərir.
Xətti-ruxsarının edib tarac hüsnün mülkünü,
Bir xərabə şəhr içində mur şəklin göstərir.

Şeyx

Göz sirşəki mərdimin neyk nüqtəsin bərbad edib,
Aqibət bir gün olur kim, gör şəklin göstərir.
Tilbə könlüm teylər ilə asılıb, teldir səbəb,
Filməsəl, baxqan kəsə Mənsur şəklin göstərir.
Kəhr badin rəng-zərdim sanməq bihudə kim,
Dərdi-eşqə uğramış, rəncur şəklin göstərir.

Naseh

Din və dil nəqdini isar etsə Naseh, tanın imas,
Bir mühəqqər töhfə ilə mur şəklin göstərir.
İllər ilə mütəssil gər olsa bir kimsə ərəbə
Bir qarı düşsə əlinə hur şəklin göstərir.

(Bu beyt Salman Mumtazın 1926-cı ildə çap etdirdiyi

«M.Ş.Vazeh» dəftərində yoxdur).

* A.A.Bakıxanovun «Göstərir» rədifli bu şeirine
Gözlərin Kim, aşıq məxmur şəklin göstərir,
Əhli-fəqrə mərdümi-məğrur şəklin göstərir.
Tiflisdə «Divani-hikmət»də oxunub bəyənilmiş və elə orada Vazeh, Naci,
Naseh, Məhəmməd Həsən şeyx buna (çox güman ki, Şeyx İbrahim
Qüdsidir.) nəzirə yazıblar.

QƏZƏL

Nə qədər kim fələgin sabitü səyyarəsi var,
Ol qədər sinədə qəməzən oxunun yarəsi var.
Dəgil əflakda kövkəb görünən çərxi- bülənd
Oluban didə sərəpa sənə nəzərəsi var.
Ruzigarı qara, daim gecəsi tar keçər
Hər kimin eşqdə bir yarı- sitəmkarəsi var.

Necə qan cuşa gəlib eyləməsin ahu fəqan
Könlümün dideyi- giryən kimi fəvvarəsi var.
Ol qəzəldir ki, bu Vazeh, dedi bir dərd əhli
Zahirən lalə otağında qonaq -qarəsi var

(1) Bu qəzəli Şəki şairlərindən Mirzə Nəsrulla (Nasir təxəllüsün əl yazmaları arasında (səh.26) tapılmışdır. – «Mümtaz»

(2) Vazehin bu qəzəli (Vidadi) tərəfindən tənzir edilmişdir. (Firudun bəy köçərli) müqtəsim əsəri köçürərkən kimin olduğunu dərk edə bilməmişdir.

Qan tökər xəstə Vidadi ki demişdir Vazeh.
Könlümün dideyi-giryən kimi fəvvarəsi var.
Azərbaycan materialları cild 4. s. 16.

(Çünk) –də (Mirzə Şəfi) şeirlərilə əlaqədar olan digər (3) qəzəl. Səh.26.

QƏZƏL

Mətləi hüsnünün gözəl kim nurşəklin göstərir,
Oda urar afaqə şirin şurşəklən göstərir.

Göstərir aşib qovqayı qiyamət hər zaman,
Bərqe altdan gül üzü məstur şəklin göstərir.
İbtida eşqinin ədibi öyrədir dərs cünun,
Dar sər məşqin çəkər mənsur şəklin göstərir.
Xəncər müjkan əlində məst səhla gözlərinin,
Mey içib bədməst olan məxmur şəklin göstərir.

Gül yanaqın üzrə çin-çin ol çəlipa tellərinin,
Aftab üzrə təb dicur şəklin göstərir.
Qamətinin tubi və cənnətdən verir nam və nişan,
Mumyanın bil bağında mur şəklin göstərir.
Əhl ürfani edər səbhayı vəhdətdən xarab
Zahid zahir pərəstə dövr şəklin göstərir.

Nuş nişanın vəsl hicranın məzaq canda,
Cəm olmuş bir yerə zənbur şəkilin göstərir.
Gah mey ki cam meyxarə, gahi meyfirut,
Gah nəql mey kəhn ənkur şəklin göstərir.
Ki ölü kəni tir gəzir¹ ! Ləl məsih asa və gah,
Bi kəs və bi xaniman rəncur şəklin göstərir.
Göstərir cəmhur şəklin surətinin göz kusedə,
Surətinin göz kusedə cəmhur şəklin göstərir.
(Fazili) istər qıla eşqində rüsvay cahan,
Xanimanı qarət olmuş ürşəklin göstərir.

QƏZƏL

Müxləs

Dərd eşqinin mərd sahib zor şəklin göstərir,
Ki hülaku kahicə (1) Timur şəklin göstərir.
Yanmağa məcbur edən bilməm nədir pərvanəyi,
Var isə nar əhl eşqə nur şəklin göstərir.

Sərdə atəş dildə dud və əşk (yəm) dudidə çərx,
Cism aşiq surta (vapor) şəklin göstərir.
Böylə deyirlər mülk məhviyyətə rəsm dövləti,
Kim Süleyman cah olursa mur şəklin göstərir.
Hər kəsə halınca vardır bir məcligah eşq,
Bisitun Fərhada Kuh tur şəklin göstərir.

Qeyrət ərbab eşqə afərin, səd afərin,
Daima məhzun ikən Məsrur şəklin göstərir.

¹ Bu tərkib cığataycadır

Bənzər ərbab riyanın halı ol kaşanayə,
İç üzü viran dişi məmur şəklin göstərir.

Neşəyi zatimidir çeşmində canının əcəb,
Hər nəkhidə aşiqə məxmur şəklin göstərir.
Bir pəri rüxsarə çarpıldı ki¹ (Müxləs) əlaman
Surətə insan əmma şəklin göstərir.

(1) (Müxləs) təxəllüs Əsəd paşa, (min iki yüz
altmış üç) tarix hicridə Kürdistan (valisi ikən (Amid) şəhərində
vəfat etmişdir. «Mümtaz»

Əsəd:

QƏZƏL

Gözlərinin kim aşiqə məxmur şəklin göstərir,
Əhl füqərə mərdum məğrur şəklin göstərir.
Qamətinin yadilə çəkdim bəski ah atəşin,
Xatirəm nar şəcərdən tur şəklin göstərir.
Kuy canandan cida eşqlər əhvalin desəm,
Dəşt ara bikəs qalan rəncur şəklin göstərir.
Nişan meyxarə bais bulduqun buldum günün,
Bu pərivəş cam ara məstur şəklin göstərir.
Qamət üzrə tar kusedən asılmış həqqə var?
Dil ünəl həq söyləsə Mənsur şəklin göstərir.
Asimanda kövkəb səd olsa (Əsəd)¹ (1) yerdədir
Bu səbəbdən yer savadi nur şəklin göstərir.

xxx xxx

xxx

Bülbülün bağı yanıq, nəğməsi nalan bu gecə,
Doldurub bağçaları, bağları hicran bu gecə.
Çöl yatıb, çay uyuyub bir əbədi nəğmə ilə,
Ay doğub, ayna sular nur ilə rəqsən bu gecə.
Bütün aləm yuxuda, təkcə məhəbbətdir oyaq,

¹ Bu qəzəlin qaili (Əsli – S.Ş.) bizə məlum deyildir. Ehtimal ki bu da Əsəd paşanın olsun. «Mümtaz».

Ona aydın görünür hər tərəf, hər yan bu gecə.
Unudub dərdi-qəmi gör nə yatıb insanlar,
Yenə bülbül oxuyur onlara dastan bu gecə.

xxx xxx

XX əsrin 60-cı illərində Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun elmi işçilərindən filologiya elmlər doktoru Həmid
Məmməd zadə Gürcüstan SSR Elmlər Akademiyası yanında
K.Kekelidze adına əlyazmaları institutunda başqa bir mövzu
ətrafında axtarışlar apararkən təsadüfən Mirzə Şəfi Vazehin
farsca iki beytini və aşağıdan bu iki qəzəlinə rast gəlmişdir.

QƏZƏL

Gəl ey canım ki, hicrimdə dodağa çatdı bu canım,
Dodağın qoy dodağıma, özün al canı, cananım.
Sənin atəşli çöhrəndən iki xislət doğub mənə:
Gözüm ağlar, özüm yannam, inan ey çeşmi- məstanım.
Xoşam, qəmlə sevinc tutsa əgər dünyanı hər yandan
Nə onla nə bununlayam, mənim eşq oldu ürfanım.
Tacım ah, göz yaşım təxt, leşkərim dərddir, qəmimi ölkəm
Mən eşqə sultan olsam da, sənin eşqindi sultanım.
Fənayə uğrasam da bil, fəqət məhv olmarım, canam,
Bu müşkül hikməti özgə təbibdən sorma loğmanım.
O şirin ləlidən şəhdi, şəkər hərgah nəşib olsa
Mələklər nuşi -can söylər, mənə göylərdən, ey xanə.
Nigarım, vaxt gəlib çatdı, bu xəstə aşiqi yad et,
Mən öylə xəstəyəm ancaq, sənin vəslindi dərmanım.
Kim eşqin dərдинə yansa, o nalə eyləyər həm dəm,
Mən öylə gizli yannam ki, nə naləm var, nə əfqanım.
O mişkin zülflərin şövqü, o ay tək çöhrənin mehri
Gecəylə gündüzü almış əlimdən mahı –təbanım.
O yarın zülfü ruyindən sən ümid gözləmə,
Vazeh, tutarsan çini-maçini, əlində vardır imkanım.

xxxx xxx

Xoş olsun ol könül, eşqə məkandır,
Var olsun ol fikir, eşqə həyəndir.
Susuz çeşməyə bənzər ol ürək kim

Nə eşqin dərđini, nə qəm duyandır.
 Bax, öyrən gör necə pərvanə, bülbül
 Olublar eşq şeydası, zamandır.
 Məhəbbət əhlinə bu kafidir kim,
 Öz eşqiylə o rüsvayi-cahandır.
 Məhəbbət mürqi, cövlan etsə harda,
 O eşq ovlar, xəbərdar ol, amandır.
 İki dünyanı verrəm, sən baxanda,
 Mənə eşqin bu sövdası əyandır.
 Necə Vazeh, əsiri olmayım mən,
 Bu eşqin qarşısında Qaf yalandır.

MƏKTUBUN İNTİZARINDA

Məhəbbət bağının səvi- rəvani,
 Mələhət bağının tazə fidanı,
 Uca boylular içrə fəxr- dövrən,
 Şikəstə qəlblərə munisü –dərman
 Zamanın ən seçilmiş nəcəvani,
 Gözəllərin gözəli, mehribani,
 Şəfəqdə, mehridə göylərdə bir ay,
 Vəfada, əhdidə yoxdur sənə tay.
 Xoşəndamsan, xoşiqbal, xoşəməlsən,
 Zəmanə görməmiş nazlı gözəlsən.
 İlahi, sən uzaq et bədnəzərdən,
 Yanında bəd nəzər düşsün kəsərdən.
 Səni allah görüm ki, hifz qılsın,
 Könül aynan həmişə aydın olsun.
 Kamınca gərđişə gəlsin bu dövrən,
 Sənə sağlıq dilər qəlb ol xudadan.
 Deyirəm, dost ayağına dəyən daş,
 Ona yox, sinəmə dəysin mənim kaş,
 Əbədi ömür qıl sən bu cahanda,
 Həyatım olmasın sənsiz bir an da.

O tazə qönçə tək ətrin var olsun,
 Başında daima sövdalar olsun,
 Məhəbbət şərtinin itmamı yetdi,
 Bizim ərzi-halın əyyamı çatdı.
 Bizə qafil olubsan, bu nədəndir?
 Cövrə mayil olubsan, bu nədəndir?
 Fərağında gözüm qanla dolubdur.
 Biri qulzüm¹, biri Ceyhun olubdur.
 Bütün kirpiklərin xəncərsayağı
 Tökər qəlbim qanın üzüm aşağı.
 Dövrəm Dəclə olub gözün yaşından,
 Oturmuş qan içində min-min insan.
 Ürək göylər kimi əfgana gəlcək,
 Gözümdən yaş axar gürşad yağış tək.
 Mənim göz yaşlarım, himmət edin siz,
 Yarın məskəninə axıb gedin siz.
 Ayağına düşüb nazlı nigarım
 Yetirin ərzini bu biqərarım.
 Ürəyim parçalanmış qəm əlindən,
 Məgər zülfü əsir sübhün yerindən?
 Hardan bir qafilə gəlsə, qərarsız
 Sürrünnəm mən, sürrünnəm ixtiyarsız
 Bu xəstə qəlbimin ahi, nəvası
 Olar ol qafilənin zəng sədası.
 Arayar, varımı yarın bir nişanı,
 Arayar ol yeni yetmə cəvanı.
 Nə ümmid, nə cavab tapmaz sualı.
 Suallar dəf qılmaz bu mələli.
 Niyə didəm dolar həsrət yaşıyla?
 İlahi, kimsəni salma bu hala!
 Haray, ey çərx, əlindən, nə edərsən?!
 Bu könlümü hər an dərdlə didərsən.
 Mənə min dərđi verdin, yoxdu dərman,
 Bir anlıq vəsl üçün bu qədri hicran?

¹ Qırmızı dəniz.

Neçə min sinəyə dağlar çəkibsən,
Usanmazsan məgər bu coridən sən?
Nə olardı, məhəbbət olmayaydı!
Olurdu kaş bu möhnət olmayaydı!
Üzünü görməyə yox əldə imkan,
Nə də gül dərmədim vəslin bağından.
Nə bir kəs var ki, həməsrarım olsun,
Nə bir kəs var mənim qəmxaşım olsun.
Kimə deyim ilahi, vəsfi-halım?
Kimə deyim bu dərdim, bu mələlim?
Bu əsrara ilahi, kimdi mərhəm?
De kimdə var bu qədri dərdilə, qəm,
Ki, ona söyləyim dərdimi bir dəm?
Alım ondan bu dərdə bəlkə məlhəm.
Ey ənbər qoxulu sübhün küləyi,
Xəbər gətir, sevindir bu ürəyi.
Sən ey, aşıqlərin dərdinə məhrəm,
Möhnətkeş insana ən yaxşı həmdəm,
Tutulsa qönçə tək bir qəlb kədərdən,
Sən onu gül kimi xəndan edərsən.
Nə olar ki, olub məhrəmi - əsrar
Bizim də dərdimizdən ol xəbərdar.
Danışım mən yarımın firqətindən,
Xəbər verim cəfavu- möhnətindən.
Mənim bu halıma rəhm eyləyib sən,
Tükənməz dərdimə imdad edəsən.
Gedib sən yanına ol zülmkarın
Yetir peymanımı aşıqi -zarın.
Onun vüsalına yetən zamanda
Tələsmə halımı şərhu-bəyanda.
Amandır, xatirinə dəymə birdən,
Bəlkə də rəmzi var, gizlindi səndən.
Əvvəlcə başına dolan onun sən,
Mənim əvəzimdə öp gözlərindən.
Yetir bu ərzimi qəlb ovlayana,

Kədərli qəlblərə məlhəm qoyana.
Dəmadəm, ləhzə-ləhzə, sən müdam de,
Ona məndən dua söylə, səlam de.
Əgər lütf eyləyib halım sorarsa,
Bu idbar olmuş iqbalım sorarsa,
Nə gecəm var, nə də bir gündüzüm var,
Nə bir iş görməyə yox mən girdar.
Qərarım ol şəkər gövtarım idi,
Mədarım ol gözəl rəftarım idi.
O sözlərdən ürəkdə dərd qalmış,
O rəftardan məni tufanlar almış.
Ürəkdə qəm, bu canımda soyuq tər
Həyat baxçamda da Əsir küləklər.
Haray, mənim bahar fəslim nə soldu?
Həyat çeşməm daha görünməz oldu.
İnan, sənsiz elə yannam, yaxıllam,
Mənim tək görməmiş təşnə bu əyyam.
Əgər sevdam başımda qalsa böylə,
Ümidim yoxdu vəslə heç sənidlə.
Dönüb bəxtim, gecəm bil, gündüz olmaz.
Səhər doğsa qəmidən heç nə qalmaz.
Kimin xoş bəxti var gülsün, sevinisin,
Ona taleh yar olmuş, qoy öyünsün.
Qarabəxtin halın hardan bilər o?
Sitəmdən, hicdən bilməz xəbər o.
Günəş cəmallıda rəhm olsa hərgah
Günəşə həsrətlə mən çəkmərəm ah.
Axı, səndən uzaqdı bu kədər-qəm,
Ürək darda, ciyər qan, gözlərim nəm.
Könül doymuş inan ki, qəm, kədərdən,
Qaçaram vəhşi-tək, cinsi – bəşərdən,
Elə bil Məcnunam sevdəyi-leyli
Ürəkdə səhrayə artırdı meyli.
Göründü bir qasid, yox-yox o candı,
Bu xəstə qəlbimə ruhi-rəvandı.

Məni şad eylədi, o verdi namə,
 Nə namə, ətridə misli şəmamə.
 Dolunca dağu-səhra, mişkilə mən-
 Dedim ahu köbəyi gəldi Çindən
 Başından əqlimi aldı bir anda,
 Dəyişdi halimi bu xəstə canda.
 Açarkən naməni getdi kədər, dəm,
 Kəramət qapısı açıldı ol qəm,
 Bu namə dilruba, o yardan idi,
 O munis sevgilim dildardan idi.
 Gah öpdüm, gah da qəlbim üstə qoydum,
 Mənə sevinc gətirmişiydi, duydum.
 Fəqət birdən halım oldu pərişan
 O xəttə baxmağım deyildi asan.
 Təəccüb eyləyirdim iqbalımdan,
 Mənə namə gəlib mişkin xalımdan.
 Baxanda naməyə halım duruldu,
 Ürək də namənin ətri ilə doldu.
 İlahi, bu necə xoş saət idi?
 Bu ki, bir əvəzsiz səadət idi.
 Məgər bu dövranın rəyi dolandı,
 Yatam bəxdim məgər birdən oyandı?
 Nə oldu cövri – çərx, ol zülmü-dövran?

O zülümündən məgər oldu peşiman?
 Oxudum naməsin gülüzlü yarın
 İşindən halı oldum ol nigarın.
 O namə çox şəfəqqətlə yazılmış,
 Necə lütfü-məhəbbətlə yazılmış.
 Yazıb «Ey hicranın bəndində dustaq,
 Hicrana səbir ilə dözərlər ancaq,
 Qoy, üzüm dönməsin cövri fəraqdan
 Hicrimdə əl üzmə sən iştiaqdan.
 Hələ əskilməmiş mehrin yanımda,
 Sevdan başımdadır, zövqün canımda.

Səni unutmaram, fikrim bu olmuş
 Nə vaxt ollam o yarım ilə həmağuş.
 Bütün eşq əhlinə bu bir məramdır
 Naümmidlik məşuqlara haramdır...».
 Gəl ey saqi, gətir bir cami-gülgün,
 Ürəkdə pas tutan dərdimi silsin.
 Şükür olsun ki, bəxtim də yar oldu,
 Nə xoş əyyam, nə xoş rüzigar oldu!
 Gəl ey Vazeh məcazi-eşqdən sən
 Həqiqət tap, onunla yüksəlsən.

Bu iki qəzəl və «Məktubun intizarında» lirik poema yuxarıda dediyimiz kimi Tibilisdə Kekelidze adına əlyazmaları institutunda P- 107 (137) şifri ilə qeyd olunan bir cüngün içərisindədir. Həmid Məmmədzaadənin verdiyi məlumatlara görə, «Şeir məcmuəsi» adlanan bu cümk Mirzə Şəfi hələ Gəncədəikən 1821-ci ildə onun öz xətti ilə yazılmışdır.

Mirzə Şəfinin bu vaxta qədər məlum olmayan «Məktubun intizarında» lirik poeması və farsca şeirləri filologiya elmləri namizədi Balaş Azəroğlu tərəfindən azərbaycancaya tərcümə edilərək «Azərbaycan» jurnalında Həmid Məmmədzaadənin məqaləsi ilə birlikdə dərc edilmişdir. Heç şübhəsiz, bu tapıntının Mirzə Şəfi Vazeh yaradıcılığının işıqlandırılmasında müəyyən elmi əhəmiyyəti vardır.

Bu şeirlər öz əsas ruhu və motivləri etibarlı ilə Mirzə Şəfi Vazeh irsinin bundan əvvəl tapılan orijinaları ilə həmahəngdir. Üslub, təşbeh, istiarə və s. bədii təsvir vasitələri cəhətdən bu şeirlər bir-birinə çox oxşayır. Hər ikisində məhəbbət əsas yer tutur.

Tapılan iki beytdən birincisində deyilir ki, badi-səba «dildarın olduğu» yerdən əsdiyi üçün onun Çin səhrası kimi geniş olan «könül evini» hərəkətə gətirmiş, ürəyi çırpınmağa başlamışdır.

İkinci beytdə isə «hicran zəhərindən ölümünü gözləyən aşiqə artıq heç bir dərman fayda verməyəcəkdir» sözləri ifadə olunur.

Mirzə Şəfi Vazehin bu şeirləri həqiqi mənada nadir sənət inciləridir. Ona görə ki, çox məzmunlu və təlim-tərbiyəvi mahiyyətlidir, oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Mirzə Şəfi Vazehin bu şeirindəki beytlərin hər ikisinin mənası və təsir qüvvəsi aydın ifadə edilir.

Beləliklə, beytlərdən birində həqiqi aşiq nikbin göründüyü halda, digərində bədbin və şikayətçidir. Eyni halı şairin farsca qəzəllərində də görürük.

Romantik aşiq olan şairin qəlbində sevinc və kədər birləşmişdir. Şair məhəbbət yolunda nə qədər iztirab çəkib qəmlənirsə, vüsal ümidi ilə bir o qədər ruhlanıb şadlanır. Mirzə Şəfi Vazeh iftixarla deyir:

Sənin atəşli çöhrəndən iki xislət doğub məndə:
Gözüm ağlar, özüm yannam, inan, ey çeşmi-məstanım.
Xoşam, qəmlə sevinc tutsa əgər dünyanı hər yandan.
Nə onla, nə bununlayam, mənim eşq oldu ürfanım,
Tacım ah, göz yaşım Təxt, ləşkərim dərddir, qəmim ölkəm.
Mən eşqə sultan olsam da, sənin eşqindi sultanım.

İkinci qəzəlinde görkəmli şair Mirzə Şəfi Vazeh eşqi dünya nemətlərinin ən yüksəyi hesab edir; eşqin dərd və qəmini duymayan ürəyi «susuz çeşməyə» bənzədir və eşqin əsiri olduğu üçün özünü xoşbəxt sayır. «Eşq yolunda boran olar, qış olar...» deyir.

Hər iki qəzəl məzmun dolğunluğu və lirizmi ilə seçilir. Ümumiyyətlə, düşünərək mənalı və ürəkdən yazmaq Mirzə Şəfi qəzəllərinin əsas xüsusiyyətlərini təşkil edir. Bu cəhətdən onun qəzəlləri Füzuli şerinin ruhunu xatırladır:

«Aşiqi sadıq mənəm
Məcnunun ancaq adı var».

Mirzə Şəfinin şeirlərində həm coşğun hiss, həm də dərin fikir vardır. Onun şeirlərini oxuyarkən qarşımızda ürək çırpıntısı ilə yazan lirik bir şairi, həm də dərin düşünən bir mütəfəkkiri görürük. Həqiqətən də Mirzə Şəfi Vazeh dərin düşüncəli sənətkardır, istedadlı lirik şair və mütəfəkkirdir.

Mirzə Şəfinin yeni tapılan əsərləri içərisində poemasının qeyd etdiyimiz kimi xüsusi əhəmiyyəti vardır. Əlyazmasında poemanın adı yaxşı oxunmadığına görə onun adı məzmununa uyğun olaraq «Məktubun intizarında» adlandırılmışdır. Yüz altmış səkkiz misradan ibarət olan bu poema fars dilində, məsnəvi şəkildə yazılmışdır.

Mirzə Şəfi Vazehin bu poeması XIX əsrin və ondan əvvəl yazılan poemaların ən dəyərli nümunələrindən biridir.

Mirzə Şəfi Vazehin «Məktubun intizarında» adlandırılan poeması məzmunlu və əxlaqi keyfiyyətli sənət əsəridir.

Poema özünün orijinallığı ilə seçilir, məzmunu və ruhu etibarlı ilə XIX əsrdə və ondan qabaq yazılan aşiqanə poemalardan əsaslı surətdə fərqlənir.

Poema həcmnin kiçikliyi, məzmununun avtobioqrafik mahiyyətdə olması ilə Əndəbil Qaracadağının «Leyli və Məcnun» poeması ilə birləşsə də, məzmununa və üslub xüsusiyyətlərinə görə ondan ayrılır.

Şair öz poemasını sevgilisinin tərifli ilə başlayır. Onun sevgilisi «zamanın ən seçilmiş novcavanı», «gözəllərin gözəli», «vəfada, əhdində tayı» olmayan, «xoşiqbal», «xoşəməl» və «mehriban» bir gözəldir.

Gözəlin tərifindən sonra şair Allaha müraciət edərək yalvarır ki, onun sevgilisini «bəd nəzərdən» uzaq etsin, dünyanın bəlalarından saxlasın, ona cansağlığı və əbədi ömür versin.

Bundan sonra hicran dərdinə dözə bilməyən aşiq dövrəyə qarşı üsyana keçərək, gah məşuqəsinin cövrü sitəmindən, gah da öz taleyindən acı-acı şikayətlənir:

Mənim göz yaşlarım, hümmət edin siz,
Yarın məskəninə axıb gedin siz

Hardan bir qafilə gəlsə, qərarsız,
 Sürünnəm mən, sürünnəm ixtiyarsız.
 Bu xəstə qəlbimin ahi, nəvası.
 Olar ol qafilənin zəng sədası.
 Haray, ey çərx, əlindən, nə edərsən?
 Bu könlümü hər an dərdlə didərsən.
 Mənə min dərdi verdin, yoxdu dərman?
 Bir anlıq vəsl üçün bu qədri hicran?
 Neçə min dərdi verdin, yoxdu dərman?
 Bir anlıq vəsl üçün bu qədri hicran?
 Neçə min sinəyə dağlar çəkibsən,
 Usanmazsan məgər bu cövrədən sən?
 Haray, mənim bahar fəslim nə oldu?
 Həyat çeşməm daha görünməz oldu.
 İnan, sənsiz elə yannam, yaxıllam,
 Mənim tək görməmiş təşnə bu əyyam.

Mirzə Şəfi Vazehin qiymətli sənət nümunəsi olan bu poemasında gözəlin tərifı və Allaha müraciət çox canlı verilir.

Poemanın ayrı-ayrı hissələrindən gətirilən və aşiqin könlü arzularını ifadə edən həmin misralarda nə qədər dərin və odlu bir lirika vardır. Bu yandırıcı lirika poemanın bütün misralarında özünü hiss etdirməkdədir. Bu nöqteyi-nəzərdən əsərin lirik poema adlandırılması çox doğrudur.

Poemadan görüldüyü kimi, aşiq sevgilisinin cövründən və bəxtinin dönməsindən nə qədər şikayət edirsə də, eşqində naümid olmur. Şairin fikrincə, «naümidlik məşuqlara haramdır...». Mirzə Şəfinin bu kəlamı çox müdrikdir.

Eşqində naümid olmayan aşiq səba yelinə üz tutur ondan xahiş edir ki, «aşiqi-zarın» əhvalını yarına o xoşbəxt insana xəbər versin və ona desin ki: «o gedəndən sonra aşiqin baharı xəzanə dönüb, təşnəli adam yana-yana su dalınca qaçdığı kimi, o da sevgilisini yana-yana axtarır, fəraqına dözə bilmir».

Aşiq ayrılıq dərdinə tab gətirə bilməyib Məcnun kimi səhraya qaçmaq istədiyi zaman qasid ona sevgilisindən

məktub gətirir. Sevgilisindən gələn məktub bərk həyəcan keçirən aşiqi sakit və aram edir, kədərini şadlığa çevirir. Məşuqə məktubunda öz aşiqini məhəbbətində dözümlü və səbirli olmağa çağırır.

Poema aşiqin saqiyyə müraciəti və ürəyindən qəm pasını silmək üçün ondan «camu-gülgün»ü istəməsi ilə tamam olur.

Beləliklə, Mirzə Şəfinin yeni tapılan bu əsərləri onun lirik şair olduğunu qeydsiz-şertsiz təsdiqləyir və tərcümə şəklində bizə gəlib çıxan şerlərinin böyük bir əksəriyyəti də onu lirik şair kimi tanıtmışdır. Saf-təmiz məhəbbətin tərənnümü bu lirik şerlərin əsas məzmununu təşkil edir.

Eşqi və gözəli hər şeydən uca tutan şair farsca qəzəllərindən birində deyir: «Ey eşqdə sabit qədəm olan! Eşqdən başqa ayrı yolla getmə. Məndən qəməsindən əzab çəkdiyim yarın üzündən başqa bir şey soruşma. Mənə ürəyi sınıqlı dildarın söhbətindən başqa ayrı bir söhbət eləmə! Mənim ürəyimin məhrəmi və sirri ancaq odur. Onun əzabları mənə zəməzəm suyu içirdir».

Mirzə Şəfi Vazehin lirikasında təmiz məhəbbətin orijinal və canlı tərənnüm edilməsi oxucuya çox gözəl tərbiyəvi təsir bağışlayır.

Görkəmli şairlərdən biri iftixar hissilə deyir:

«Məhvəri eşqdir uca göylərin
 Eşqsiz ey dünya nədir dəyərin.
 eşqsiz olsaydı xilqətin canı,
 dirilik sarmazdı bütün dünyanı...».

Bu misralardan belə qənaətə gəlmək olar ki, Vazehin farsca yazılan lirik şerlərində panteist görüşlər də hiss olunmaqdadır. Məhəbbəti və gözəli tərənnüm edərkən Mirzə Şəfi bəzən mücərrədliliyə qapılıb panteist şairlər kimi «hüsn-mütləq»dən daşır. Lakin bu hal keçicidir, Mirzə Şəfi üçün səciyyəvi deyildir. Ona görə ki, Mirzə Şəfi Vazeh istedadlı sənətkardır.

Mirzə Şəfinin əldə olan əsərləri içərisində onun azərbaycanca «Süsəni» rədifli müxəmməsi və farsca nəsr və nəzmlə yazdığı aşiqanə məktubunda panteizmi hiss etmək olar. Hər iki əsər Süssanna adlı bir xaçpərəst qızına həsr edilmişdir. «Süsəni» rədifli müxəmməsində şair gözəl qızın parlaq romantik təsvirini verərək onu bütün dünya gözəllərindən üstün tutur və ona olan dərin məhəbbətini dini etiqada qarşı qoyur:

Gün ki, hər gün ki, çıxar dərgahinə səcdə edər,
Sərv rəftarə gəlir, qılsa qəddin bağə güzər.
Qönçə gər ağzı ilə qarşı dura, boynun əgər,
Küfri-əşqin yetişib bir yerə kim, ey kafər,
Desələr Vazehə böhtandı müsəlman, Süsəni.¹

Mirzə Şəfi Vazehin nikbin və şux ruhu ilə bu müxəmməs Molla Pənah Vaqifin eyni ruhda yazılmış müxəmməslərini xatırladır.

Şairin Susannaya həsr etdiyi ikinci şeir yuxarıda adı çəkilən aşiqanə məktubudur. Fars dilində yazılan bu məktubun içində, «Quran»dan gətirilən tək-tək ayələr, azərbaycanca cümlələr, tərkiblər vardır. Şairin ürəyindən qopan bu lirik, mənalı şeir parçaları onun xristian qızına olan atəşin məhəbbətini ifadə edir. Mirzə Şəfi Vazehin bu şeri həqiqi və nadir sənət incisidir. Şerin təsir qüvvəsi çox canlıdır.

Məktub Susannanın ərə verilməsindən sonra, onun həqiqi əşiqi olan şairdə doğan hicran möhnətinin təsviri ilə başlanır və bu əsas motiv məktubun bütün hissələrində axıra qədər davam etdirilir. Bu da oxucunun qəlbini pərvazlandırır.

Məktubda farsca gedən kiçik şeir parçaları müəllifin lirik, mənalı beytlərindən ibarətdir. Burada «əhli-dərd»in daxili aləmi, onun məhəbbətindəki uğursuzluğu, məşuqəsindən

¹ Mirzə Şəfi Vazeh. Bakı, «Kommunist» qəzeti nəşriyyatı, 1926, səh. 20.

gileyi, ayrılıqdan şikayətləri məcazi ifadələrlə təsvir edilmişdir.

Məktubda bir neçə bədii, mənalı təşbehə (gözdən tökülən yaşın, səfərə çıxanın ardınca atılan suya, ayrılığın gecəyə, vüsəlin gündüzə oxşadılması), cinaslara (məni eşqin oduna yandırdın, gördün ki, yanırım, yan durdun) və s. məcazi ifadə vasitələrinə rast gəlirik.

Ey nəzakət çəmənini içrə xuraman, Süsəni,
Xubluq kişvərinin təxtinə sultan, Süsəni.¹

mətləi ilə başlanan müxəmməsində demək olar ki, bütün misraları məcazi ifadələrdən, təbii təşbeh və istiarələrdən ibarətdir.

Hərəkətü-rəvişin qıldı səhi-sərvini pəst,
Sünbülə türreyi-zülfün tikəni verdi şikəst,
Laləni dağə salib ruyin edib badəpərəst
Ey könül, qaş - göz aradə nə gəzirsən belə məst?
Yoxdu vəhmin ki, ara yerdə tökə qan Süsəni?

Mirzə Şəfi Vazehin bu müxəmməsi gözəl sənət nümunəsidir. Ona görə ki, məzmunlu və tərbiyəvi mahiyyətlidir.

¹ M.Ş. Vazeh. Bakı, «Kommunist qəzeti» nəşriyyatı, 1926, səh. 22.

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEHİ BODENŞTEDT AVROPADA TANITMIŞDIR

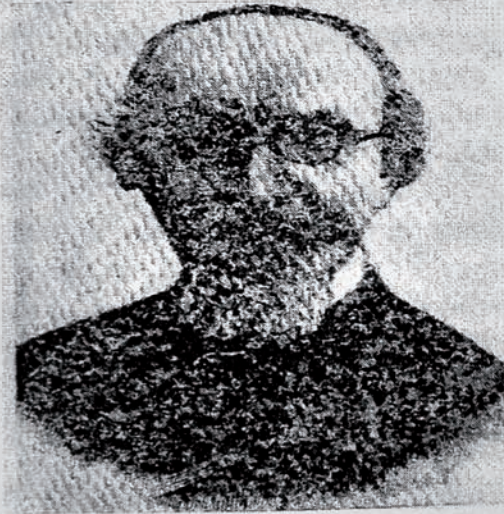
İstirahət günü idi. Günəş bir adam boyda qalxmışdı. Mirzə Şəfi də sübhən oyanmışdı. Evinin qarşısındakı balaca bağçada gəzir, ağaclara qulluq edir, əlindəki bellə güllərin dibini yumşaldırdı. Əhvalı xoş görünürdü.

Bağçada ondan başqa heç kim yox idi. O, tənhalığa öyrənmişdir. Sərv ağacına daha çox diqqət yetirirdi. Başı o qədər qarışmışdı ki, küçə qarısının açıldığını hiss etmədi.

Gələn almaniyalı Fridrix Martin fon Bodenştedt idi. O, bir gün əvvəl Mirzə Şəfinin yanına gəlməyə razılıq alıb ünvanını götürmüşdü. Mirzə Şəfi hənirti duyub arxaya baxanda Fridrix gördü. O, Şəfiyə yaxınlaşıb salam verib kefini soruşdu.

- Kefim yaxşıdır, adətim belədir, həmişə gün çitaranda yuxudan qalxıram. Bu məndə vərdişə çevrilibdir. Kişi erkən qalxmalıdır...

-Böyük ustad, bunların hamısı xoşdur. Özünüzün səhhətinizə fikir verin.

Fridrix Bodenştedt

Almaniyalı Fridrix Martin fon Bodenştedt Mirzə Şəfi Vazehə hörmətlə yanaşır, ona dərin məhəbbət bəsləyirdi.

Mirzə Şəfi Vazeh deyir ki, bu Allahın işinə və ona heç kəs qarışa bilməz. Onun özü bilən yaxşıdır. Bir də ki, a Fridrix ömrüm harada qırılar-qırılsın, ağlayanım da olmayacaq.

Ustad, elə demə, sən böyük insan. Dünən mənə verdiyin şerləri gecə oxuduqdan sonra dedim. İlahi, sənə çox şükür Şərqin Hafizi Qafqazda dirilibdir. Sənin şeirlərinə həyat qaynayır, məhəbbətə tutulmuş insan Allaha qovuşmağa can atır. Allaha qovuşanlarınsa nəfsi yoxdur, sənin şeirlərin nəfsə qarşı qoyulmuşdur. Şeirlərindəki ilahilik sənin şəxsiyyətiyin təsdiqidir. Bəs, bu ağaca niyə bu qədər diqqətlə baxarsan, axı, o meyvəsizdir...

Elə ona görə vurulmuşam, - deyə Şəfi gülümsədi.

-Meyvəsiz ağacımı?

- Bəli, çünki mənimlə bu ağac arasında fərq yoxdur. Taleyimə belə yazılıbdır. Taledən qaçmaq olmaz. Yəni də Allah bilən yaxşıdır. Bu nə ağacdır tanıyırsanmı?

Fridrix çiyinlərini çəkdi.

-Buna Sərv deyirlər.

-Sərv olsun, bəs, niyə buna belə şövqlə baxırsan?

-Sərv- həm də azadlıq ağacıdır. Şərq şerində bu ağac gözəlin qamətilə qiyas edilir. Budaqları goesentrik deyil, heliosentrikdir- aydın fəzaya, tanrı dərghahına göyə baxır, yüksəkliyə can atır. Mən də azadlıq aşıqiyəm...

Mən xeyli fikirləşdim. İlahi, bu insan nə dərin təfəkkür sahibidir.

-Fridrix, nə yaxşı gəldin. Bu gün tək qalmaq istəmirəm. Dünya təkliyi sevmir. Allah da tək adama baxmır, işini düzəltmir.

O, deyəsən axırıncı sözü başa düşmədi. Necə yəni Allah da tək adamı sevmir. Ustad nə demək istəyir, nəzərdə nəyi tutur?-deyə fikirləşdi. Nəhayət, utancaqlığı kənara atıb soruşdu:

-Ey müdrük, ey Şərqi məhəbbət rəmzi, axırıncı sözün Allaha asilik deyilmi?... Allah təkliyi sevmir? Necə ola bilər özü tək olan təkliyi sevməsin?

O gülümsədi, başını yuxarı qaldırdı, papağını götürüb əlinin içi ilə başının tərəfini sildi. Gözlərini ənginliklərə zillədi. Məndə maddi nəfs yoxdur, mənəvi nəfsim-güclüdür. Bu poeziyadır...«Allaha qovuşmağa can atanda şeir yazıram...».

Mən daha üz vurmam, daxili aləmə qapılıb qaldım. Tənhalıqdan darıxdım. Başını çiyinə qoyan Sərv ağacının saçlarını tumarlamaqla vaxtımı öldürmək istədim. O, mənim sərvə kobudluqla tumarladığımı görüb həyəcanlandı.

-Ehtiyatlı ol! «Qızın» qəlbini sındırsan, o çox kövrəkdir, canlıdır, eşidir. Görmürsən başını ulduzlara doğru necə şax qaldırıbdır. Ulduzlar onun gözüdür. O, Allahın dərgahına can atır. Pak olmaq üçün saçlarını səhər nəsiminə daratmışdır necə deyirlər:

Qara teldi var oynadır,
İncə belin yar axtarır,
Tamahkar pul axtarır,
Kişiləri dul axtarır
Sərv də dul arvada oxşayır.

«İncildə də deyilir ki, dul arvada, hamı hörmət etsin. Buna görə də Sərvə qulluq edirəm, Allahın tapşırığını yerinə yetirirəm...».

Həyatda ən çox sevdiyim bu ağac paklıq və gözəllik rəmzidir. Meyvəli ağaclarda paklıq yoxdur, çünki onlara çoxlu napak əllər toxunur. İndi deyərsən ki, «barsız ağacı kəsərlər». Baxar hansı ağacı.

Mən onunla mübahisəyə girməyi özümün məğlubiyyətim bildiyim üçün əvvəlki fikrimi ortaya atdım.

-Allah təkliyi sevmir?

-Bəli, sevmir.

-Tək adam nəsil vermir. Allah isə dünyanı insan üçün yaratmışdır. Allah təkliyin tərəfdarı olsaydı. Adəm ata ilə Həvva nənəni cənnətdən qoşa çıxarmazdı, dünyanı su basanda Nuh peyğəmbər gəmiyə canlıları cüt götürməzdi.

-Bəs, şeytan- deyə Bibliyadan yadımda qalan bir əhvalatı ortaya atdım. O, buna bənd imiş kimi şeytana lənət oxudu. Bibliyadakı əhvalatı belə xatırladı.

-Böyük Allah yaratdıqlarını şeytana uyduqlarına görə cənnətdən qovduqdan sonra, İblisin oğlu Xənnas onlara nökrə göndərildi. Xənnas ulu babamızla, ulu nənəmizə qulluq edirmiş. Lakin onları lap tənqə gətirmişdi. Yer üzünün ilk ər- arvadı qərara gəlirlər ki, Xənnası da özləri ilə birlikdə dərya kənarına aparsınlar və orada onu suya atsinlər, onlar fikirləşdiklərini yerinə yetirdilər.

Şad-xürrəm evə qayıdanda Xənnasın onları qarşıladığını görüb dilxor oldular. İkinci dəfə tonqal yandırıb Xənnası oda atdılar. Yenə də canları qurtarmadı.

Nəticədə, belə qərara gəldilər ki, onu böyük bir qazana basıb bişirib yesinlər. Fikirləşdikləri kimi etdilər. İndi İblis insanın ürəyində yox, qanındadır. Özü də, o qan İblisin oğlu Xənnasın qanıdır.

Mən bu sual ilə müəllimin müdrüklüyünə heyran qalmışam. Axı, o, bir müsəlman kimi Bibliyanı bilməyə bilərdi. Ustadımın bu izahı məni daxilən sıxdı. O, sözünü belə bir şəkildə ümumiləşdirdi.

Adəmlə Həvva Xənnası yedilər ki, canları dincəlsin, övladlarını isə bəlaya saldılar. Beləcə zaman keçdi, bir ata və bir anadan dünyaya gələnlər bir-birinə düşmən kəsildi. Bax, bəşər övladının başına gətirilən bütün müsibətlər valideynlərlə bağlıdır...

Mən nəfəsimi çəkmədən ona qulaq asırdım. O, birdən dayandı, dərindən nəfəs aldı, hiss etdim, yorulubdur, oturmağa yer axtarır. Çarhovuzun yanına gəlib söyüd ağacının altında salınan xalının üstündə oturdu və mənə də yanında yer göstərdi. Bu böyük iltifat idi.

Müəllimlə nimdəş bir xalının üstündə bardaş qurub oturdum. Müəllimim dedi ki, bardaş qurub oturmaq, insanın qara ciyərinin uzanmasına imkan vermir.

Müəllimimdən xahiş etdim ki, yeni yazdığı şeirlərdən birini oxusun. O, sözümü sındırmadı.

Cəhalət içində olmuşdum sərsəm,
Qocalıb getmişdim ürəyimdə qəm.
Gümrah, cavan etdi yenidən məni,
Bir mey, bir məhəbbət, bir də ki, nəğmə.
Mey iç Mirzə Şəfi, dayanma gəl boş,
Ol meylə, sevdəylə, nəğməylə sərxoş.

Fridrix bu şeri dərhal qiymətləndirə bilmədi. Lakin sonralar öz müəllimi haqqında belə yazmışdı: «Qəlbimdə əbədi yaşayan hikmətli sözləri, şirin nəğmələri ilə qadın və qızlarımızın dilində əbədiləşmiş, adı bütün avropada iftixarla çəkilən Gəncəli söz ustadım Mirzə Şəfi.

Sən bu gün xatirimdə yenidən canlanırsan. Sanki biz çay süfrəsi ətrafında əyləşib, sizin gözəl nəğmələrinizi dinləyirik. İnsanlara sevinc, özünə əbədi şöhrət gətirmək üçün mənə bəxş etdiyin bu tər çiçəklərdən Sizə gözəl bir çələng hördüm, qarşıma tökmüş olduğunuz bu zümrüd daşları sapa düzüb zərif bir boyunbağı düzəltdim, ey mənim söz ustadım».¹

Almaniyalı Fridrix Martin fon Bodenştedt görkəmli ustadı və mahir müəllimi Mirzə Şəfi Vazehə dərin hörmət və məhəbbət bəsləyir, həmişə ondan bəhrələnməyə çalışır. Həqiqətən də Fridrix Bodenştedt öz arzu və istəyinə çatır, sevimli müəllimindən öyrənir, hafizəsini zənginləşdirir.

¹ Şərqdə min bir gün. Berlin, 1851, səh. 168. (Akif Bayramovun kitabından götürüldür).

MƏHƏBBƏTDƏ YAŞ YOXDUR...

Sevgiyə hədd qoymaq düzü günahdır,
Cahilin hər işi, sözü günahdır
Eşqi günah saymaq özü günahdır
Kim deyir eşqimdə günahkaram mən.

Bəxtiyar Vahabzadə

Sentyabr ayı idi. Mirzə Şəfi Tiflisdə gimnaziyada dərs deyirdi. Axşamlar Kür sahilində gəzinir, dünya işlərini xəyalından keçirir, gəlib-gedənlərə baxırdı. Neftlə doldurulmuş fanarların sarı işıqları yanmaqda idi. Yanından qırx yaşlarında bir qadın keçdi, şair heyranlıqla onun arxasınca baxdı, tanımadı. Təsadüfən geriyə qanrılan qadın onun arxasınca baxanı gördü, geri qayıtdı. O, şairə yaxınlaşıb dedi:

-Sən kimsən?

- Qəribəm, Tiflisə təzə gəlmişəm.

-Haradan?

- Gəncədən.

-Hə... Nə haqla arxamca baxırsan?

-Gözəlin arxasınca baxarlar. Allah səni gözəl yaradıb ki, mənim kimi yazıqlar arxanca baxıb qovrulsunlar. Axı, Allah səni gözəl yaradıb təkə özün üçün yox, hamı üçün yaradıb... «Gözələ baxmaq savabdır» (Lev Tolstoy) sözlərini eşidibsənmi? Bəs, sənin adın nədir?

-Susanna.

-Şəfi susdu.

- Nə fikirləşirsən?

- Ad tanışdır.

- Ad-ada oxşayar, özünü çox yorma.

-Doğru buyurursan, xanım. Lakin bu adla əlaqədar macərələrim olubdur.

Qadın cavab verib özünü tanıtmadı. Aradan xeyli vaxt keçmişdi...

-Bəs, sənin adın nədir?

- Şəfi.

-Yaxşı səslənir, dilim tutur «Şafi»...

Bu gözlənilməz tanışlıqdan sonra Susanna ilə Şəfi arasında vaxtilə Gəncədə əsası qoyulan sevgi əhvalatı yenidən təkrarlandı. Bir neçə görüşdən sonra araları dəyir.

Şəfinin gündüzü qaranlığa döndü. Gecələr gözünə yuxu qonmadı. Gec tapıb tez itirdiyi məhəbbətini yenə də tapa bilmir. «Susanna» şerini yazır. Bir həftə içərisində bu şeir şeytanbazar dəllələrinin, gentuman kintoların dilinin əzbərinə dönür. Şərin sorağı Susannaya çatır.

Əsəbləşib özündən çıxan Susanna gimnaziyaya gəlir. Şəfini çağırtdırır, məktəbin qabağındakı bağa yön alırlar. Qadın gözlənilmədən hücumu keçir.

-Məni niyə rüsvay edibsən, ey şair?

-Sən kimsən, ey mələk?

-Susannayam.

-Lap gözəl, çox pakizə Susanna vaxtı ilə sən mənim saatlarımı şirinləşdirir və bununla qəlbimdə elə bir atəş yandırıbsan ki, bu atəş səhrada yanan atəşə bənzər. Bu məhəbbətdir. Bütün dünya yuxuda olarkən, bütün ətraf sakitikən məhəbbət oyaqdır.

Bu oyaq məhəbbət indi səni tapıb, taleyin üzümə gülüb. İndi gəl fəvvarənin yanındakı skamyanın üstündə oturaq və ilk məhəbbətimizdə saçlarına sığal verə bilməmişəm. İndi çəmidir, yanyana oturaq məşşətəliyimlə səni gözəllər-gözəli eləyim.

Sənin kimi gözəlin məşşətəsi olmaq mənə xoşdur. Çoxdandır barmaqlarım yanaqlarının həsrətini çəkir. Buxağındakı xala baxmaq, ona toxunmaq mənə behişt qapısını bağışlar.

Neçə müddət idi Tiflisi gəzib dolanırdım. Səni tapa bilmədiyim üçün bu şeri yazdım. Axı, şairin qəmıxarı şeridir. Şeir şairin dərəcəsidir. Hara göndərirsən gedir. Allaha min şükür, arzuma çatdım.

-Nəyə çatdın?

-Arzuma.

-Arzun nədir?

-Arzum səni görmək.

-Hə, məni gördün, sonra?

-Sonrasını deməzlər. Sən mənə borclusan.

-Nə borcluyam?

-Gəncliyimi qaytar özümə.

-Tökülən şey dolmaz, şair. Belə borcu ancaq Allah qaytara bilər.

-Amin! Kaş dediklərin doğru olaydı. Onda səni sevməzdim.

-Həqiqi sözüdür?

-Əlbəttə, həqiqi sözümdür.

Susanna tutuldu, az qalmışdı cin atına minsin. Nə düşündüsə dedi:

-Daha nə borcluyam sənə?

-Borcun çoxdur. Səni bütün Tiflisdə tanıdıb məşhurlaşdırmışam.

-Axı, dedin ki, cavan olsam, səni sevmərəm?

-Hələ ki, cavan deyiləm, deməli, sevirəm. Ya köhnə dostluğuna təzələ, ya da səni yenidən dilə-dişə salacağam, onda bilərsən necə məşşətəyəm».

Qadın qımışdı. Əlini Şəfinin çiyninə qoydu. Başını irəli uzadıb dedi:

-Başın ağarıb, ağlının ağarmasına da söz ola bilməz.

Şəfi buna bənd imiş kimi aşağıdakı misraları pıçıldadı.

Ağlımla qəlbimin özgə yolu var,
Hər biri bir yolda puç edər məni.
Birisə sevdadan uzaqlaşdırar,
O biri sevdaya tuş edər məni.

Ağlım gecə-gündüz yazıq qəlbimi,
Daima danlayar, daima söyər,
Qəlbimsə sevdaya bir həris kimi,
Daima istəyər, daima sevrər.

O, şeri tamamlayıb Susannanın üzünə baxdı. Yadına neçə il qabaq Daruran- Gəncə çayı sahilində çinar ağacının altındakı ilk görüşünü saldı.

Onda Susannanın on altı, Şəfinin iyirmi yaşı vardı. Cavad xan nəslə perikdirilmişdi. Gəncənin də adı dəyişdirilib Yelizavetpol qoyulmuşdu.

Yerli sakinlər Yelizavetpol demədiklərinə görə cərimələndirdilər. Şəfinin də atası doqquz il idi ki, Cavad xan müsibətinə tab gətirə bilməyib dünyasını dəyişmişdi...

Susanna yenidən sözə başladı, əvvəlki fikrinin üstünə qayıdıb dedi:

-Görürsən, deyəndə ki, sənənin ağlın ağarıbdır, mənə inanmırsan. Etiraf etmək əvəzinə yenidən başlayıbsan sənə sevirəm, deməyə.

Əgər ağlın ağarmasaydı yazdığım şeri küçələrdə gəzən dərişlərə verib oxutdurmazdın. Daha mənə axtarma, qocalıbsan, başının tükləri də ağarıbdır.

-Bəli, doğru deyirsən.

Vaxt var idi güclü, cavan qolumla,
Səni bərk-bərk qucaqlayıb öpərdim.
Gənclik getdi, köhnə eşqin oduyla,
Vurur qəlbim indiyədək...nə dərdim.
Mənim həyat üzüyümün qaşısan!
O üzüyün bəzəyi sən, daşı sən,
İnan bütün nəğmələrim sənindir,
Ürəyə bax, neyləyirsən, yaşı sən!

Belə söyləyirlər ki, Susanna şerin birinci beytinə etiraz etmiş və «sən sırr saxlamadığına görədir ki, uzun müddət gözüne görünmədim. Barı elə elə ki, heç olmasa bu şeir özgələrinin əlinə düşməsin, yoxsa tamam biabır ollam».

Şəfi mehribanlıqla dedi:

-Ey mənim mələyim, Süsənəm. Gəncədəki ilk görüşümüz yadımdadır. Bəlkə atan sənə Tiflisdə ərə verib... O, qara keşiş olub bizi bir - birimizdən ayırdı. Yaxşı ki, ayırdı... Amma ilk məhəbbət unudulmur. Məhəbbət-millət ayrışdırıcı bilmir. Hər

millətin şəriəti, adət-ənənəsi, milli qeyrəti var. Lakin Məhəbbət bunları qəbul etmir.

Məhəbbət atəşdir şair demişkən:

«Xoş o qəmə ki, ürəkdə atəş gizlədir,
Xoş o ürəyə ki, onda od yuva salmış ola»

-Bu sözləri ikimizdə aid etsəm inciməzsənki?

-Əlbəttə, incimərəm.

Susanna gülümsədi.

-Bəs bu sözlər kimindir? Özün mü yazıbsan?

-Yox! Hind hökmdarı Əkbər Şahın «Şairlər Şahı» adlandırdığı, Nizami «Xəmsə»sinə bənzər beş dastan yazan Əbül Feyzi (Feyzi Hindi) -nindir. O, 1547-ci ildə doğulub və 1595-ci ildə vəfat etmişdir. Şerin originalı isə belədir:¹

-Bununla mənə sevdini peşiman olduğunumu deyirsən?

-Nə bilim nəticəni özün çıxart. Məhəbbət atəşdir, ürəkdə yuva salıb...

Susannanın yanaqlarında bir damcı göz yaşı donub qaldı...

Belə deyirlər ki, həmin göz yaşı torpağa qarışıb görünməz oldu. «Susanna» şeri isə iki yüz ildir konsert salonlarını bəzəyir, milyonlarla insanın ürəyini oxşayır... «Ürəyə bax...» şeri də həqiqi məhəbbətin rəmzi kimi bir çox şairin mövzusunə dönüb, müxtəlif formalı əsərlər yaranıbdır. Onlardan biri belədir:

Sənənin atəşli çöhrəndən iki xislət doğub mənəndən:
Gözüm atlar, özüm yannam, inan, ey çeşmi-məstanım.
Xoşam, qəmlə sevinc tutsa əgər dünyanı hər yandan,
Nə onla, nə bununlayam, mənim eşq oldu ürfanım,
Tacım ah, göz yaşım xətt, ləşgərim dərdidir, qəməm ölkəm,
Mən eşqə sultan olsam da, sənənin eşqində sultanım.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan, əbədiyaşar sənətkar Mirzə Şəfi Vazehin zəngin ədəbi irsi təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik zövq xəzinəsidir.

¹ «Xoş an qəmi ke bedelha nəhan gönənd atəş,
Xoş an deli ke dər u asiyan gönənd atəş.

EŞQ İDİ ZÜLEYXANI DÜNYASINA QOVUŞDURAN

Ailə qeydiyyatını rəsmiləşdirən sənədlərin heç birində, eləcə də tarixin səhifələrində Mirzə Şəfi Vazehin hər hansı qız və qadınla kəbinə girdiyini təsdiqləyən yazılı heç bir şey yoxdur.

Lakin onun məhəbbətinə aid söz-söhbət düz iki yüz ilə yaxındır ki, yaşayır. Bəzi ədiblərimiz öz gözəl romanlarında xeyirxahlıq edib onu evləndiriblər də. Elə vəziyyət yaradıblar ki, Şəfi qız da qaçııb.

Görkəmli alim professor Mikayıl Rəfili isə mühazirəsində (1953) deyirdi ki, «Şəfi dünyasını məhəbbətinə qovuşmadan tərk etmişdir...».

O, «Züleyxa» şerini İmam Şeyx Şamilin qohumu İbrahim xanın qızı Nohbikəyə həsr etmişdir. Xan, qızı ilə birlikdə Gəncəyə gəlib Cavad xanın qızı Püstə Bəyimmin qonağı olmuş, Mirzə Şəfi də Nohbikəni orada görüb «Züleyxa» şerini yazmışdır. Nohbikənin gözəlliyi «Yusif və Züleyxa» dastanındakı Züleyxanı xatırladırdı.

Hüsn idi Yusifi eyləyən şöhreysi - cahan,
Eşq idi artıran o, Züleyxa məhəbbətin,
Hüsn ilə eşq olmasa, hasil nə dəhrdən,
Bieşq kimsə anlamayıb sirri-xilqətin.

xxx xxx

xxx

Dünyaya nikbin bir gözlə baxan, həyatın nemətlərini ancaq bu dünyada axtaran Mirzə Şəfi Vazeh nə mövhum behiştə arzulamış, nə də cəhənnəmin qəmini çəkmiş, cəhənnəm, cənnət, huri, mələk, qılman onun nəzərində ancaq əfsanə olmuşdur.

Behişt üçün Allaha ibadət edən müfti və «dindarları o «riyakar», məscidi «viranə», orada minbər üstündə avam

camaata vəz oxuyan müfti və vaizləri isə fırlıdaqçı adlandırmış mənəvi meyxanəni məscidə, Kəbəyə qarşı qoymuşdur.

Mirzə Şəfi Vazehin lirikasında müfti və dindarlar yaltaq, ikiüzlü adlandırılır, ifşa edilir, onlara nifrət yağdırılır. Mirzə Şəfi Vazehin poeziyasında Allaha hörmət və məhəbbət dərin bədii ifadəsini tapır, Allahın müqəddəsliyi canlı ifadə olunur.

Əslində bu meyxanə şərab içilən yer deyil, Allahın yaratdığı insanın mənəvi aləmidir ki, orada Allaha itaət əsas yer tutur. Lakin M.Ş.Vazeh heç bir şerində yaradandan əlini üzür.

Allah böyükdür, hər şeyi görür və bağışlayandır. Yalançı müfti və vaizləri müqəddəs məscidlərdə görmək istəmir. Cəhənnəm xofu ilə cənnətə bilet satan müfti haqqında deyir: —

Xəsisliklə vurub ömrünü başa,
O dünyada cənnət axtarır nadan.
Bizi cəhənnəmlə qorxudur müfti,
Qorxmaz boş sözlərdən ağıllı insan.
Müftinin nə qədər olsa əfsunu,
Uymaz Mirzə Şəfi ona heç zaman.

xxx xxx

Cənnət qapıları günün birində,
Mömin bəndələrə açılan zaman,
Gunahlı, günahsız...hamı yerində,
Gözləyər qəlbində şübhəylə güman.

xxx xxx

Bütün günahkarlar içində tək mən,
Dayanıb dururam qara-qorxusuz.
Cənnət qapısını bu dünyada sən,
Açmısan üzümə, ey nazəndə qız.

xxx xxx

Düzlüklə alçaqlar çarpışan zaman,
Alçaqlar nədənsə qazanır hər an.
Çünki alçaqlarçün ən alçaq işlər,
Alçaqlıq deyildir, hünərdir, hünər.

Mirzə Şəfi Vazehin bu şerində həyat həqiqətləri poetik dilin qüdrəti ilə canlı verilir, xəsisliklə ömrünü başa vuran nadanlar, insanları cəhənnəmlə qorxudanlar ifşa olunur və göstərilir ki, Mirzə Şəfi Vazeh müftinin hiyləgərliyindən qətiyyəən qorxmur.

HƏKİMANƏ SÖZLƏR

Yaxşı gülü çiçəyindən tanımaq olur.
Yaxşı şərabi keyfiyyətindən tanımaq olur.
Yaxşı adamı əxlaq və xasiyyətindən tanımaq olur.
Şeyxi və müftini çalmasımdan tanımaq olur.

Mirzə Şəfi Vazehin poetik dillə vurğuladığı həkimanə sözlər dərin mənalı atalar sözlərinin bədii ifadəsidir. Həqiqətən də yaxşı adamı əxlaq və xasiyyətindən, mənəviyyət və əməksevərliyindən tanımaq olur.

AZƏRBAYCAN LƏHCƏSİNDƏ TATAR MÜNTƏXABATINA ERMƏNİ XƏYANƏTİ

Azərbaycan xalqının mədəniyyəti tarixində ədəbiyyat dərslilərindən söhbət gedəndə tədqiqatçılar Mirzə Şəfi Vazehlə İvan Qriqoryevin birlikdə tərtib etdikləri, birincinin ölümündən sonra 1855-ci ildə Təbrizdə çap olunan iki yüz otuz səhifəlik «Kitabi turki» dərsliyinin öz dövrü üçün əhəmiyyətli metodik vəsait olduğunu qeyd edirlər.

Bu kitab rus dilinə «Tatarskaya xrestomatiya azerbeydjan-skoqo nareçya» adı ilə tərcümə olunmuşdur. Pedaqogika tarixində də bu dərslikdən danışılır.

Professor A.Abdullayev bu dərsliyin bədii materiallarını məzmunlarına görə üç yerə bölmür. İnkilabadək çap olunan ədəbiyyat dərslilərini tədqiq edən tanınmış alimlərimizdən, professor Camal Əhmədov da bu dərsliyin Təbriz nəşrindən danışır.

Bu sahədə geniş tədqiqat aparan Əli Əjdər Səidzadə «Mirzə Şəfi Vazeh» (1969) adlı kitabında yazır ki, Qafqazda bu dərsliyin birinci hissəsindən gimnaziyaaların yuxarı, ikinci hissəsindən aşağı siniflərində və qəza məktəblərində istifadə olunması nəzərdə tutulmuşdur.

Bütün bunlara baxmayaraq indiyədək heç bir tədqiqatçı bu «Müntəxabatın» necə, nə cür, nə kimi şəraitdə, necə bir şəkildə, hansı maddi vəsaitlə, kimin, hansı idarənin hesabına və icazəsi ilə çap olunması, təkrar nəşrinə göstərilən cəhdin nəticəsiz qalması barədə mə'lumat verməmişdir.

Bu vəziyyət dərsliyin zəhmətini çəkənlərin qiymətləndirilməməsi təsirini bağışlayır. Lakin xalq müşaviri Dm. Kobyakovun redaktorluğu və sədrliyi ilə 1888-ci ildə Tiflisdə çıxan Qafqaz Arxelogiya Komissiyası aktlarının 11-ci nömrəsinin 793-cü bəndində (səh. 756-757) Qafqaz Tədris Dairəsinin müdiri, həqiqi mülki müşavir baron A.Nikolain general-leytenant Vasili Osipoviç Bebutovun sorğusuna cavab

olaraq göndərdiyi dörd yanvar 1856-cı il tarixli səkkiz nömrəli izahlı raportu bu dərsləyin necə bir çətinliklə nəşr edildiyini, İ.Qriqoriyevin bu sahədəki fədakarlığını aydınlaşdırır.

Dünənə kimi araşdırıcıların nəzərindən yayınan bu rapordən aydın olur ki, Qafqaz tədris dairəsinin müdiri hələ Mirzə Şəfinin sağlığında «Tatarskaya xresto-matiya...»nın nəşri üçün Qafqazın canişini general M.S.Voronsova göndərdiyi 2649 nömrəli təqdimatla müraciət etmiş, o da, 30 iyul 1852-ci il tarixdə həmin təqdimatın üstünə özünün razılığını yazmış, dərsləyin çapı üçün dərc ediləcək vəsaitin haradan götürülməsini də qeyd etmişdir.

Bu barədə baron A.N.Nikolain knyaz V.O.Bebutova göndərdiyi raportunda yazır ki, «O zaman mənim təqdimatıma və xahişimə əsasən Qafqazın sabiq canişini (M.S.Voronsov) Tiflis gimnaziyası müəllimlərindən Mirzə Şəfi Sadıqovun (Sadıq oğlu) və İvan Qriqoriyevin Qafqaz Tədris Dairəsi məktəbləri üçün Azərbaycan ləhcəsində (nareçya) tərtib etdikləri «Tatarskaya xrestomatiya... » kitabının daş basması üsulu ilə çap olunmasına razılıq vermişdir.

Bu dərsləyi çap etdirmək üçün İvan Qriqoryevə dairənin-mahalın qənaət edib yığdığı puldan yeddi yüz manat məbləğində borc verilmişdir., bu şərtlə ki, dərsləik Xalq Maarif Nazirliyində bəyənilmiş olsun...».

Borc alınan pul çap olunmuş müntəxəbat satıldıqdan sonra qaytarılmalı idi, həm də tədris dairəsi rəhbərliyinə tapşırılmışdır ki, kitab çapdan çıxdıqdan sonra bütövlükdə mahalın gimnaziyalarında, eləcə də qəza məktəblərində istifadə olunmalıdır.

Rapordən aydın olur ki, İvan Qriqoryev dərsləyi əvvəlcə Tiflisdə çap etdirmək istəmiş, lakin «şikəstə», «nəsx», «təliq» xətti ilə yazıldığına görə «Müntəxəbat»ın Tiflis mətbəəsində çox xərc aparacağını nəzərə alan müəllif onu Ə.Ə.Səidzadə yazır ki, bir iranlı tacirin vasitəçiliyi ilə (mənbə göstərilmir və

biz də belə bir mənbəyə rast gəlməmişik) Təbrizdə çap etdirmək məcburiyyəti qarşısında qalmışdır.

Beləliklə, «Azərbaycan ləhcəsində müfəssəl müntəxəbat», «müfəssəl müntəxəbat: iqtibas» adlı iki hissədən ibarət olan «Azərbaycan ləhcəsində tatar (Azərbaycan) müntəxəbatı» Təbrizdə çox səliqəsiz və savadsız çap olunmuşdur.

Professor Mirzə Kazım bəy və L.Z.Budaqovun rəyinə görə bunun əsas səbəbi İvan Qriqoryevin özünün dərsləyin nəşrində iştirak edə bilməməsi olmuşdur.

Ona o zaman icazə verməmişdilər ki, Təbrizə getsin və kitabın nəşrinə rəhbərlik etsin. Buna, yəni kitabın nəşrinə rəhbərlik etmək üçün bir müddət Təbrizdə qalmağa İvan Qriqoryevin pulu yox idi.

Məhz buna görə də sahibsiz qalan sifarişin nəşri dörd ilə yaxın (1852-1855) bir müddət də heç bir mətbəə mədəniyyətinə riayət edilməmiş və çox keyfiyyətsiz çap olunmuşdur. Bunu raportun bu aşağıdakı sözləri tamamilə təsdiqləyir və yəqin olur ki, Təbrizdə çap olunan «Müntəxəbat...»ın sətirləri, bəzi abzasları baş-ayaq, əyri-üyrü basılmış və çoxlu hərfi səhvə yol verilmişdir.

Bunlar təshih edilib qaydaya salındıqdan, bəzi abzaslardakı sözlərin lüğəti verildikdən sonra bu dəfə Tiflis mətbəəsində (bəzi bölmələr) çap edilmiş və məktəblərdə istifadə olunması münasib sayılmışdır.

Bundan başqa İvan Qriqoryev «Rus-tatar lüğəti» də hazırlamış, çap etdirmək istəmişdir. Bunun üçün ona yenidən yeddi yüz manat borc verilməli və lüğət «Müntəxəbat»a əlavə edilməlidir ki, bəzi ifadələrin mənasını başa düşmək çətinlik törətməsin.

Həmin dərsləyi İvan Qriqoryev Qafqaz Tədris Dairəsi məktəblərində hər nüsxəsini almış qəpiyə satmağı öhdəsinə götürmüşdür. Lakin indi «Müntəxəbat» lüğət əlavə edildiyi üçün onun hər bir nüsxəsinin qiyməti səksən (80) qəpiyə qaldırılmışdır.

Məmnuniyyətlə nəzərinizə çatdırıram ki, «Tatarskaya xrestomatiya aderbeydjanskoqo nareçiya»nın bir nüsxəsini Sizə göndərməyi özümə şərəf bilir və xahiş edirəm bu barədə öz fikrinizi Xalq Maarif Nazirinə bildirsiniz və «Müntəxəbat»ın baxılmasına sərəncam verəsiniz.

Bir də onu bildirməyi özümə şərəf sayıram ki, hal-hazırda tatar dilini öyrənməkdə İvan Qriqoryevin kitabına («Kniq dlya çteniya İvan Qriqoryeva» -səh. 757) oxşar-bənzər başqa bir vəsaitin yoxluğu, məni məcbur etmişdir ki, Qafqaz Təhsil Dairəsinin tatar dili keçilən məktəblərində onun «Kniq dlya çteniya»sından (Bu rapordda «Tatarskaya xrestomatiya aderbeydjanskoqo nareçiya», həm də «Kniq dlya çteniya» kimi yazılmışdır) istifadə olunmasını təklif edim.

Bununla əlaqədar olaraq demək lazımdır ki, o zaman Azərbaycan dilinin tədrisinə, ədəbiyyatının öyrədilməsinə («Kniq dlya çteniya»nın adından da məlum olur ki, buraya toplanan materiallar, bədii əsərlər olmuş və əgər belə demək mümkündürsə» bu ilk ədəbi məcmuə»dir və buna görə də xüsusi diqqət verildi və bunu Qafqaz Arxeologiya Komissiyası Aktlarının 1881-ci ildə çıxan 8-ci cildindəki 1834-cü ilin fevral ayının 8-də Xalq Maarif Naziri gizli müşavir S.S.Uvarovun göndərdiyi 64 nömrəli məktubun bu sözləri də təsdiqləyir:

«Yerli dilləri, xüsusən Aderbeydjan dilini yaxşı öyrənən şagirdlər- pyc uşaqları təriflənilsin, məktəbin pedaqoji şurası lazım bilsə, belə şagirdlər qızıl və gümüş medallarla təltif edilsinlər» (səh, 99).

Bu göstəriş və tapşırıq hər şeydən əvvəl əyalətlərdə idarəçilik sistemini nizamlayıb möhkəmləndirməklə bağlı idi və o illərdə, Azərbaycan dili Qafqaz xalqlarının əsas ünsiyyət vasitəsi sayılırdı.

Yazılan dərslilər də məhz bu məqsədə xidmət etmək vəzifəsini daşıyırdı. Rus məktəblərində Azərbaycan dili və

ədəbiyyatının öyrənilməsinə verilən belə diqqət, görüldüyü kimi siyasi məzmunundan xali deyildir.

Həqiqi mülki müşavir baron A.N.Nikolainin raportunda göstərilir ki, Xalq Maarif Naziri litoqraf üsulu ilə çıxan «Tatarskaya xrestomatiya» kitabını özünün xüsusi məktubu ilə Peterburqa universitetin Şərq dilləri fakültəsinə rəyə göndərmişdir.

Fakültədə baxıb qərar vermişdilər ki, hazırkı vəziyyətdə bu «Müntəxəbat» Azərbaycan dilini və ədəbiyyatını öyrənmək baxımından kafi sayla bilməz. Deməli, onun üstündə yenidən «işləmək» lazım idi. Lakin bu zaman Mirzə Şəfi yaşamırdı və bütün çətinlik İvan Qriqoryevin üzərinə düşürdü, bu sahədə o, səyini əsirgəmədi, erməni xəbisliyi ilə yazılan qərəzli «rəyi» təkzib (bu rəy erməni L.Z. Budaqovun təhrikilə yazılmışdır) etməkdə çaşqınlıq göstərdi, geniş cavab hazırlayıb baron A. N. Nikolainə təqdim etdi.

O da, müəllifin bu cavabını dərslilə birlikdə baxılmaq üçün yenidən Peterburqa, universitetin professorlarına göndərmişdir. Lakin yenə də bu dərsliyə müsbət rəy verilməmişdir.

Bu rəyi knyaz Aleksandr İvanovic Baryatinski 1858-ci ildə Qafqaz Maarif Nazirinə qaytarmışdır. Dərslilik bu dəfə də Peterburqa universitetin «Türk-tatar dili» kafedrasına göndərilmişdir.

Kafedranın üç nəfər professoru (rapordda adları göstərilmir). Lakin o zaman Şərq şöbəsində Mirzə Kazım bəy, L.Z.Budaqov və V.V.Qriqoryev işləyirdi. Bu dərslilik L.Z. Budaqovun 1844-çü ildə cap etdirdiyi dərsliyi öz keyfiyyətinə görə məktəblərdən çıxartmışdır).

İvan Qriqoryevin «Müntəxabatı...»nı və yazdığı izahatı çox «diqqətlə» oxuyub «təhlil etmiş» və belə nəticəyə gəlmişdilər ki, «Tatarskaya xrestomatiya Aderbeydjanskoqo nareçya» Azərbaycan dilini və ədəbiyyatını öyrənmək üçün hazırlansa da, bu dərsliyin mətni lüğətlə də heç bir əhəmiyyətə malik vəsait deyildir» (səh 757).

Lakin xəbis erməni L.Z.Budaqov özü də hiss etmədən gizli müşavir S.S.Uvarova göndərdiyi bir məktubda isə etiraf etmişdir ki, M.Ş.Vazeh və İvan Qriqoryevin bu kitabı Qafqaz məktəblərində ən yaxşı dərslük kimi qəbul olunmuşdur. Belə bir dərslük - Azərbaycan dilini öyrənmək, ermənilərin gəlmə olduqlarını, onların dillərinin heç kəsə lazım olmadığını təsdiqləyir.

Ümumiyyətlə, bu «Müntəxəbat...» təkmilləşdirilmiş şəkildə lüğətlə birlikdə professorları «razı sala bilməsə də», təkrar nəşrinə icazə verilməsə də, hər-halda Təbriz nəşrindən Gəncə, Şuşa, Naxçıvan, Ordubad, Nuxa, Şamaxı, Cəbrail, Kürdəmir, Qazax, Bakı, İrəvan mahalının azərbaycanlılar yaşayan Çobankərə¹ Qaçaparaq (Xoçaparaq) Mehmandar, Xatınarxı, Cəfərabad, Sərvanlar, Böyük Vedi, Qəmərli, Uluxanlı, Kolanlı, Ağcaqışlaq, Ağhamzalı, Qarğabazar, Gürcüsanda Məngilis, Borçalı və başqa kənd məktəblərində istifadə olunurdu.

Mirzə Şəfi Vazehin öyrənilməsində Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ziyalıları səmərəli fəaliyyətlərini əsirgəməmişlər.

Ulu öndər Heydər Əliyev 1993-cü il sentyabrın 21-də demişdir: «Elmlər Akademiyası Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətidir. 1945-ci ildə bu akademiyanı yaradan adamlar, Azərbaycanın böyük alimləri çox böyük şücaət göstərmişdir. Ötən dövrdə bu akademiyanın çərçivəsində Azərbaycan elmi çox inkişaf etmişdir».

¹ Ehtimala görə Peçeniklərin bir qolu Coban (Çobanilər) adlanırdı. Cənubi Qafqazın Rusiya-tərəfindən işğalından sonra bu eldən 200 ailə İrana köçürülmüşdür. İrəvan əyalətində Böyük Çoban-Qara, Kiçik Çoban-Qara kəndləri Türkiyənin Arazqırağı kəndləridir. Akademik Budaq Budaqov bu kənddəndir. Əhalinin əsas dolanışığı dəvələrlə bağlı idi... (prof. S.Şükürov).

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEHİN ŞEİRLƏRİNİN M.V.NACI TƏRƏFİNDƏN ÇIXARILMIŞ SURƏTİ. MİRZƏ ŞƏFİNİN HƏYATINDAN (1792 - 1852)

Yaradıcı insanların, elm adamlarının və sərkərdələrin tərcümeyi-halı yalnız onların deyil, bütövlükdə mənsub olduqları xalqın mədəni-siyasi həyatı ilə şərtlənir; tərcümeyi halda hər şey-nöqtə vergül də düz olmalıdır.

Bu deyilənlər əsasında Gəncə müdriki Mirzə Şəfi Vazehin həyatını nəzərdən keçirmək maariflənməmiş ağıl sahiblərinin vəzifəsidir. Onu da deyək ki, Vazehin həyatı XX əsrdə daha çox araşdırılmış, az və çox dərəcədə öyrənilmişdir. Buna baxmayaraq yenə də diqqətdən yayınan, bir-birinə zidd fikirlər örtülü qalmışdır.

Almaniyalı Fridrix Bodenştedt ziddiyyətləri yaradan kiçik faktları mürəkkəbləşdirmişdir. Sovet məkanında tədqiqatçılar gəncəli şairin irsinin ona məxsus olduğunu müəyyən-ləşdirərkən hissə qapanıb Bodenştedti plagiat adlandırmışlar.

Gözə çarpan faktların birində isə deyilir ki, Gəncənin işğalından xeyli sonra M.Ş.Vazeh Cavad xanın qızı Püstəbəyimlə birlikdə İrana getməmişdir». A.A.Bakıxanov yazır: «Üçkilisə (Eçmiədzin) yaxınlığında, Qırxbulaq adlı yerdə ruslar Abbas Mirzəni məğlub etdi.

Bu zaman sədriəzəm Mirzə Şəfi İrəvan qalasına gedib Məmməd xanı cürbəcür nəsihətlərlə İran dövlətinə tərəfdar etdi».¹

Bu zaman onun 32-33 yaşı var idi. Bu kiçik fakt sayılsa da Vazehin həyatına işıq salır: Ermənilərin satqınlığı ilə 1826-cı ilin sonlarında İrəvana gələn rus qoşunlarına qarşı Cavad xanın böyük oğlu Uğurlu ağa qəhrəmancasına vuruşurdu və bu çar əsgərlərini qorxuya salmışdı.

¹ A.A.Bakıxanov «Gülüstan irəm». Bakı, 1951, səh. 193.

Onu bu mübarizədən çəkəndirməyə çalışan Qriboyedov «Uğurlu ağa zərərin yarısından qayıtmaq xeyirli olar».¹- deyər yazmışdır.

Bir neçə ədəbi-tədqiqat əsərlərində Ə.Ə.Səidzadə yazır ki: «Mirzə Şəfi gah Mirzə Məhəmməd Şəfi, gah da Mirzə Əhməd Şəfi» deyiminə də rast gəlirik. Bu da məlumdur ki, Mirzə Şəfi ilk əsərlərində özünü «Mühəmməd Şəfi də» adlandırmışdır. Başqa bir mənbədən isə məlum olur ki, Mirzə Şəfi ata babası tərəfdən Mühəmməddir, əslən gəncəlidir.

Mübahisə doğurmayan bir fakt da ondan ibarətdir ki, Vazehin atası Kərbəlayı Sadiq Cavad sarayında sayılıb-seçilən bəna (memar) idi və onun böyük oğlu Əbdüləli (Alı) atasının yolu ilə getmiş, kiçik oğlu Şəfi oxuyub-yazmağa meyl etdiyinə görə dindar ata onu Şah Abbas məscidində mədrəsəyə vermişdir.

Deyilənə görə onun müəllimi dini elmləri mükəmməl bilən, «Qurani-Kərimi» bəlağətlə əzbər oxuyan Molla Hüseyn Pişanamaz (1783-1859) balaca Şəfini açıqfikirli olduğuna görə danlar, suallarını cavabsız qoyar, amma cəza verməzdi. O, cəzanı uşağı qorxudub kütləşdirən əməl sayırdı... lakin sinifdə müəllimlə şagird arasında mübahisə Şəfinin mədrəsədən qaçmasını tezləşdirmişdir.

A.Berje yazır ki: «Gəncə mədrəsəsinin ruhaniləri gənc Şəfinin fikrindəki dəyişikliyi gördükdə ona dərs verməkdən imtina etdilər... Şairin yaradıcılığında ruhaniliyə qarşı nifrətin... oyanması bununla bağlıdır...».²

Mədrəsədən çıxdıqdan sonra məscid küncündə yaşayıb xəttatlıq edən Şəfi Hacı Abdulla ilə rastlaşır. Hacı Abdulla onun açıqfikirli olduğunu bildikdə himayəsinə götürür.

1823-1824-cü illərdə Gəncəyə gələn, soykökü dərinliylə Nizami yurduna bağlı olan tacir Hacı Abdulla (...1831) uzun müddət İranda yaşamış və Bağdada ingilis işğalına qarşı azadlıq istəyən xeyrəndiş dərvişlərin aksiyasına

¹ А.С.Грибоедов. «Горе от ума. Письма и записки. Баку, 1989, стр. 250.

² У.К. Ениколонов. Поэт Мирза Шафи. Баку, 1938, стр. 12.

qoşulmuş, Seyid Əttar (türkəcarə dərman hazırlayan) adlı bir sufi dərvişin müridi olmuş, ondan Şaman və Şamanizm haqqında da məlumat almış və öz araşdırmalarından öyrənmişdir ki, Şamanın kökləri çox qədimdir və əsasən təbiət hadisələrinə (yağış, qar, fırtına, günəş, ulduzlar və s.) inamı ifadə edir. Onun Mərkəzi və Şimali Asiyada yarandığı bildirilsə də, bu inamın müxtəlif formaları Uzaq Şərq, Şimal və Cənubi Amerika, hətta Avstraliya qitəsinə qədər geniş ərazidə yayılmışdır.

Şamanlıq inancı sistemi bir çox qədim türk qəbilələri arasında da yayılıb tanınmışdır. Bu dini təsəvvür kimi İslam, Buddizm, Xristianlıq, Lamaizmə xas inanclardan bəhrələnərək varlığını, hətta bu günə qədər qorumaqdadır.

Elmi ədəbiyyatda Şaman Şamanizm kimi qeyd olunur və adı bəşəriyyətin ən ibtidai dini təsəvvürlərindən olan Totemizm, Manizm və Fetişizmlə birgə çəkilir. Təməl prinsipləri sehr və caduya inam təşkil edən Şamanizmin hər hansı müqəddəs kitabı və qurucusu olmadığı kimi meydana gəlmə tarixi də məlum deyildir...

Şamanizmin sehibazlıq olduğunu yəqin etdikdən, sehlə hakimiyyəti yıxmaq mümkün olmadığını bildikdən sonra üstünlüyü Bəhayiliyə verib bu təriqəti qəbul etmişdi. Bəhayi məzhəbi pərdəsi altında Şamanizmdən fərqli olaraq sufi Bəhayilər hakimiyyət uğrunda mübarizə aparən Peyğəmbərlik iddiası əqidəsinə uyğun sayılırdılar.

Hacı Abdulla bunu özünün əsas əqidəsi saymış və bir sufi kimi müəllimi Seyid Əttara sadıq qalmışdır. Bütün bunları bildirdikdən sonra Hacı Abdulla Mirzə Şəfinin həyatında xüsusi rol oynamış, vəfatı zamanı varidatının müəyyən bir hissəsinin ona verilməsini də vəsiyyət etmişdir.

Bir məlumata görə Hacı Abdulla Mirzə Şəfini Cavad xanın qızı Püstə xanımın yanında onun var-dövlətini siyahıya alan vəzifəyə təyin olunmasına kömək etmiş və buna görə ona «Mirzə» adı verilmişdir.

«Mirzə» adı ilə A.Berje səhvə yol vermişdir: O, «Mirzə»ni xan qızının «məktub daşıyan», poçtalyon kimi izah etmişdi. A.Berje «Mirzə»nin mənasını başa düşməmişdi...

Mirzə Şəfinin şəxsi həyatı barədə elə bir sənəd bilmirik. Onun vəfatından sonra vəsiyyətnaməsi də olmayıb. Tiflis gimnaziyasının kiçik müəllimi Mirzə Şəfi subay olmuşdur.

Aradan bir il keçdikdən sonra, təsadüfən gəncəli Seyid Nisə Seyid Yəhya qızı Mirzə Şəfinin öldüyünü eşidir və Qafqaz Təhsil Naziri Uvarova ərizə göndərir, Vazehin arvadı olduğunu və buna görə ona təqaüd verilməsinə razılıq istəyir.

Seyid Nisənin bu ərizəsi Gəncə şəriət məhkəməsinə göndərilir. 12 oktyabr 1853-cü ildə ərizəyə belə bir cavab alınmışdır: «Tiflis gimnaziyasının müəllimi, mərhum Mirzə Şəfi Kərbəlayı Sadıq oğlu Vazehin Gəncə şəriət məhkəməsində nəki kəbini, heç siğəsi də olmayıb...» (səh. 21).

Göründüyü kimi Seyid Nisə Seyid Yəhya qızı Vazehin arvadı olmayıb. Lakin çar dövründə vəfat edən müəllimlərin ailəsinə yüksək məbləğdə təqaüd verildiyinə görə Seyid Nisə şəriət məhkəməsinin yazdıqları ilə razılaşmamış, tələbindən geri çəkilməmiş, 1859-cu ildə hökumətdən bir dəfəlik min manat təqaüd almışdır.

Bu təqaüd Seyid Nisəyə ömrünün axırına kimi verilmişdirmi? Arxiv sənədləri və onunla bir dövrdə yaşayanlar durur. Bir də ki, ölünün arvadı olmağa nə var, ondan xeyir gəlsin, ölümlər diriləri itham etmir...

Tarixi mənbələrdən, arxiv materiallarından, dərsliklərdən, dərs vəsaitlərindən, dövrü mətbuatdan məlumdur ki, Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlu həyatında evlənməmiş, ailə qurmamış, subay olmuşdur.

Deməli, Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlunun haqqında gəncəli Seyid Nisə Seyid Yəhya qızının Qafqaz Təhsil Naziri Uvarova göndərdiyi ərizə saxtadır, onun Mirzə Şəfi Vazehin qadını olması tamamilə yalandır. Onun məqsədi hökumətdən təqaüd almaq olmuş və 1859-cu ildə hökumətdən bir dəfəlik min manat təqaüd almışdır.

QAFQAZDA MİRZƏ ŞƏFİ AVROPADA FİRİDRİX BODENŞTEDT

Hörkəmli şair, mahir müəllim Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlunun vəfatından sonra müxtəlif əhvalatlar başlamışdır. Belə ki, hər şey Mirzə Şəfinin ölümündən sonra başladı. Əgər 1844-cü ildə F.Bodenştedt «Mən İrəvandan qayıtdığım zaman, Mirzəyə bir para kiçik hədiyyələr gətirmişdim. O, bu hədiyyələri dostluq xatirəsi kimi qəbul etdi və öz əlilə yazılmış şeirlərindən mürəkkəb qurumamış dəftərini mənə bağışladı. «Ağilları açar» sərlövhesilə yazılan bu dəftərdə bizim müəllimin dünyagörüşünü ifadə edən həkimanə sözlər, uzun mühakimələr vardı. Bu şeir dəftərcəsinə o bir müqəddimə də yazmışdır:

Mirzə Şəfi Vazehin həmin şeir dəftərinə yazdığı müqəddiməni eynilə burada oxucuların mütaliəsinə veririk:

«Şagirdim və dostum Bodenştedt əfəndinin mükkərərəcə və iltimasına görə mən Mirzə Şəfi ona qəsidə, qəzəl, mürəbbat və məsnəvilərdən ibarət olan öz məcmuəyiasarımı hədiyyə edirəm».¹

Fridrix Bodenştedt bu şeirləri özü ilə Almaniyaya aparmış və onların bir hissəsini ilk dəfə 1848-ci ildə Ştutqartda «Şərqdə min bir gün», 1851-ci ildə Berlində «Mirzə Şəfinin şərqi» adı ilə çap etdirmişdir.

Nəşr olunan bu şərqlər az müddət içərisində böyük şöhrət qazanmış və alman dilindən başqa rus, ingilis, fransız, italiyan, isveç, holland, norveç, danimarka, polyak, çex və qədim Yəhudi dilinə də tərcümə edilmişdir.

Bu şöhrət Fridrix Bodenştedti şirikdirdi və o, iyirmi beş il M.Ş.Vazehin şeirlərinin tərcüməçisi olduğunu 1873-cü ildə birdən-birə inkar etdi, Amerikada Universitet tələbələrini qarşısında çıxışında «Yaxşı olar ki, mənə Vazeh deyəsiz...»

¹ Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, II cild. Bakı, 1944, səh. 41.

fikrini yaradıb özünü bu şeirlərin müəllifi elan etdi, Avropada ikitirəlik yaratdı.

1912-ci ildə Fransız F.Makler Tiflisdəki dostu Sunduqyana (Sandıqçıya) məktub göndərüb Qafqazda Mirzə Şəfi Vazeh adlı adamı tanıyıb-tanımadığını, şair olub-olmadığı barədə məlumat verməyi xahiş etdi. O da F.Köçərli ilə görüşmüşdür.

Bu xahişin xeyirxahlıq məqsədi daşdığını bilən F.Köçərli Vazehin kimliyini öyrənmək üçün bir çox ziyalı ilə görüşmüş, əldə etdiyi məlumatları Sunduqyana vermək istəyəndə onun öldüyünü qəzətdən oxumuşdur.

Deməli, məlumatlar Maklərə çatdırılmamışdı. Mirzə Şəfi Vazehin haqqında olan məsələ yalnız Avropada deyil, Qafqaz ziyalıları arasında da şübhə doğurmuşdur.

Mirzə Şəfinin ölümündən iyirmi bir il sonra başlayan bu inkarçılığı Adolf Berje də Zaqafqaziya Şeyxülislamı Səlyaniyə istinad edib Mirzə Şəfinin şariliyini inkar etdi və bununla da F.Bodenştedtin ədəbi sirqətinə bəraət qazandırdı.

Bundan sonra Rusiyada və Qərbi Avropada Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərinin müəllifi Bodenştedt tanındı, şeirlərin əsl müəllifi unuduldu. Sovet dövründə bu sahədə Əli Əjdər Seyidzadə, M.Rəfili, Yenikolapov və başqaları ciddi araşdırmalar apardılar.

Ancaq bu axtarışların hamısında Fridrix Bodenştedt plagiator adlandırıldı. Lakin bu hadisə XIX əsrin 70-ci ilindən başlayır. Alman tədqiqatçıları bu ədəbi sirqət sözünü qəbul etmir, ona pis münasibət bəsləyirlər.

Akif Bayramov XX əsrin 70-ci illərində bu məsələni alman ədəbiyyatşünaslarının tədqiqatlarını əsas götürüb «Y.Mundek Mirzə Şəfi haqqında» məqaləsində izah etmişdir. Məqaləni necə varsa eləcə də buraya köçürüb saxlayır və oxucuların mütləsinə veririk.

Tarixi sənədlər və tarixi mənbələr, arxiv materialları, dərsliklər və xatirələr aydın göstərir ki, almaniyalı Fridrix Bodenştedt şair olmamış, şeir yazmamış, yalançı və riyakar olmuş, Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərini Almaniyada tərcümə edib kitab şəklində nəşr etdirmişdir.

Y.MUNDEK MİRZƏ ŞƏFİ HAQQINDA

Mirzə Şəfi irsi 60-70-ci illərdə alman ədəbiyyatşünaslarının diqqətini ciddi surətdə cəlb etmişdir. 1971-ci ildə Qərbi Almaniyada, Hamburq şəhərində Y.Mundekin «Mirzə Şəfi və Fridrix Bodenştedt Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında» adlı kitabı çapdan çıxmışdır.

Müəllif Almaniyada və Sovet İttifaqında Mirzə Şəfi Vazehin həyat və yaradıcılığına aid əsərləri öyrənmiş, sistemləşdirmiş, maraqlı mülahizələr irəli sürmüş, əsas məsələlərin şərhini vermişdir.

Başlıca məsələ bundan ibarətdir ki, müasir alman ədəbiyyatşünasları Mirzə Şəfi Vazehin şəxsiyyətini, onun şairliyini tərəddüdsüz qəbul edirlər.

Fridrix Bodenştedtin məlum plagiatlığı ilə yanaşı, onun Qərb aləmində Mirzə Şəfini tanıtməsi xidməti də həmin tədqiqatlarda mühüm yer tutur, ətraflı göstərilir.

Y.Mundek əsərinin «Giriş» hissəsində (səh.-5-7) kitabın yazılma səbəblərini izah edir. Müəllif göstərir ki, 1967-ci ildə Tiflisə səyahət ərəfəsində F.Bodenştedtin «Şərqdə min bir gün» kitabını ilk dəfə oxumuşdur.

Tiflisin məftunedici gözəlliyi ilə bərabər F.Bodenştedtin xatırladığı «Gecə şərqiləri»də onun diqqətini cəlb etmişdir. Məhz Tiflisə və Gəncəyə görə bütün Avropa keçən əsrin II yarısından Mirzə Şəfini tanımışdır.

Y.Mundek bu qərara gəlir ki, Almaniyaya qayıtdıqda «Mirzə Şəfi nəğmələri»ni müəllifliyini öyrənmək məqsədilə axtarışa başlasın. Bu məqsədlə də alman, rus, Azərbaycan və başqa dillərdəki materialları öyrənir.

O, Azərbaycan alimlərinə minnətdarlığını bildirir ki, Mirzə Şəfiyə aid ədəbiyyatla onu ətraflı tanış etmişlər. Y.Mundek Moskvada Lenin adına kitabxana fondunda zəngin mənbələrlə tanış olmuşdur. Təəssüf edir ki, Mirzə Şəfi haqqında Azərbaycan dilində ədəbiyyat yox dərəcəsindədir.

Ə.Ə.Səidzadənin, M.Rəfilinin, İ.Yenikolopovun kitabları rus dilində çıxmışdır. Y.Mundek bütün ədəbiyyatı nəzərdən keçirib belə bir rəyə gəlir ki, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı həmin problemi-Mirzə Şəfi Vazehin həyat və yaradıcılığını kifayət qədər tədqiq etməmişdir. O, Ə.Ə.Səidzadənin 1969-cu ildə çıxmış-«Mirzə Şəfi» kitabını bu sahədə istisna edir.

Y.Mundek alman müəlliflərindən Karl Zunder-meyerin 1930-cu ildə Kildə müdafiə və çap edilmiş «Fridrix Bodenştedt və Mirzə Şəfinin nəğmələri» dissertasiya işinin tamamilə birtərəfli yazıldığını, Almaniya sağ ədəbiyyat-nüaşalarının əhval-ruhiyyəsini ifadə etdiyini göstərir. Y.Mundekin əsəri aşağıdakı problemləri əhatə edir:

I. Mirzə Şəfi alman ədəbiyyatşünaslığında. Burada aşağıdakı məsələlər işıqlandırılır: Almaniya Mirzə Şəfi ilə ilk tanışlıq, Adolf Berjenin Mirzə Şəfinin həyatı haqqında məqaləsi, H.Burgesin Mirzə Şəfinin Tiflis şəhərində olmasına dair verdiyi məhdud məlumat.

F.Bodenştedtin öz «saxta» məlumatını elan etməsi.

Mirzə Şəfi istedadının alman tədqiqində Bodenştedtin əlavə məlumatından sonra keçdiyi yol.

«Mirzə Şəfi nəğmələri»ndən nümunələr.

II. Mirzə Şəfi irsinə Sovet Azərbaycanında diqqətin artması.

III. Mirzə Şəfi haqqında Azərbaycan ədəbiyyat tarixçisi Ə.Ə.Səidzadənin son və geniş tədqiqatı. Ümumən onun əsərləri haqqında fikirlər, bu sahədə fikir ayrılıqları.

Mirzə Şəfi «Divani-hikmət»in banisi kimi.

Mirzə Şəfinin fəlsəfi görüşləri.

Məxəzlər: Alman məxəzləri; Azərbaycan və rus mənbələri və ikinci dərəcəli ədəbiyyat Ə.Ə.Səidzadənin tənqidi.

A.Berje tərəfindən verilən Mirzə Şəfi şeirlərinin mətnləri.

IV. Ümumazərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Mirzə Şəfi haqqında tədqiqatın təkamül yolu.

Birinci bölmədə deyilir ki, hələ bir əsr bundan əvvəl Azərbaycan şairi Mirzə Şəfinin adı bütün Avropada yayılmışdır.

Y.Mundek Mirzə Şəfi irsinin öyrənilməsi tarixindən aşağıdakı maraqlı faktları gətirir.

Türkoloq German Vamberinin «Türk xalqı, onun etimoloji və etnoqrafik əlaqələri» (Leypsiq 1885) əsərində Mirzə Şəfi şair kimi xatırladılır.

Misirşünas Henrix Burgen 1860-cı ildə Tiflisdə Mirzə Şəfi ilə əlaqədar axtarış aparmış («Pruss səfirliyinin İrandan keçən səyahəti 1860-1861»-Leypsiqdə 1862-ci ildə çıxmışdır), Mirzə Şəfinin qəbrini tapmışdır, Mirzə Şəfinin qəbrini tapmaq, ona abidə qoyulması təklifini irəli sürmək istəmiş, lakin irsindən bir iz tapmamışdır.

1853-cü ildə «Brokqauz -Yefron ensiklopediyası»-nın onuncu nəşrində Mirzə Şəfi adlı gəncəli türk şairinin «nəğmələri»nin nəşri qeyd olunur, nəğmələr təriflənir.

Orada göstərilir ki, «Nəğmələr»i F.Bodenştedt sərbəst şəkildə almancaya tərcümə etmişdir. Lakin həmin ensiklopediyada Mirzə Şəfinin Qarağabda doğulması və sağ olması haqqında məlumat səhvdir. 1852-ci ildə, yəni ensiklopediyanın onuncu nəşrindən bir il əvvəl Mirzə Şəfi vəfat etmişdi.

1874-cü ildə Bodenştedt «Mirzə Şəfinin irsindən» adlı kitabındakı giriş və əlavədə Mirzə Şəfini «şair və böyük alim» kimi qiymətləndirir. O, bildirir ki, kitabdakı bir şeri «Molla, şərab istəmişdir...» (bax: «Şərqdə min bir gün», 1-ci cild, səh.60) orijinaldan tərcümədir. Qalanlar özü tərəfindən sərbəst tərtib edilmişdir.

Ə.Ə.Səidzadə isə göstərir ki, həmin misralarla başlayan şeir Mirzə Şəfiyə deyil, Füzuliyə məxsusdur. Füzulini yaxşı tanıyan Bodenştedt burada da səhvə yol vermişdir.

Y.Mundekin fikrincə Mirzə Şəfinin şairlik istedadı, zövqü və yaradıcılıq işi haqqında dünya şərqşünaslığına ən

müfəssəl verən F.Bodenştedtdir. F.Bodenştedt Mirzə Şəfidə özünü allaha qarşı qoymaq meyllərini, onun fəlsəfi müdrikliyini göstərir. Bəs belə olduğu təqdirdə Azərbaycan şairinin alman dilinə tərcümə olunmuş əsərlərindəki bəzi dini əlamətlər haradandır?

Y.Mundek qeyd edir ki, «Mirzə Şəfi irsinə» dini ruhu F.Bodenştedt özü əlavə etmişdir.

Onu məşhurlaşdıran şair, səyyah, dramaturq, professor F.Bodenştedt 1849-1850-ci illərdə dərc etdirdiyi üç cildlik «Şərqdə min bir gün» əsəri ilə özünə ölməz abidə qoymuşdur.

Bundan sonra nəşirlərin təşəbbüsü ilə 1851-ci ildə «Mirzə Şəfi nəğmələri» kitabı çıxmış və 1881-1922-ci illərdə həmin kitab yüz qırx doqquz dəfə nəşr edilməmişdir. 1922-ci ildən bəri «Nəğmələr» dərc edilmir.

Mirzə Şəfi nəğmələri əsas Avropa dillərinə, rusçaya, hətta yəhudi dilinə tərcümə olunmuşdur. Y.Mundek M.Şəfi Vazehin həyatı haqqında Sovet ensiklopediyasında, A.Berjenin məqaləsində və son əsərlərdə verilən məlumatı təhlil edir.

Y.Mundek daha sonra bildirir ki, F.Bodenştedt nəinki Mirzə Şəfinin bədii əsərləri, hətta həyatı haqqında da başqa mənbələrə nisbətən bəzi dəqiq faktları qeyd etmişdir.

1889-cu ildə F.Bodenştedt özünün 70 illik yubileyində (O, 1819-cu ildə Hannover yaxınlığında, Peynedə doğulmuşdur) demişdir ki, «Şərqdə min bir gün» kitabında öz müəlliminə sadıq qalmışdır.

Guya o öz müdrik müəlliminin yolu ilə gedərək, onun fikirlərinə sadıq qalaraq çoxlu şeirlər yazmışdır. Bundan hələ keyli əvvəl, 1874-cü ildə F.Bodenştedt «Mirzə Şəfi nəğmələrdə və həqiqətdə» məqaləsində yazmışdır ki, o, Mirzə Şəfinin bir obraz kimi təcəssüm etmişdir.

F.Bodenştedtin bu iddiaları doktor Samyel Conson və şotland şairi Makfersonun böyük etirazına səbəb oldu. Bu etiraz və mübahisələr Qərbdə geniş miqyas aldı.

Mübahisənin məğzi ondan ibarət idi ki, Mirzə Şəfi şeirlərini bədii gücünə yalnız Göte kimi «Qərb-Şərq divanı» müəllifi yarada bilərdi. F.Bodenştedtin şairlik istedadının zəifliyi isə çoxdan məlum idi. Sonralar Almaniyada belə bir vəziyyət yarandı ki, hətta F.Bodenştedt özü yazdığı şeir, dram, novellaların orijinallığına hamı şübhə ilə yanaşdı.

«XIX əsr alman ədəbiyyatı tarixi» əsərinin (Berlin, 1899, I nəşr) müəllifi Pixard Meyer F.Bodenştedti ittiham etməyə məcbur oldu.

1961-ci ildə Ernes Alqerin Ştutqartda çap olunmuş «XIX əsrdə alman ədəbiyyatı» əsərində F.Bodenştedtin xidməti (Puşkin, Lermonotov şeirlərinin, Xəyyam rübailərinin, Şekspir sonetlərinin tərcüməsi) yüksək qiymətləndirilsə də, o, Mirzə Şəfi irsini kölgədə qoymağa çalışmışdır.

xxx xxx

xxxx

Bir epoxa arxada qalıb, bütün digər sahələrdə olduğu kimi ədəbiyyatın dünyaya, dünya ictimai-fikir araşdırmalarına yeni məramla yanaşma tərzində təbii bir axarla müstəqil baxış dəyişməsi, baş verməsini müşahidə etmək, yeni tarixi faktlara söykənib yazmaq, həqiqəti ortaya çıxarmaq mümkündür.

Qabaqcadan vurğulayaq ki, ədəbiyyatda nəsillərarası baş verən müəyyən anlaşılmazlıqlarda Sovet dövründə bu amil aparıcı rol oynayırdı, qiymətləndirilirdi. Lakin şəxsiyyətin bütün tərəfləriylə önə çıxması, siyasi-ideoloji yükədən azad olması klassiklərə yanaşmada bütün çərçivələrin aradan götürülməsi hakim tendensiyaya çevrilmişdir. Əlbəttə, bütün bunlar dünyada baş verən proseslərlə bir başa səsleşir.

Respublikamızın müstəqillik qazanmasından sonra dünyaya çıxışı, siyasi-iqtisadi münasibətlərin insanlararası əlaqələri yeni düz müstəviyə keçirilməsi bir-birindən qaynaqlanır və bir-biri ilə paralel şəkildə hərəkətdədir... Qadağan olunmuş mövzulara, klassikləri orijinal əsasında (Mirzə Şəfi Vazeh) tədqiqat vaxtı ilə uşaq marağı idi.

Amma indi ulu öndər Heydər Əliyevin «Biz tariximizi, ədəbiyyatımızı yenidən yazmalıyıq» - deməsi M.Ş.Vazehi orijinal əsasında, sovet dövründə deyilənləri ümumiləşdirib, yeni tərzdə qiymətləndiririk.

Əsil həqiqət bu yolla ortaya çıxsın, biz buna çalışmışıq. Axı, dünya mədəniyyətinin hər bir sahəsində daha bu yoxdur, bütün mövzular (klassiklərin yeni fikirlə tədqiqi) açıq hesab olunur, bu da öz növbəsində ali insan mifinin dağılmasına gətirib çıxarır.

Bu yerdə «Tarix-tarixdir» deyən mütəfəkkir Heydər Əliyevin fikrinin köklərini daha dərin qatlarda axtarmaq tələb olunur. Ədəbi üfünqün sonsuzluğunda Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayi Sadıq oğlunun poeziyası Avropaya intiqrasiya olunduğu sevinc doğurur. Aydın olur ki, Şərq tefəkkürü, həmişə Qərb tefəkkürünü reallığa yönəltmişdir.

Dünya mədəniyyətinin korifeylərinin Mirzə Şəfi Vazehə heyranlığı da bununla bağlıdır. Bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməyimizin əsas səbəbi də budur. Belə ki, bu prosesdə «Psixi reallıq» «Psixika» və ya «Əql» qədər ziddiyyətli anlayışdır, onu məzmunu ilə şüur kimi başa düşürlər, başqaları «qaranlıq» və ya «şüuraltı» təsəvvürlərin mövcudluğunu mümkün sayırlar, üçüncülər psixika sahəsinə instinktləri aid edirlər, dördüncülər onları istisna edirlər.

Böyük əksəriyyət psixikanı beyin hüceyrələrindəki biokimyəvi proseslər məcmusu hesab edir, bəzilərinə görə isə məsələn- M.Ş.Vazehin poeziyasında məhz psixika beyin qabığına fəaliyyət göstərməyə məcbur edir, bu poeziyadır, Qərb tefəkkürünü özünə tabe edir.

Fridrix Bodenştedtdə bu proses ola bilməzdi. O, Qərb tefəkkürünün psixoloji tabusu ilə doydurulmuşdur. Lakin bu insana inanmaq qabiliyyətinin Tanrını dərk etməyə imkan verdiyi dini baxışına qəti tərəfdar olmağa maneçilik törətmir.

Tamah və şöhrət hissi Bodenştedti Qərb tefəkküründən ayıra bilməmişdir. Buradan da Qərbın yeni bəlası – elm və din arasında ziddiyyət ortaya çıxır.

Halbuki, Şərq tefəkküründə İslam müdrikliyi «Qurani-Kərim» kimi Səməvi kitaba bağlıdır. Məhəmməd Əleyhisaləmə göylərdən göndərilən «Qurani-Kərim»də elm və din, millətlər arasında fərq olmamışdı. Peyğəmbərimiz demişdir: «İnsan beşikdən qəbirə gedincəyədək oxumalıdır». Bu Şərq tefəkkürünün qaynaqlandığı ilk mənbədir. Nizaminin «Xəmsəsi» bu Səməvi kitabın dediyini özündə ehtiva etdiyinə görə Eyniştəyni qabaqlamışdı.

Biz doğrudan belə bir fikrə öyrənmişik ki, idrak özünün universal xarakterindən uzaq düşüb, nə vaxt isə yaxınlaşacaq və bu yaxınlaşma Şərq tefəkkürünə baş əyəcəkdir.

Qərb İslam sözünün müdriklik olduğunu təsdiqləyəcəkdir. Buna görə demək olar ki, idrak az və çox dərəcədə şəxsi iş, subyektiv, hətta ixtiyari fenomen kimi M.Ş.Vazehdə daha güclü olub, kökünə bağlıdır.

Şərq tefəkkürünün yaratdığı poeziyada (nəzərdə M.Ş.Vazehdir) «həyat var» deyən Qərb tefəkkürünə bağlı olan Karl Marks haqlıdır.

Şərq tefəkküründə yaşamaq, yaratmaq, cəmiyyətə xidmət çağırışı fenomenlikdir. Qərb tefəkküründə monastrlarda güşənişinlik təbliğ olur. Tanrı bunu qəbul etmir.

Qadın və qızları, hətta oğlanları manastra salmaq dünyanın boş qalmasını tezləşdirməkdir. Şərq tefəkküründə bu yoxdur...

Mirzə Şəfi Vazeh haqqında bir çox tədqiqatçılar öz əsərlərində bəhs edir, onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirirlər. Misirşünas Henrix Burgen 1960-cı ildə Tiflisdə Mirzə Şəfi haqqında axtarış aparmış, 1862-ci ildə nəşr olunmuş kitabında onun fəaliyyətini düzgün qiymətləndirmişdir.

Y.Mundek Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayi Sadıq oğlunun tərcümeyi-halı və yaradıcılığı haqqında əhəmiyyətli məlumat verir, onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir.

MİRZƏ ŞƏFİNİN MAARİFÇİLİYİ

Dövründən, ictimai-sosial və siyasi hadisələrin mürəkkəbliyindən asılı olmayaraq, Azərbaycan ədəbiyyatında maarifçilik poeziyadan-Nizamidən başlamış, Nəsimi maarifçiliyi özünü təsdiqləmək üçün «Ənəlhəq» deyib üsyan etmiş, bu Füzulidə yüksək zirvəyə çatmış, Xətəidə formalaşmış, XIX əsrdə əvvəlki mütəfəkkirlərdən fərqli olaraq A.A.Bakıxanov və M.Ş.Vazeh kimi təşəkkül dövrü realist maarifçilərini yetirmişdir. Bu hər iki şəxsin maarifçiliyi onların müəllimliyi də özlərində ehtiva edir.

Maarifçilik, sadəcə olaraq maarifi xalq kütlələri arasında yaymaqdan ibarət deyildir. Maarifçilik, tarixi inkişafın müəyyən mərhələlərində yaranan və müəyyən siniflərin mənafeinə xidmət edən siyasi və ictimai bir hərəkətdir.

Maarifçilik, ümumiyyətlə, təhkimçilik hüququnun və onun iqtisadi, ictimai, hüquq sahələrində doğurduğu nəticələrin ələhinə çıxan və bu ictimai quruluşun məngənəsində əzilən xalq kütlələrinin, xüsusilə kəndlilərin hüququnu müdafiə edən bir hərəkət kimi tarixdə məlumdur.

Əlbəttə, bu hərəkətin məramnaməsində avam kütlələri maarifləndirmək və bu yolla onlara öz hüququnu başa salıb onları öyatmaq əsas yer tutur ki, maarifçilik də bununla əlaqədardır.

Bu maarifçilərin birinci xarakter xüsusiyyəti 60-cı illərin maarifçilərinin xarakter xüsusiyyətinə bənzəyir. Bu maarifçilərin ikinci əsas xüsusiyyəti, - maarifi, özünü idarəni, azadlığı, Avropa həyat tərzlərini və ümumiyyətlə Azərbaycanın hər cəhətdən avropalaşmasını qızğın müdafiə etməkdən ibarətdir.

Nəhayət, «maarifçinin» üçüncü xarakter xüsusiyyəti xalq kütlələrinin və başlıca olaraq kəndlilərin (maarifçilər dövründə hələ tamamilə azad edilməmişdir, ya da yenicə azad edilməkdə idilər) mənafeini müdafiə etməkdədir, təhkimçilik

hüququnun və onun bütün qalıqlarının aradan qaldırılması nəticəsində ümumi rifahın yaranacağına səmimiyyətlə inanmaq və buna səmimiyyətlə kömək etmək arzudur.

Deməli, maarifçilik hərəkət, ümumiyyətlə, feodalizmin sarsılmağa başladığı bir dövrdə kəndli sinfinin ideologiyası olaraq meydana çıxır.

Maarifçilik hərəkəti Azərbaycanda da zorla Rusiyaya birləşdirilmə dövründən sonra, feodalizmin çürümə dövründə kəndli sinfinin ideologiyası olaraq yaranmışdır.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında maarifçilik üç inkişaf mərhələsi keçirir: - Birincisi ilk təşəkkül dövrü, ikincisi kamal dövrü, üçüncüsü süqut dövrü.

Birinci mərhələ A.A.Bakıxanov, İ.Qutqaşını, M.Ş.Vazeh kimi az-çox realizmə meyl göstərən şair və yazıçıların simasında meydana çıxır.

Bu, 30-40-cı illəri əhatə edir və A.A.Bakıxanov bu dövrün-təşəkkül dövrünün realist maarifçisi kimi diqqət mərkəzində önəmlidir.

Yaradıcılığının birinci dövründə məsnəvi şəkildə yazdığı bir sıra mənzum hekayə və romantik şeirlər, «Təhzübül əxlaq» və pedaqoji əsəri: «Kitabi-nəsihət» və «Nəsihətnamə» əsərləri ilə müasirlərinə istiqamət vermişdir.

A.Bakıxanov yazır:

Dila, əzm eylə bülbül sifət gülzarə, bismillah,
Muradın olsa meyl etmək fəqani- zarə, bismillah.
Görkəmli Mirzə Şəfi buna belə bir nəzirə yazmışdır:
Gözlərinin kim aşiqə məxmur şəklin göstərər,
Əhli-füqərə mərdum məğrur şəklin göstərər.
Qamətini yadilə çəkdim bəski ah atəşin,
Xatirəm nar şəcərdən tur şəklin göstərir.

İyirmi dörd misradan ibarət qəzəllərində Füzulinin təsiri daha aydın hiss edilir.

Tacım ah, göz yaşım Təxt, leşkərim dərdidir, qənim ölkəm,
Mən eşqə sultan olsam da sənin eşqindir sultanım.

Göz yaşım taxt, ahım tac, dərd qoşun, qəm məmləkətimdir,
Mən eşqə sultan olsam da, sənin eşqindir sultanıma
sevgilimin kuyunun qədası, eşq mülkünün sultanıyam, gəl ey
canım olan sevgilim! Gəl ki, sənsiz hicrandan canım dodağına
çatıbdır. Dodağını dadağım üstə qoy sonra canım al.

Gəl ey canım ki, hicrimdə dodağa çatdı bu canım,
Dodağın qoy dodağıma, özün al can, cananım.
Sənin atəşli cöhrəndən iki xislət doğub məndə:
Gözüm ağlar, özüm yannam, inan ey çeşmi-məstanım.
Bu qəzəlin məqtə beytində isə oxuyuruq:
O yarın zülfü ruyindən sən ümid gözləmə,
Vazeh tutarsan Çini-Maçini, əlində vardır, imkanın.

Təfsiri belədir: Vazeh o dilbərin zülfündən və üzündən
ümid gözləmə, əgər canımın canı, ürəyimin qanı hərəkətdən
qalmayıb kömək edərsə Çini-Maçini tutaram. Əks təqdirdə
eşqin əsasında casusluq edən, onun bədənini hərəkətə gətirən
qan yorular, qocalıq üst gələr, bədən soyuyar, rütubət artar,
soyuq türubət sümüklərə tökülər, ağrılar başlayar... Bu baş
verməsin deyə, eşq-aşiq, məşuq öz canlarının təbibi olmalı,
vücutlarının qədrini bilməlidir. Qan bədəninin casusu, qulaqlar
xəbərçi olsalar da hər iki tərəfin: eşq və aşıqın onlara ehtiyacı
danılmazdır.

On dörd misralıq qəzəlində eşqsiz insan susuz quyuya
bənzədilir, ürək ölü sayılır, sevən ürəyin və şəxsin
ülviliyindən danışır, imanlı insanı məhəbbətsiz təsəvvür etmir.
Məhəbbəti kamil insansa həyalıdır və aşıqın əsiri olduğuna
görə özünü bəxtiyar sayır və deyir:

İki dünyanı verrəm sən baxanda,
Mənə eşqin bu sövdası əyandır.
Necə Vazeh, əsiri olmayım mən,
Bu eşqin qarşısında Qaf yalandır.

Belə olduqda niyə Vazeh eşqin əsiri olmasın?! Axı,
əzəmətli Qaf dağı başını eşqin ayağına qoymaqla heç bir şey
itirmir, məhəbbəti artırır. Vazeh deyir: O düşüncə var olsun ki,
o eşq haqqındadır. Eşq Allahın insana bəxş etdiyi mənəvi
nemətdir. Nizami demişkən:

Eşqsiz olsaydı xilqətin canı,
Dirilik sarmazdı bütün dünyanı.

Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlu eşqin
vurğunudur, onu çox yüksək qiymətləndirir, «Məktubun
intizarında» adlı poemasında aşiq və məşuqı tərənnüm edir.

Bu baxımdan «Məktubun intizarında» lirik poemasında
eşq (aşiq) məktubun intizarını çəkir. Məktub göndərən və onu
həsrətlə gözləyən eşq hər iki halda insandır: - Aşiq və məşuq.

Məsnəvi formasında yazılan bu poema M.Ş.Vazehin
indiyənədək orijinalı əlimizdə olmayan «Sədi və Şah»,
«Teymur» və «Dərviş» kimi süjetli mənzum əsərlərindən
mövzusunə görə də seçilir.

İkinci tərəfdən yüz yetmiş misralıq bu poema haqqında
Həmid Məmmədzadə yazır ki, Vazehin öz xəttidir və həcm
etibarı ilə onun yaradıcılığında mühüm yer tutur.

Ədəbiyyat tarixində yuxarıda adlarını çəkdiyimiz
əsərlərə «poema» deyilməsi doğru deyildir, mənzum hekayə
deyilsə daha düzgün olardı.

Bu da məlumdur ki, Mirzə Şəfinin Honnevarlı
Bodenştedt tərəfindən tərcümə olunmuş şeirlərinin birinci
hissəsi onun Gəncədə sevdiyi qıza – Züleyxanın eşqinə aid
olan şeirlərdir. Vazehin Züleyxa adlı bir qızı sevməsini yalnız
Bodenştedt deyil, başqa tədqiqatçılar da təsdiq edirlər.

İ.K.Yenikolopov 1938-ci ildə Bakıda çap etdirdiyi
«Şair Mirzə Şəfi» kitabında arxiv sənədlərində Züleyxa
haqqında məlumat olduğunu qeyd edibdir. Çox güman ki,
«Məktubun intizarında» poeması Züleyxaya həsr olmuşdur.

Tiflisdə yaşayan şair görünür Gəncədən – Züleyxadan məktub gözləyir, yarının hicrindən şikayətlənir, onun fəraqından kipriklərinin xəncər olub ürək qanının gözlərindən axıtıldığını, könlündən göy gurultusu kimi ucalan nalə-əfqandan didələrindən leysan yağışı kimi yağın damcılarını təsvir edir.

Dilsiz yollardan gələn karvanı qarşılamağa tələsir, sevgilisindən xəbər tutmaq istəyir. Ümidi boşa çıxır. Həsərdən kövrəlir, qəm-qüssəsi getdikcə artır. Aşiq, kədərini artıran fələkdən şikayətlənir. Talehinə qarşı üsyan edir. «Nə olaydı ki, heç aşinalıq (məhəbbət) olmayaydı» - deyir.

Nəhayət, Aşiq-Mirzə Şəfi Vazeh Heyran xanım Dümbülü kimi səhər mehinə müraciət edir: «Yalvarır ki, sevdiyimi görsən ona dərdimi deməyə tələsmə, əvvəlcə başına dolan, onun ala gözlərindən öp.

Əgər lütf eləyib öz aşıqının əhvalından xəbər tutmaq istəsə de ki, «Nə gecəsi var, nə də gündüzü... Səndən sonra aşıqın yazı xəzan olub, abi-həyat onun gözündən itibdir, susuyan adamın su dalınca heyran-heyran baxdığı kimi, o da yana-yana sevgilisini axtarır. Ağlamaqdan gözləri kor, qulaqları kar olub... Belə gedərsə, onların görüşməsi yəqin ki, məhşərə qalar...».

«Məktub intizarında» poemasında olduğu kimi, Vazehin lirik şeirlərində də aşıq-məşuq ünsiyyəti təkrar olunursa, bu yeknəsəklik deyildir. Məhəbbətdə yeknəsəklik yoxdur. Şair hər dəfə eşqin vüsətində dayanan məhəbbətə hər dəfə yeni ruh, yeni məna verir və bunu bacarır.

Bu bacarıq Allah vergisidir, ona görə də sevgi tərənnüm edən parçada aşıqın keçirdiyi müxtəlif ruhi halları təsvir edəndə hissə qapanmır. O bilir ki, hisslər həmişə eyni axarla getmir, bu da şıltaqlıq yaradır. Axı, «Hisslərin şıltaqlığı, məhəbbətin bədbəxtliyidir»- demişlər. Lakin M.Ş.Vazeh bu şıltaqlığı, bacarığı qədər öz həkimanə sözləri ilə düz müstəvi üzərinə yolunu azmağa qoymayıb demişlər:

Xoş olsun ol könül, eşqə məkandır,
Var olsun ol fikir, eşqə həyəndir.

Və

Dideyi bə didar dust dəstdir ağuş yar.
Eşq əz an suniyaz hüsn əzan suyun niyaz
Sədr hürrim qəbul dər xur hər xam nist.

Mirzə Şəfi Vazehin könlü eşqə tamamilə məkan olmuşdur. Onun fikri eşqin əsasında həqiqəti dərk edir.

Deməli, Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlu əməksevər, vətənpərvər, bütün varlığı ilə eşqə vurulmuş sənətkardır. Mirzə Şəfi Vazehin ayrı-ayrı sevgi təranələrində onun şair xəyalı ilə ürəkdən deyilmiş şirin və mənalı sözləri həyat simfoniyasıdır. Bu da insana gözəl təsir edir.

Şair, bir sevgi nəğməsində öz sevgisinə müraciət edib deyir: «Sən mənim saatlarımı şirinləşdirdin, fəqət tez ötüb keçdin və qəlbimdə elə bir od qoydun ki, bu, od səhrada yanan atəşə bənzər».

Mirzə Şəfi Vazeh bu atəşi «Səhrada yanan atəşə» ona görə bənzədir ki, onu - səhra atəşini söndürmək mümkün deyildir.

Eyni sevgi mövzusunda yazılan digər şeirlərində, «Məktubun intizarında» poemasında şair sevgi haqqında deyir: «Gecə yasəmən öz rahiyyadar ətrini ətrafa səpərkən, ulduzlar parlarkən, bütün dünya yuxuya dalarkən, bütün ətraf sakitikən məhəbbət oyaqdır.

Məhəbbəti fəlsəfiləşdirənlər məhəbbətin oyaqlığını görmüş, ya da özlərini dərrakalı göstərmək məqsədi daşıyırlar. Məhəbbətin fəlsəfəsi insani hisslərlə bağlıdır, bu da idrakın mahiyyətidir».

Bu da həqiqətdir ki, Mirzə Şəfi Vazehin məhəbbəti tərənnüm edən şeirlərində müasir ictimai həyat öz əksini tapmışdır və bu şeirlər əsas etibarilə intim psixoloji baxımdan duyğuları ifadə edir.

Lakin bu şeirlərdə dərin həyat motivləri, məhəbbətin fəlsəfəsi, insan hisslərinin çarpazlaşması və dünyəviliyin tərənnümü onları bu dövrdəki antrealist, maarifçilikdən uzaq

qəzəl epiqonçuluğuna qəsidə və mərsiyə ədəbiyyatına qarşı qoyur.

«Məktubun intizarında» poemasından başqa, toplanılıb kitaba daxil edilən qəzəl və şeirlərin heç biri orijinal olmayıb, Salman Mümtazın dediyi kimi, Mirzə Şəfinin bizə gəlib çatan irsi onun bilavasitə özü tərəfindən deyil, ya F.Bodenstedtin alman dilinə tərcümələri, ya da müasirləri və dostlarının: - Mirzə Mehdi Naci, Mirzə Nəsrulla Nasirin əlyazmalarından götürülmüşdür. Hər iki şəxs «Divani hikmət» ədəbi məclisinin üzvü olmuş və Mirzə Şəfinin «Göstərir» rədifli bu şeirinə də nəzirə yazmışlar-

Səbzə puş olmuş qədəmin rüxsar- atəşgünülə,
Museyi-İmrana guya tur şəkilin göstərir.

Vazehin yaxın dostlarından olan Fazil xan Şeyda (Molla Məhəmməd) və Qafqaz sərdarı Voronsovun öz saatını açıb qoluna bağladığı Şeyx İbrahim Qüdsi də nəzirə yazmışdır. Məsələn:

Naci: - Tiğn almış dəstinə ol çeşm cəlladın sənin,

Cana qəsd etmək dilər məxmur şəklin göstərir.

Nasir: - Cism zarimdən çıxar hicrinin əlindən nalələr,
Belə bir təndir tənim tənbur şəklin göstərir.

Şeyx İbrahim: -

Kəhrü badik (Kəhrüba tək) rəng zərdim sanağa
bihudə kim,

Dərd eşqə uğramış, rəncur şəklin göstərir.

xxx xxx

XIX əsr Azərbaycan üçün uğurlu olmadı. Rus çarı Azərbaycanı tabeliyinə bağladı. 1813-cü il oktyabrın 12-də Rus-İran dövlətləri arasında bağlanan «Gülüstan» əhdnaməsinə əsasən İran dövləti həmişəlik olaraq Qarabağ, Gəncə, Talış, Şəki, Şirvan, Bakı, Dərbənd, İrəvan, Naxçıvan xanlıqlarını Rusiyaya verdi.

Nikolayın zor gücünə özünə tabe etdiyi bu xanlıqlarda qayda-qanun yaratmaq üçün rus məmurlarını ailələrilə birlikdə xanlıqlara köçürdü.

Məmur uşaqlarının oxuması üçün 1830-cu ildə Şuşada, 1831-ci ildə Nuxada, 1832-ci ildə Bakıda, 1833-cü ildə Gəncədə, 1837-ci ildə Şamaxı və Naxçıvanda məktəblər açıldı.

Bu məktəblərdə azərbaycanlı uşaqlarının oxumasına da icazə verildi. Əsas məqsəd çar özünə sədaqətli – Azərbaycan və rus dilini mükəmməl bilən tələbələr hazırlamaq idi.

Bu siyasət guya yerli əhalini savadlandırmaq məqsədi daşıyırdı. Gəncədə açılan məktəb də bu siyasətlə bağlı idi.

Görkəmli şair və mahir müəllim, əməksevər və vətənpərvər insan Mirzə Şəfi Vazeh də burada kolleqrafiyadan dərs deyirdi. Bu məktəb onun dünyagörüşünü artırır, təlimin yeni metodlarını öyrədirdi.

Onu da deyək ki, M.Ş.Vazeh ilk pedaqoji fəaliyyətə məscid mədrəsəsindən başlamış və burada M.F.Axundzadəyə dərs demiş, onu yeni ideyalara maraq göstərməyə yönəlmişdir.

Tiflis gimnaziyasında Azərbaycan dilinə ehtiyac yarananda Mirzə Fətəli Axundzadə müəlliminin Gəncədən Tiflisə çağırılmasını gimnaziya direktoruna məsləhət görmüş, gimnaziyanın hesabına ona ev kirələmiş və bu vəsait Maarif müdiri Uvarovun razılığı ilə olmuşdur.

Mirzə Şəfi Vazehin pedaqoji fəaliyyətinin ikinci mərhələsi Tiflis gimnaziyası ilə bağlıdır. O, burada İ.İ.Qriqoryevlə birlikdə «Kitabi-türkü» adlı dərslik hazırlamışdır, «Divani-hikmət» ədəbi məclisini burada davam etdirmişdir.

O, burada rus ədəbiyyatından Aleksandr Veltmanın (Şərq poeziyasının mənəvi yetginliyi hiss olunurdu) şeirlərini xoşladığı üçün onlardan bəzilərini fars dilinə tərcümə etmişdi. Bu tərcümələrdən yalnız «Aydın fəcri nə üçün duman bürüdü» şeirinin tərcüməsi bizə gəlib çatmışdır.

Aleksandr Veltmanın əsərləri ilə onun maraqlanmasının səbəbi hər ikisinin dünyagörüşü arasındakı yaxınlıq ilə əlaqədar idi. XIX əsrin 40-cı illərində yaşayan rus şairi öz şeirlərində demokratik xırda-burjua ziyalıların əhvali-ruhiyyəsini tərənnüm edirdi ki, bu da xırda sənətkar təbəqəsi içərisindən çıxan Mirzə Şəfi Vazehin ruhuna uyğun gəlirdi.

M.Ş.Vazeh 1820-ci illərdə Gəncədə təşkil etdiyi «Divani - hikmət» (Hikmət – evi.) ədəbi məclisini sonralar Tiflis gimnaziyasında da davam etdirmişdir.

Tiflisdə davam etdirilən «Divani - hikmət» məclisində iştirak edənlərin əksəriyyəti onun şagirdləri və yaxın dostları idi. Gəncə məclisindən fərqli olaraq Tiflisdə təşkil olunan «Divani - hikmət» beynəlmiləlçi idi.

Divani-hikmət» məclisində A.A.Bakıxanov, İ.İ. Qriqor-yev, M.F.Axundzadə, Mirzə Yusif, Vidadi, Ağa İsmayıl Zəbih, Fazil xan Şeyda, X.Abovyan, F.Bodenştedt, Mirzə Mehdi Zəbih, Q.Rozen, L.Z.Budaqov kimi tanınmış ziyalılar iştirak edirdi.

Məclisin (bütövlükdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən məclislərin hamısında) iştirakçılarının çoxu M. Füzuli və M. P.Vaqif ədəbi məktəblərinə mənsub olan dünyagörüşləri yetgin insanlar idi.

Onların əksəriyyəti nəzirə yazsalar da, hər birisinin özünəməxsus bədii ifadə vasitələri, sözü və bədii naxışı olmuşdur. Vaqif ədəbi məktəbinin nümayəndələri isə əsasən qoşma şəklində yazmağa meyl göstərmişlər.

M.Füzuli ədəbi məktəbinə mənsub olanların əsərlərində dövrədən şikayət («Fələklər yandı ahımdan, muradı şəmi yanmaz») əsas yer tutduğu halda, Vaqif ədəbi məktəbinin nümayəndələri gözəlin xarici görkəmini-gözünü, qaşını, təsvir edir; «Kür qırağını seyrangah edən» telli, toqqalı gəlini behişt hurisi adlandırır.

«Divani-hikmət»in üzvlərinin yaradıcılığında sevgi motivləri ilə bir sırada ictimai motivlər də güclüdür. İctimai motivlərin güclülüyü Q.Zakirin «Çıxmadı qurtulaq dərdi-

bələdan, gündə bir zaqonu görən canımız» sözlərini yada salır. Q.Zakir gözəllərin xaricini deyil, mənəvi aləmini tərənnüm edirdi. Əsil gözəllik mənəvi aləmdir.

«Divani-hikmət» məclisinin əsas xüsusiyyətlərindən biri yaxşı şeir yazmaq uğrunda yarış, qızgın ədəbi və fəlsəfi mübahisələr gedirdi; F.Bodenştedt yazır ki, bu mübahisələrin çoxu Mirzə Şəfi Vazehlə Abbasqulu ağa Bakıxanov arasında cərəyan edirdi.

«Divani-hikmət»də ən əvvəl şeir oxunur və sonra oxunan şeir haqqında mübahisə açılırdı və bu şeirlərə çox zaman Vazeh qiymət verirdi. Məclisin sədri Mirzə Şəfi Vazehin özü idi. Bu da təbii idi. Ona görə ki, Tiflisdə «Divani-hikmət» məclisinin bünövrəsini qoyan, bu müqəddəs məclisi yaradan Mirzə Şəfi Vazeh olmuşdur.

Mirzə Şəfi Vazeh bu dövrün görkəmli, əməksevər, vətənpərvər, qayğıkeş, tələbkar və müdrik tarixi şəxsiyyəti olmuş, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

F.BODENŞTEDTİN «MİRZƏ ŞƏFİ HAQQINDA
XATİRƏLƏR» KİTABINDAKI BU ŞERLƏRİN ALMAN
DİLİNDƏN TƏRCÜMƏSİ AKİF BAYRAMOVA
MƏXSUSDUR

Şərab müdrük adamların içkisidir,
O, gözəl əhval-ruhiyyənin mənbəyidir.

Molla, şərab təmizdir,
Günahdır onu təhqir etmək.
Həqiqəti də axtarsan onda taparsan
Ayaqlarım məni bilərək məscidə gətirməyib,
Sərxoş idim, yolumu azıb gəlmişəm.

Məhəbbətin əzabı belimi əydi,
Kimdən ötrü, soruşma.
Mənə ayrılığın zəhərini verdi,
Kimin əliylə, soruşma.

Sərin külək, əs o yerə ki, tanışdır oralar sənə.
Ona şirin söz söylə, o söz ki, bəllidir sənə.
Kədərli cavab istəməm, o, bil, yaddır mənə.
Şəfa versə gətir, etiraf edərsən nə bəllidir sənə!

Həm inkar, həm də nifrət,
Qəzəb timsalıdır tikan.
Gözəl səni inkar (rədd) etsə,
Demək, verir sənə tikan.

Bir gözəl qız gül qönçəsi
Tullayırsa mənə sarı.
Bəxt üzümə gülür demək,
Ölənəcən sevmək gərək.

Qızılgülü versə o qız
Ümidlərim hasil olar,
Dilbər mənə qismət olar.
Məhəbbəti qəlbə dolar.

Hamətinin yanında sərvin qiyməti olmaz,
Maralın gözləri də gözlərinə tay olmaz.
Küləklərin gətirdiyi Şirazın ətri
Nəfəsinin ətrilə, gülüm, yarışa bilməz.
Dodaqlarından qopan inci kəlmənin yanında
Heç nədir Hafizin oxuduğu şirin nəğmələr də.
Bülbüllərin su kasası, o qızılgülün butası,
Bənzər rənginə al dodaqlarının sənin.
Günəş nədir, Ay nədir, göydə sayrışan ulduzlar nə?
Onlar camalını seyr edib sayrışır lar göylərdə.
Özüm nəyəm, ürəyim nə, nəğmələrimin mənası nə?
Qüdrətinin quluyam, yaşadıram gözəlliyini nəğmələrimdə.

Mənim qəlbimdə müqəddəs, səmimi bir duyğu
Yaxınlaşıram, gülüm, sevgimin zirvəsinə.
Oxuyuram, bax, bu nəğməni sirli, arzulu,
Sənə min sözü var, sualı var, söhbəti var.

Qəbul et onu, ya sevinclə, ya da nifrətlə,
Ya mənə tikan bağışla, ya qarşıla gül-çiçəklə.
Ya məni məhv elə, ya da ümid ver qəlbimə,
Gözləyirəm etirafını, gülüm, cavab ver mənə.

Nə mavi göylərdə uçan mələklərə,
Nə çiçəkli çöllərdə qızılgüllərə,
Nə əbədi günəşin şəfəqlərinə,
İnan, dəyişməyəm Züleyxamı mən.

Mələklərin qəlbində məhəbbət olmaz,
Qızılgül budağı da tikansız olmaz.

Günəş də gecələr itərər nurunu.
Züleyxam itirməz gözəlliyini.
Axtarıb tapmadım heç yanda
O Züleyxama tay cahanda.
Gözəl, tikansız, əbədi eşqin macərasında
Tayını ancaq özündə gördüm Zeylxamın.

Əydi məhəbbət belimi
Kimdən öteri, soruşma.
Ayrılıq zəhəri verdi mənə
Kimin əliylə, soruşma.

Bir vaxt ömrünün sonu gələcək,
Xatirələr ulduzlara dönəcək.
Onlar dərinliklərdən sayrışaraq,
Artıq gecənin düşdüyünü söyləyəcək.

Mən oxuduqca nəğmələrimi,
Qızların sevincdən qəlbi kövrələr.
Zümrüdtək incə sözlərim
Saplara düzülüb sevinc gətirər.

Hurimin nəfəsilə dolmuş
Sözlərim ətir qoxuyar.
Sanki bir dəstə qızılgülü
Hədiyyə vermiş mənə Züleyxam!

Təəccüb etməyin ki, nəğməkarın
Qəlbi hikmətlə doludur.
Hikmətlərimlə şiltaq gəncliyim,
Anaq şerlərimdə qovuşur.

Eşqdir, məhəbbətdir müdrikiyim,
Ondan öyrəndim sözü, söhbəti.

Qara gözlüm, gözəl mələyim
Çevrilmiş nəğməmin sözlərinə.

Hikmətsiz olsa da nəğmələrim,
Xoş gələr sizə, mənə bəllidir.
Dodaqlarımdan qopan sözlərim,
Çünki sevgilimin vəsfidir.

Cəmşidin cuşə gətirən şərabının
Qüvvətinə bənzər onun qüdrəti.
Hikmətin sirrini mənə açdıran,
Füsunkar aləmidir, bir də şöhrəti.

Gözəl səslənmirmi o nəğmələrim
Qəlbləri oxşayan ahənglərimdə?
Nəğmələrimin axını deyilmi
Gözəlin yüngül qədəmləri?

Nazlı canan, qəlbim sənin gözəlliyinlə bəzənir,
Səma günəş şəfəqlərindən bəzənən kimi,
Sən mənə, ey gül, camalını bəxş etməsəydin,
Qaranlıq aləm olardı mənə zindan kimi.

Günəş işıqlandırmasaydı qaranlıqları,
Dünya gözəlliklərə, inan, həsrət qalardı.
Sənin gözəlliyindən şəfəq alan anları,
Qəlbim qızılgül kimi xoş ətir saçardı.

Nəğməni yaradan da sən, oxuyan da sən!
Ancaq sənə bəzək verən rəssamam mən.
Mənə öz əlinlə verdiyin təmiz mermərdə
Gözəllik yaradan heykəltəraşam mən.

Sən mənə ruh, fikir verirsen,
Məndə ancaq ağıl vardır.

Əgər ağlım mənə azlıq etsə,
Onu ruhundan aldığım ilhamla doldururam.

İnsanın axmaqlığına
Gülüm, kədərlənim mən?
Başqalarının sözlərini
Söyləyənləri söyümmü mən?

Axmaqlar yer üzündə olmasaydılar,
Qiyməti olmazdı şerin, sənətin.
Tərifə layiqdir müdrik sənətkar,
Odur sənət aləminin hömrətli şahı.

Müəllimim Hafız, məqsədim meydirdir,
Onlardır gözəllikləri sevdirən mənə.
Odur ki, vurğunam mən hər ikisinə.
Gəzib-dolandıqca Kama yetirəm,
Gəlirəm sevinclə, deyirlər müdrikimiz gəlir.
Gedirəm, qəlbləri kədər-qəm alar
Əgər yoxamsa, demək, günəş qaralar.
Qonaq qalaramsa, sevincdən könüllər açılar.
Uzaq olmaq üçün Dinin pis əməllərindən,
Daim allaha dua edib yalvarıram mən.
Deyirəm məhəbbətdən qəlbim qoy cana gəlsin,
Meyin özü məni pis əməllərdən gözləsin!
Məni yaşayıb-yaratmağa sövq edən meydirdir,
Qəlbimi oxşayan o, sanki, həzin bir neydir.
Odur həyatın sirrini anladan mənə,
Məni daim alışıdırıb-yandıran.
Odur mənə xeyir-dua verib yaşatdıran.
Oh, mey içində keçən fərəhli dəmlərim,
Gözəl sevgilim qovuşan anlarım.
Onu bağrıma basıb xoşbəxt ölmək istərəm,
Hər kəsə mən haqq yolunda «amin» dilərəm.

Ürkək-ürkək addım atan nazənin,
Düşünmə ki, qıvrım tellərinə toxunaram.
Bir busə keçsə qəlbimdən gizlin,
Düşünmə ki, al dodaqlara toxunaram,
Allaha, Qurana inanan kim
İnana bilərsən məhəbbətimə.
Başqaları məhəbbətinə kor olan kimi,
Mənim məhəbbətim nur çiləyir səadətimə.
Çünki belə yazılıb taleyimə.
Yad məhəbbət incitsə səni,
At onu qəlbindən, sevindir məni.
Əgər axtardığımı taparamsa mən,
Başqası yad olar sevər qəlbimə,
Çünki belə yazılıb taleyimə.

İstəsən qəlbimi alıb aparmaq,
Hazıram yolunda rəfiqin kimi.
İstəsən məhəbbətini sinəmdə tapmaq
Müraciət et sevən qəlbimə,
Çünki belə yazılıb taleyimə.

Ürəkdən gələn səsimi dinlə,
Qəbul e tonu eşqimin ahəngi kimi.
Ölüm yatağında cənnət məstliyindən
Yaxşıdır bu dünyada sevib-sevilmək mənə.
Çünki belə yazılıb taleyimə.
Səhər küləyində gələn qızılgül ətri
O mənim qəlbimin hərarətindəndir.
Məni bağışla, çılğın olsa da eşqim,
Qovuşdurmuş məni səadətimə,
Demək, belə yazılmış taleyimə.

İnana bilmirəm, sevimli canan,
O zərif ayaqların sənin
Dünya qədər gözəlliyini necə daşıya bilsin

incə əlinə baxanda düşünürəm, mələyim,
onlar insana

Necə xəsarə yetirə bilsin.
Laləyə bənzər al dodaqlarını görəndə,
Anlaya bilmirəm, gözəlim,
Odlu öpüشلərdən necə imtina etsin.
Elə ki, baxıram o ağıllı gözlərinə,
Fikirlər məni alıb aparır.
Ülvi məhəbbət yolunda ona
Çətin tay ola bilsin.

Səni hiss edirəm, mənə məhəbbətlə bax.
Qəlbim səndən cana gəlir, sevimli qız.
İnan, mənim ürəyimdir səni sevən yalnız.
Bu füsunkar nəğməmə qulaq as bir an,
Dodaqlarımdan süzülür eşqim, ilhamım,
Mənim dodaqlarım qədər başqası
Heç vaxt məhəbbətini bürüzə verməz.

Yer, gözəl bir kürrədir,
Asta-asta dövrə vurur.
Kimi onda xoşbəxt yaşar,
Kimi də ki, ondan qaçar.

Mən xoşbəxtlərin xoşbəxtiyəm.
Torpaq kimi dayağım var,
Gen sinəmdə eşqi yaşar,
Qollarımda qüvvəti var.

Axmaqların adətidir
O dünyanı tərif etmək,
Gül camallı torpaq kimi
Bir cananı seyr etməmək.
Bədbəxtlikdir, inanın mənə
Kor-koranə ömür sürmək.

Mollaların arzusudur
Xoşbəxt olmaq o dünyada
Çünki yoxdur onun haqqı
Yaşamağa bu dünyada.
Gözəllik yad, sevda ona biganədir,
İnsanlıqda payı olmaz, divanədir.
Allah deyə bayquş kimi haray salar,
Mənası yox kəlamdan ilham alar.
Gözəllik qarşısında diz çökərək,
nəğmə deyib oxuyuram,
Bu dünyaya səcdə edib,
şair kimi yaşayıram.

Əlində titrər o nazik tellər,
Sonsuz həyəcanla titrədi qəlbim.
O incə, o şirin, dadlı nəğmələr,
Fələyə qadırdı ruhumu mənim.
Eşqim yüksəldi
Fərəhlə bir an,
Şövkə gəldi can.
Qoy açsın qanad,
Sənin xəyalın.

Bir an da olsa qoy gülsün bu həyat,
Məst etsin qəlbimi gözəl camalın.
Hamıdan xoşbəxtəm bu dünyada mən,
Səninlə bağlıdır bəxtiyarlığım.
Əqlim də sən oldun, düşüncəm də sən,
Sənsiz nəyə lazım mənim varlığım?
Hüsnünün nurunu gördükcə bu dəm,
Könül qaldı mat.
Sanasan dövrəmdə rəqs etdi aləm,
Bütün kainat
bir nəğmə oldu.
Fusunlu ahənglə qəlbimə doldu.
Mən səni araram, ey əziz nigar,

Qoyma ki, arzum qəlbimdə qalsın,
Təbiət məst olub, bizə oldu yar,
Çalışır tez bizi ağuşa alsın.
Onun şaqraq səsi vardır,
Ürəyim səninlə
Nə bəxtiyardır.¹

Yaxşı əsasdır bədənin qızıl tutumu,
Ən yaxşı ağız isə sərxoşun ağzıdır.

Şərabın od-alovundan,
Bədənin sehrkar tutumundan
Qaynar zəhər, qaynar həyat (ləzzət)
Sərxoş şəxsən keyfiyyətlərindən,
Bir də onun içmək qabiliyyətindən
Qaynar gözəllik, qaynar alçaqlıq.

Alçaqlığın dərinliyinə batmış
Yatar axmaq adam sərxoşluğundan.
O içəndə tez sərxoş olar.
Biz içəndə sevincə qərq oluruq,
Hikmətin zirvəsinə ucalırıq.
Gözəllik aləmini duyaraq,
Mələkələrin dili ilə danışırıq.

Şərab da yağış kimidir,
Palçıqda yatanın üstü palçıq olar.
Gözəl zəmilər ürək oxşayır
Hər kəs öz rahatlığını orda tapar.

Gözəllikdə nöqsan olmaz
Desəm yanılmaram, həm də

Gözəl qadında vəfa, məhəbbət
Yoxdur, deyə bilmərəm.

Mən sənə baxanda yanaqlarının
Parlaq izlərini qəlbimdə daşıyırım,
Bax, günəş də sənə yanaqlarının
Parlaqlığında titrəyir.

Qop yerindən, mənim parçalanmış ürəyim.
Mən yerə parçalan
Mən qiymətli şeylərdən daha çox ol.

Yüngül beyin, soyuq ürək, Mirzə Şəfi,
Sən öz məhəbbətini şərkin kimi xırdalayırısan...

Qoy sənə gənc qızın öpüşü,
Bir də şərab çoxlu sevinc gətirsin.
Çünki əvvəldən gəncliyə şıltaqlıq,
Bir də məhəbbət bəxş edilib.

Ay qız şərab gətir,
Qızılgülün fəslidir.
Gəl birlikdə qızılgüllər arasında
Peşmançılıq cığırında gəzək.

Mən coşğun dənizdə çox səhayət etdim.
Ölümlə üz bəz gəldim, lakin ölüm yan keçdi.
Elə ki, mirvari tapdım, dəniz mənə dəhşətli görünmədi.

Biz yüksək məqsədimizə çatmağa can atırıq,
Mən də sənə kimi.

Bu yolda əsir düşürük,
Mən də sənə kimi.

Mən öz qəlbimi sənə verirəm,
Sən də qəlbini mənə verirsen.

¹ A.Bakıxanov. Bədii əsərləri, Bakı, 1964, səh. 301.

Biz ayrı yaşacaq da,
Lakin bir qəlbdəyik,
Sən olan kimi, mən də elə.
Ağlım mənim səni tutub,
Məni sənin ala gözlərin.
İki balıq tək asılmışıq çəngəldən,
Sən necə asılmışsan, mən də elə.
Hər halda biz balığa oxşamırıq,
Biz bir cüt qartal kimi səmaya yüksəlirik,
Sən necə yüksəliрсən, mən də elə!

Bizi hər tərəfdən təhlükə bürüsə,
Gəlin qəmsiz yaşayaq.
Şərab, qızılgül, bir də qadınla
qayğısız yaşayaq.
Qoy riyakarlıq lovgalıqla, qərəz axmaqlıqla
birləşsin.

Gəlin nəzakətli ağıllıların müqəddəs dəstəsində olaq.
Qabaqlar dini xurafata qarşı çıxan üsyankar sələflər
İndi bizə aydın olan həqiqətin müjdəçiləri idilər.
Peyğəmbərin iti qılıncından da iti qılınca malikik.
O haraya dəyərsə, kor belə qara göz xəstəliyindən
müalicə olunar.

Biz Günəşi, Ayı, ulduzları yerə endirək ki,
Qoy onların ocağı nəğmələrlə alovlansın,
Qoy gözəllik gümbəzinin nəzir alovuna dönsün.
Biz sevinc xəbəri ilə gəlirik,
Qoy bizə, gözəl göz, qıvrım saçlardan başqa ayrı
xəsarət qismə olmasın!

Ayaqlarım altında coşğun, sarı rəngli Kür axır,
Onun dalğaları günəş şəfəqləri altında rəqs edərək,
bərq vurub gülümsünür.
Mənimsə qəlbim çəmənlikləri seyr edir,
Ah, kaş həmişəlik belə olaydı.

Qırmızı rəngli kaxet şərabı qədəhdə şəfəq saçır,
Mənim sevgilim isə qədəhimə şərab süzür,
Mən şərabla birlikdə sanki onun baxışlarını da içirəm,
Ah, kaş həmişəlik belə olaydı.

Günəş batır, qaş qaralır,
Mənim qəlbimdə sə məhəbbət ulduzu
Qaranlıqdan parlaq şəfəq çiləyir,
Ah, kaş həmişəlik belə olaydı.

Mənim coşğun məhəbbətimin axını
Sənin qara gözlərinin dənizinə axır,
Gəl, ay qız! Qaş qaralır, heç kəs görünmür,
Ah, kaş həmişəlik belə olaydı!

Dənizin gen sinəsinə günəş şəfəq saçır,
Onun dalğalarında öz əks-sədasını tapır.
Sən də günəş kimi nəğmələrimdə öz əksini tapırsan.
Sənin şəfəqindən nəğmələrim nur alıb, cana gəlir!

Mən hiss edirəm ki, sənin nəfəsidir
Hər tərəfimdə əsən,
Hara baxıramsa, mənə elə gəlir ki, səni
orada görürəm.

Mənim fikrim dənizdədir,
Sən bəlkə orda yenicə batmışsan ki,
Günəş kimi səhərlər yenidən gözəl çıxasan.

Avropadan gələn qəribin şərafinə oxuyuruq.
Onun hikmətinin zirvəsinə yolu uğurlu olsun.
Onun zəhmətinin, qoçaq görkəminin,
Gözəl atının, onun zərli-zibalı geyiminin şərafinə
oxuyuruq.
Güllər səpirik uçub gələn ayaqlarının altına,
Onun hikmətinin, düşüncəsinin

şərəfinə oxuyuruq.
Qərib, xoş gəlmisən bizim evə!
Sizə, öz çətin yolunuzda qalib gəlməyiniz
şərəfinə oxuyuruq.

De görüm, qızılgülün qiyməti olardımı,
Bülbül bağda olmasaydı?!
De görüm, saçlarının qiyməti olardımı
Gərdəninə hörüklərin yellənməsəydi?
İstərdim o gözəl şux qaməti,
İstərdim o qızılgül rəngli yanağını,
Dodaqlarından qopan bülbül səsini.
Hansı bədənin qiyməti olardı
Aşıq gərdənini qucaqlamasa?
Oh, Fatma, qaytar mənim arzumu.

Kim oxumaqda və ahəngində
Hafiz sənətinə ucala bilər?
Bu o deməkdir ki, yazıq bir qaranquş
Özünü qartalla müqayisə edər.

Mirzə Şəfi, necə məhəbbətlə səslənir,
Sənin ahəngində hikmətlərin.
Nəğmələrin danışığında səslənir,
Danışığın nəğmələrində ülviləşir.

Şah öz ziynəti, varı ilə tanınar,
Şair isə öz səsi, öz mənliyi ilə seçilər.

Mirzə Yusif, kefim kökdür şərəbdən,
Səninlə sözləşmək gərəyim deyil.
Həyatını özün zəhərləyirsən,
Haqla yaşayana həyat cənnət olar, bil.
Mirzə Yusif daim qaşqabaqlı dolanar,
Bəyənməz heç kəsi, sevməz heç kəsi.

Özünü hamıdan ağıllı sanar,
İstəyir ki, hamı ona bənzəsin.
Öküz maymaq olar, üzü də gülməz,
Yersiz böyürtüsü də qulaq batırar.
Bülbül ilə o heç zaman yarışa bilməz
Çünki bülbülün zərif, incə səsi var.

Mirzə Yusif çox qəribə oğlandır,
Günəş parıltısı xoş gəlməz ona.
Əlinə qızılgül heç zaman almaz,
Tikanları ox olub batar canına.
Tək özün bəyəner, tək özün sevir,
Xəyalı göylərdə gəzər həmişə,
Həqiqət axtarmaq istəsə əgər,
Həqiqi sənətə salmaz bir nəzər.
Mirzə Şəfi onun aldadıcı görkəmindən,
Kədərinə onun üçün gözəl bir nəğmə yazar.

Sənin baxışların oxtək qəlbə sancılır,
Sən ki, bunu yaxşı bilirsən?
Bəs mənim baxışlarımdan niyə qızarırsan!
Söylə, nədir buna çarə!
Razıyam, canan, öldürməyinə,
ancaq icazə ver

Xəfif qızartıları görməyimə,

Həyat camını sıxıb dodaqlarına,
Tüllər üzərində uzanmış canan.
Xəfif qızartı çökür yanaqlarına,
Külək duvağını yellədən zaman.
Günəşdək yandıqca al yanaqları,
Əqlimi itirir bal dodaqları.
İstərəm diz çöküb bu zaman, bu dəm,
Mən öz günəşimə səcdə eyləyəm.

Ziyalı Adama bənzəyir Mirzə Yusif,
Gah Hafizi oxuyur, gah da Quranı,
Gah Camini oxuyur, gah da «Gülüstanı»,
Gah Xaqaniyə, Sədiyə atır göz,
Hərədən bir üsul, hərədən bir söz,
Hərədən bir gözəl misra götürür,
Sonra özgələrin dediklərindən
Bzüyçün bir şer çələngi hörür.
Mirzə Şəfi parlaq bir ulduz,
Qəlbi daim işıqlı bir gündüz,
Sinəsi çiçəkli bir bağça-bağdır,
Onun hər sətrinin öz ətri vardır.

Ulduz işıqsız olunca,
İşiq ulduzsuz olsun.
Örtük çiyidsiz olunca,
Çiyid örtüksüz olsun.
Cibsiz pul olunca,
Pulsuz cib olsun.
Şərab şüşəsiz olunca,
Şüşə şərabsız olsun.

Mənim qəlbim elə bir dənizdir ki,
Orda boran da var, dalğa da.
Aşib-daşmağına söz olmaz,
Onun dərinliyində gözəl incilər yatar.

Ulduzlar min illərdir.
Səpilib asimana,
Bir sevda həsrətilə
Baxarlar yana-yana.
Gözəl bir dildə onlar

Danışır milyon ildir.
Heç bilçilər də bilmir
Dilləri necə dildir.

Mən isə öyrənmişəm
Onlarıdır xitabım.
Yarın ulduz camalı
Əzəl gündən olubdur
Dil öyrədən kitabım.

Dindarlar pis əməllərini,
Dərd çəkən qəmli görünməyi,
Ümidlə yaşayan gələcəyi,
Ustadlar isə əqlin gücünü sevir.

Mirzə Şəfi, badəni qaldıranda
Dodaqlarından süzülən pis sözə belə
Xoş bir xəbər kimi sərxoşun da
Qəlbini şadlandırır.
Onlar bunu hər saat hiss edirlər ki,
Həyatda axmaqlığa qarşı
Mənim qəlbimdə hikmət dolu
Bir qədəh qalxır.

Əgər sən nəzərlərini göyə dikib, allahdan,
Şeytandan danışmaq istəyirsənsə, yalan danış.
Çünki bu yolda riyə cəsarətə bərabər olur.

Yaxşı dişənmiş bıçaq iti olar,
Lakin korusu bıçaqla bundan yaxşı kəsirlər.

Mən oxuyanda sevənlərlə sevənin,
«Böyükələrin» qarşısında günahkartək
baş əyməyin.
Özündən kiçiklərin qarşısında lovğalanma,

Bil, hikmət nəğmələrdə şöhrətləndirilər.
İkiüzlü yanına gələndə dedim:
Kim ki, özlüyündə müqəddəsdir o allahdır.
Kim ki, onun adına nifrət edir, söyür,
O öz müqəddəsliyində yəqin bir kinayə daşıyır.

Mən gözəlliyi, məhəbbəti, şərəbı tərifləyəndə,
Bu, mənə min ahəngli tərifdən irəlidir.

Ey Abdullanın oğlu Mirzə Şəfi,
Alçaqlıqdır mollaın ikiüzlüyü.
Sevgi aləmində, şərəb məclisində
Unutma ala gözləri, bir də dolu qədəhin şəfəqini sən.

Gözəllikdən, məhəbbətdən, şərəbdən ləzzət alanda,
Həyatda yaşamağım məni gözəlləşdirir.
Eşidəndə ki əsəbiləşib məni söyürlər,
Bütün dünyada birdən məni kədərləndirir.

Onlar dini ziddiyyətləri ilə,
Göyə inanıb ona xidmət etmək istəyirlər.
Lakin intiqam hissi damarlarında coşur,
Nifrət isə sifətlərinə rəng verir.

Əllərində ölüm qılıncı,
Onlar bizdən inam və peşmançılıq tələb edirlər.
Onlar elə hesab edirlər ki, bu yaxşı yolda
allah da onlardır.

Lakin mən deyirəm: allah pis əməllərdən uzaqdır.
Nifrət allahsızlıqdır, məhəbbət allahlılıq.

Kim xoşbəxtdirsə, o, yaxşı adamdır.
Bu özünü hər addımda göstərir.
Kim ki yer üzündə pis əməllərlə məşğuldur,

O öz cəzasını özü ilə daşıyır!
Əs, ey dəhşətli dindar,
Nifrət və alçaqlıq qulu.
Sən xoşbəxt, yaxşı adam deyilsən.
Sənin bizə nifrətin sənin öz cəzandır!

Xoşbəxt adam həyata xoşbəxtlik gətirir,
O, bunu başqalarından almır.
Yaxşılıq ondan gəlir, ona da qayıtmalıdır,
Çünki əzəldən bu ona verilib!

Nə qədər ki mən yaxşı şərəbdən dadıb,
Gözəl biliklə silahlanmışam,
Qorxma alçaqlığa, pis yola yuvarlanım.

Bəzi məhəbbət incilərinin parıltısı sirli qalardı
Yaxşı şərəb ətri dəyib onu oyatmasaydı.
Nə qədər ki mən yaxşı şərəb içirəm,
Xoş zarafatımla öz əqlimi göstərirəm,
Onda mənim böyüklüyümü dərinliyimdə axtar!

Ustad qədər heç kəs şərəbin ləzzətini duya bilməz.
Çünki bizim içkidə qiymətləndirdiyimiz şey axmaqlar
üçün əlçatmazdır!

Şərəblə çiçəkli çəmənə əfsəyə döndərmək olar,
Orada allahın nəfəsi duyular, gözəlliyin ruhu orda gəzər!
Güllər ayaqlarımız altında çiçək açır,
Ulduzlar başımızın üstündə sayrışır,
Biri yaxından bizi oxşayır, o biri
Uzaqdan bizi salamlayır.

Necə xoş bir aləmdir, hər addımında
Sevinc üzümə gülür. Sanki bütün
Kainat ulduzlarını bir dəstə çiçəktək
özümü də daşıyıram.

Allahın əmri ilə günəş yanır,
Bütün dünyaya şəfəq salır.
Onun əmrilə qızılgül açır
ətirli çiçək çəmənində.
Onun əmri ilə dağlar qatarlaşıb,
Yer üzündə yüksəlirlər.
Küləyə də əmr edib ki, əsib coşsun
Canlı həyatımıza min rəng versin.

Quşlara uçmaq üçün qanad verilib,
Dənizə də öz səsi, öz ahəngi.
Mənə də nəğmə oxumaq qismət olub ki,
Qulaqlarınız onu eşitsin.

Günəş niyə yanır,
Külək, dalğa nə oxuyur,
Qızılgül niyə açır,
Göydə coşan nədir, yağan nə,

Onları ancaq mən duyuram,
Nəğmələrimdə həvəslə oxuyuram.

Bu dünya allah bizə nə veribsə,
Ona zaman deyilər.
Biz öləndən sonra o dünyaya əbədiyyət deyilər.
Bizi bədbəxtliyə, xoşbəxtliyə zaman hazırlayır.
Sonra ölüm körpü salır mavi əbədiyyətə.

Biz öləndən sonra pisliyimizdən,
yaxşılığımızdan ayrılıyıq.
Mən isə ürəkdən sevinərək deyirəm:
Kim zamanı dərk edirsə, o xoşbəxtdir zamanında.
O da xoşbəxt qalacaq ədəbiyyətdə.
Gecə yuxumda göydən ayrıldı, bir mələk gəldi üstümə.
Çünki onu göydən qovmuşdular.
Onun da yerdəkilər kimi nöqsanı çox idi.

Buna görə də o, yerlə göyü səhv salmışdı.
Allah məhşur günü ona dedi:
Hər şey necə varsa, elə də qalmalıdır.
Səmada səma sifəti öz parlaqlığı ilə olmalıdır.

Yerin şərəbi, nəğməsi, məhəbbəti var.
Səmanın da öz xeyir-duası var.
Nə qədər ki sənin ürəyin yerə bağlıdır,
Gərək yer gözəlliyinə adət edəsən.

Kim ki həyatda yaxşılığa çalışmır,
Mənim rəhmim yerə nə verə bilər?
Onun yer üzündə o qədər günahı olar ki,
Göyə qalxsa belə, xoşbəxt ola bilməz!

Oh, qəlbim ağır bir təsirdən
Necə məhəbbətlə döyünür,
Sən yüngül qədəmlərlə
Qarşımdan ötüb gəndəndə.

Valehedici ab çarşabın
Kürəyində yelləndikcə,
Sanki gözlərində alışıq
Qəribə bir alov.

Çoxlu qara, burma tellərin
Boynuna dolaşib oynayıq.
Sənən bu örtükdə
Elə bil ki, bədəninə darıxır.

Vücudunda olan bu hərəkət, bu şövq
Əqlimi alıb aparır, ağır bir təsirdən
Qəlbimdə məhəbbət baş qaldırır.
Sən yüngül qədəmlərlə qarşımdan keçəndə.
Mavi səma paltarını geymək üçün

Nərgizlər, qızılgüllər açır.
Al-qırmızı ipək tumanın altından
balaca, zərif ayaqların bir aləmdir.
İncə, totuq əllərin,
Şirin dodaqların da sanki sehlənmiş,
sonsuz bir aləmdir.

Oh, ağır bir təsirdən
Qəlbimdə məhəbbət baş qaldırır,
Sən yüngül qədəmlərlə qarşımdan
ötüb keçəndə!

Gözəl qız, sənın tellərinin ətrini
Külək Hafızın qəbrinə aparsa,
Onun sakit qəlbindən minlərlə
Gözəl güllər baş qaldırır.

Canlar verib, sənın kimi canə yetmişəm.
Rəhm eylə ki, yetincə sənə canə yetmişəm.
Halım deyib, muradıma yetsəm əcəb deyil,
Bir bəndəyəm ki, dərgahi-Sultanə yetmişəm.

Muri-məhəqqirəm ki, sərəsimə çox gəzib,
Nagah barigahi-Süleymana yetmişəm.
Miskin Füzuliyəm ki, sənə tutmuşam üzüm,
Ya bir kəminə qətrə ki, ümmanə yetmişəm.

Sən mənə sarı əyil, gözəl tumurcuq,
Nə istəyirəmsə yerinə yetir.
Mən sənə qulluq edib bəsləyəcəyəm,
Sən mənim qoynumda istəniləcəksən.
Gözəl bir gülə dönəcəksən.

Qovla qəmini incə məhəbbətin,
Şirin nəğmələrinin ahəngi ilə.
Özünə bir misal qızılgüldən,

Bir misal da bülbüldən götür.

Qızılgül, o rəng qönçəsi
Palçıqsız yerdən çıxmaz.
Nəğmə vurğunu sarı bülbülün
Qidasıdır qurdlar.

Mirzə Şəfi, sənın o böyük ağlın
Güclə başında yer tapıbdır.
Necə olub ki, o balaca ağ əllər
Ürəyini, ağlını qarət edibdir?

Görüşmək, sevişmək, seçmək.
Burada danışmağa nə var, de görək.

Gözəl qızların camalını görəndə
Sanki gözlərimə inanmıram mən.
Bilmirəm gözlərimdə həqiqətmi yuxuya dönmüş.
Yoxsa yuxu həqiqətə.

Sənın sehlənmiş o baxışın məni sevindirir.
Getdikcə təsir edir, qəlbimi alovlandırır.
Bəxtimin o parlaq qəribəliyində.
Ehtiramla qulaq as, şirin həyatım,
Bir sual verirəm sənə:
O baxışlar həsrətləmi zillənmiş mənə,
Bildir bir işarənlə bu sirri mənə!
Sənın icazənlə nazını çəksəm,
Ağuşumda əlçatmaz olarsan.
Qəlbim mənim də şadlıqla dolu,
Olmazdı sevincimin həddi-hüdudu!
Möcüzəli taleyimdə səadətini anlarıma,
Anlarımı səadətə qatardım.
İllər boyu mən xoşbəxt yaşadım!

XAÇATUR ABOVYANIN MİRZƏ ŞƏFİ HAQQINDA RAPORTU

XIX əsr erməni demokratik-maarifçi ədəbiyyatın görkəmli nümayəndəsi, 1837-ci il yanvarın 30-da Zaqafqaziya məktəblərinin direktoru Qessenmyullerin Tiflis qəza məktəblərindən birinə tarix və hesabdən dərs deməyə göndərdiyi Xaçatur Abovyan təyinat aldığı yerə gələrkən orda M.F.Axundzadənin işlədiyini görmür. Bir pedaqoji kollektivdə fəaliyyət göstərən iki xalqın maarifpərvəri dostlaşır. Lakin M.F.Axundzadə bu məktəbdə çox işləyə bilmir. O, 1840-cı ildə xəstəliyinə görə müəllimlikdən azad olunmasını ərizə ilə xahiş edir və yerinə M.Ş.Vazehi məsləhət bilir. X.Abovyan dostunun zəmanəti ilə Zaqafqaziya məktəblərinin direktoruna aşağıdakı məzmununda belə bir raport yazıb:

Zaqafqaziya məktəblərinin baş müfəttişi cənab Nikolay Nikolayeviç Yenopfinə Tiflisdəki qəza məktəbinin ştatlı müdirinin vəzifəsini aparandan

RAPORT

Yerli qəza məktəbində tatar (Azərbaycan S.A.) dili müəlliminin vəzifəsi üçün Gəncə müsəlmanlarından biri, Mirzə Şəfi Sadıq oğlu adlı bir şəxs ərizə təqdim etmişdir. Həmin şəxs haqqında eyni dinə mənsub olan yüksək rütbəli ruhanilər, bütün namuslu tatarlar yaxşı şahidlik verirlər.

Mən özüm bir neçə dəfə adı çəkilən Mirzənin xasiyyətləri haqqında xəbər tutaraq, onun məktəbimizə verəcəyi mənfəəti nəzərə alaraq, həmin vəzifənin ona verilməsinə dair yazdığı xaişnaməni sənədlərlə birlikdə Sizə təqdim edirəm.

Ştatlı müdirin vəzifəsini aparın
X.Abovyan.
Tiflis, 3 may 1840-cı il.

X.Abovyan Tiflis maarif idarəsinə göndərdiyi 12 noyabr 1842-ci il tarixli raportunda isə Mirzə Şəfinin Azərbaycan dilinin tədrisinin yaxşı apardığından razı qaldığını bildirir.

Bu tarixi sənəd Gürcüstan SSR Dövlət Arxivi, məktəblər şöbəsi, fond 19, xüsusi sənəd 1, səh: 312. saxlanılır.

A.Səmədov
filologiya və pedaqoji
elmləri doktoru, professor

NƏTİCƏ

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, fitri istedadlı şair, böyük maarifçi, mahir müəllim, əməksevər, vətənpərvər, qayğıkeş və tələbkar sənətkar Mirzə Şəfi Vazeh Kərbəlayı Sadıq oğlu (1792-1852) əbədiyaşar tarixi şəxsiyyətdir.

Ali Baş Komandan, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyinin keçirilməsi haqqında 3 fevral 2014-cü ildə Sərəncam vermişdir.

Sərəncamda deyilir ki, 2014-cü ildə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair və tanınmış maarifçi Mirzə Şəfi Vazehin anadan olmasının 220 illiyi tamam olur.

Vazeh Şərq poeziyasının çoxəsrlik ənənələrini layiqincə yaşatmış və yüksək insanpərvərliyi, mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən diqqətəlayiq irs qoyub getmişdir. Onun yaradıcılığı Azərbaycanın Avropa ilə ədəbi-mədəni əlaqələrinin inkişafında özünəməxsus mühüm yer tutur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Mirzə Şəfi Vazehi Şərq poeziyasını yaşatmış, insanpərvərliyi və mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən sənətkar adlandırır, Mirzə Şəfi Vazehin yubleyinin təntənəli keçirilməsini göstərir.

Müstəqil dövrümüzdə Mirzə Şəfi Vazehin 220 illik yubleyi təntənəli keçirilir. Ədəbiyyat xalqın bədii təfəkkürü, obrazlı düşüncəsi, həyata, dünyaya, insana poetik münasibətinin ifadəsidir. Ədəbiyyat qüvvətli və çox əhəmiyyətli tərbiyə məktəbidir. Ədəbiyyat xalqın həyatı, mənəviyyəti ilə möhkəm bağlıdır və onun inkişafına əsaslı təkan verir.

XIX əsr realist Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında XIX əsr klassik rus ədəbiyyatı kömək etmişdir. Realizmin inkişafı bu dövrdə əsasən iki xətt üzrə gedirdi. Bunlardan biri Molla Pənah Vəqif (1717-1797) ədəbi məktəbi, digəri isə

Abbasqulu ağa Bakıxanov (1794-1847), İsmayıl bəy Qutqaşınlı (1806-1861) və Mirzə Şəfi Vazehin simasında yaranmış olan erkən maarifçilik xətti idi.

Həmin erkən maarifçiliyin A.A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı və M.Ş.Vazeh simasında təzahür edən Azərbaycan maarifçiliyi özünün xarakterik xüsusiyyətləri ilə XVIII əsrin Qərbi Avropa maarifçilərinə yaxın idilər. Bu baxımdan Fridrix Martin Fon Bodenştedtin (1819-1892) Mirzə Şəfi Vazehin nəğmələrinin Avropada tanıtılmasında rolu başlıca yer tutur.

Qətiyyətlə demək olar ki, XIX əsrin 40-50-ci illərində Avropada tanınan və ümumxalq məhəbbəti qazanan, əsərləri oxuculara təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik zövq və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşıl原因 görkəmli vətənpərvər, maarifpərvər, humanist sənətkar Mirzə Şəfi Vazeh olmuşdur.

Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərini Fridrix Bodenştedt alman dilinə tərcümə etmiş, 1850-ci ildə Berlində «Şərqdə min bir gün» adlı iki cildlik əsərini çap etdirir. Kitabda Mirzə Şəfi Vazehin haqqında «Gəncənin müdrik adamı» adlı maraqlı yazı və onun şeirlərindən nümunələr verir. Bundan sonra Fridrix Bodenştedt 1851-ci ildə Berlində alman dilində «Mirzə Şəfinin nəğmələri» adlı kitab nəşr etdirir.

Alman ədəbiyyatşünası O.Burger yazır ki, bu kitabdakı şeirlər o qədər gözəldir ki, onlar ayrıca kitabça halında 1917-ci ilə qədər iki yüz altmış dörd dəfə çap olunmuşdur.

Biz bu kitabda Mirzə Şəfi Vazehin mənalı ömrünün salnaməsini, xüsusilə poeziyasının, «Divani-hikmət» ədəbi məclisinin şərhini tarixilik, elmilik, pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında təhlil edib yekunlaşdırmışıq.

Görkəmli ədəbiyyatşünas Salman Mümtazın, məşhur jurnalist Həsən bəy Məlikov Zərdabının, Y.Mundekin, M.V.Nacinin, Akif Bayramovun, Əjdər Səidzadənin, Mikayıl Rəfilinin, Həmid Araslıının, Sadıq Şükürovun və başqa mütəxəssislərin Mirzə Şəfi Vazeh haqqında əsərləri, xatirələri, məqalələri diqqətlə nəzərdən keçirilir, tədqiq edilib şərh edilir.

«Mirzə Şəfi Vazeh-220» adlı kitabda təhlil edilən əsas problemlərin şərh mündəricatda göstərilən başlıqlar əsasında verilmişdir. Mirzə Şəfi Vazehin həyatı, yaradıcılığı, pedaqoji fəaliyyəti, «Divani-hikmət» ədəbi məclisi ətraflı şərh olunmuş və yekunlaşdırılmışdır.

Kitabda istifadə olunmuş ədəbiyyatın səliqəli siyahısı verilir, müəlliflər və mənbələr düzgün göstərilir.

«Mirzə Şəfi Vazeh-220» adlı kitabı oxuyan, Mirzə Şəfi Vazehi sevən, onun əsərlərindən bəhrələnən kütləvi oxuculardan, mütəxəssislərdən, ziyalılardan, alimlərdən, müəllimlərdən, universitetlərin, institutların, kolleclərin tələbələrindən, ümumtəhsil məktəblərinin müəllimlərindən, aspirant, dissertant və magistrlərdən xahiş edirik ki, kitab haqqında ədəbi-tənqidi qeydlərini bizə göndərsinlər. Bu münasibətlə onlara uzun ömür, cansağlığı, şərəfli yaradıcılıq fəaliyyətlərində parlaq uğurlar arzulayırıq».

ƏDƏBİYYAT

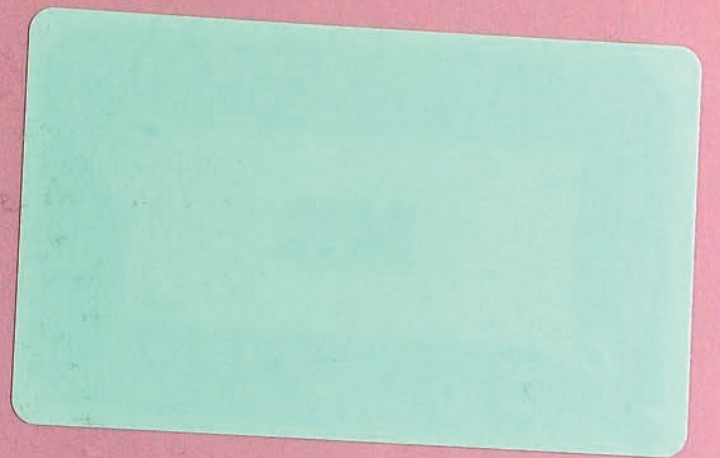
1. Heydər Əliyev. Azərbaycan xalqının hünəri ədəbi yaşayacaqdır. Bakı, 1995.
2. Heydər Əliyev. Tarix tarixdir. Gəncə, 1996.
3. Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində, I, II kitab. Bakı, 2001.
4. Azərbaycan təhsil siyasəti (1998-2004), I kitab. Bakı, 2005.
5. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, iki cildə. Bakı, 1970.
6. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı, 1988.
7. Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifli. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1998.
8. Feyzulla Qasımzadə. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1974.
9. Mir Cəlal, Firidun Hüseynov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1982.
10. Vaqif Vəliyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 1970.
11. Gəncə (tarixi oçerk). Bakı, 1994.
12. Mirzə Şəfinin almanca nəğmələri. Berlin, 1851.
13. Mirzə Şəfinin irsindən. Berlin, 1875.
14. Şərqdə min bir gün. Berlin, 1951.
15. Mirzə Şəfi Vazeh. Nəğmələr. Bakı, 1961.
16. Mirzə Şəfi Vazeh. Bakı, 1926.
17. Песну Мирзы Шафи в перевод У.Ейферта. Москва, 1930.
18. И.К.Ениколопов. Поэт Мирза Шафи. Баку, 1938.
19. М.Рəfilі. Mirzə Şəfi və dünya ədəbiyyatı. Bakı, 1958.
20. Salman Mümtəz. Mirzə Şəfi Vazeh. Bakı, 1926.
21. Ə.Ə.Səidzadə. Mirzə Şəfi Vazeh. Bakı, 1929.
22. Ə.Ə.Səidzadə. Mirzə Şəfi Vazeh. Bakı, 1969.
23. Akif Bayramov. Mirzə Şəfinin ədəbi irsi. Bakı, 1980.
24. Б.Марков. Навстречи. САВ. 1878.

25. Л.Н.Толстой. Полно сов.сочи. Л-М., 1934.
26. Sadiq Şükürov. Gəncə məktəblərinin tarixindən. Bakı, 1990.
27. Sadiq Şükürov. Gəncəli Vazehin nağılı. Bakı, 1998.
28. Sadiq Şükürov. XIX və XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına aid tədqiqlər. Bakı, 2002.
29. «Mirzə» povest. İrəvan, 1932.
30. Əlisa Nicat. Nəğməyə dönmüş ömür. Bakı, 1980.
31. Şəmistan Mikayılov. Elmi-metodik əsərlərdən seçmələr. Bakı, 2009.
32. Şəmistan Mikayılov. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı, 1981.
33. Şamil Qurbanov. Ömrün fikir dünyası. Bakı, 1991.
34. Asya Bəkirova. Repressiyaya məruz qalmış yazıçıların yaradıcılığının ümumtəhsil məktəblərində öyrədilməsinə dair. Bakı, 1996.
35. Abbas Səmədov. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Gəncə, 2008.
36. Abbas Səmədov. Maarifpərvər Gəncə müəllimlərinin ədəbi-pedaqoji fəaliyyəti (1830-1920). Bakı, 1999.
37. Abbas Səmədov. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı. Gəncə, 2010.
38. Qara Namazov. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 2007.
39. Qara Namazov. Seçilmiş nəğmələr. Bakı, 2008.
40. C.Hacıyev. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1955.
41. Kamal Talıbzadə. XX əsr Azərbaycan tənqidi. Bakı, 1966.
42. F.Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, iki cildə. Bakı, 1978, 1981.
43. Abbas Səmədov. Mirzə Fətəli Axundzadə-200. Gəncə, 2012.
44. Himalay Qasımov, Nəcəf Nəcəfov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı məsələləri. Bakı, 2007.
45. Gəncə şəhərinin herb tarixi və şəhidləri. Gəncə, 2013.

MÜNDƏRİCAT

1. Ön söz.....	3
2. Mirzə Şəfi Vazehin həyatı.....	10
3. Mirzə Şəfi Vazehin yaradıcılığı.....	14
4. Mirzə Şəfi Vazehin «Divani-hikmət» ədəbi məclisi.....	28
5. Salman Mümtaz (1885-1941). Mirzə Şəfi.....	39
6. Həsən bəy Məlikovun L.N.Tolstoya məktubu.....	43
7. Cənnətməkan filosof Mirzə Şəfi.....	49
8. Məktubun intizarında.....	60
9. Mirzə Şəfin Vazehi Bodenştedt Avropada tanıtmışdır.....	72
10. Məhəbbətdə yaş yoxdur.....	77
11. Eşq idi Züleyxanı dünyasına qovuşduran.....	82
12. Azərbaycan ləhcəsində tatar müntəxəbatına erməni xəyanəti.....	85
13. Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərinin M.V.Naci tərəfindən çıxarılmış surəti. Mirzə Şəfinin həyatından (1792-1852).....	91
14. Qafqazda Mirzə Şəfi Avropada Firidrix Bodenştedt....	95
15. Y.Mundek Mirzə Şəfi haqqında.....	97
16. Mirzə Şəfinin maarifçiliyi.....	104
17. F.Bodenştedtin «Mirzə Şəfi haqqında xatirələr» kitabındakı bu şeirlərin alman dilindən tərcüməsi Akif Bayramova məxsusdur.....	114
18. Xaçatur Abovyanın Mirzə Şəfi haqqında raportu.....	136
19. Nəticə.....	138
20. Ədəbiyyat.....	141

6m

Çapa verildiği tarix 01. 07. 2014
Kağızın növü: A3, snequroçka
Çap vərəqi: 9 ç.v. Tiraj : 300 ədəd
Gəncə Dövlət Universitetinin nəşriyyatı
Ünvan: Gəncə şəhəri, Heydər Əliyev prospekti, 159

№ 2014
726

Abbas Səmədov Abbas oğlu Qəribi Azərbaycanın Qaraqoyunlu bölgəsinin (Krasnoselo rayonunun) Əmirxeyir kəndində 1927-ci il aprel ayının 10-da anadan olmuşdur. İbtidai məktəbi Əmirxeyir, yeddiillik məktəbi Çaykənd kəndində bitirmişdir.

Abbas Səmədov İrəvan pedaqoji texnikumunu 1949-cu ildə, Bakı Dövlət Pedaqoji Universitetini 1955-ci ildə fərqlənmə diplomla bitirmiş, Krasnoselo qayonunda müəllim və rayon qəzetinin redaktoru işləmişdir.

Abbas Səmədov 1964-cü ildə namizədlik, 1993-cü ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə edib filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almış, 1994-cü ildə professor elmi rütbəsinə layiq görülmüşdür. Professor Abbas Səmədov 2007-ci ilə kimi universitetdə əyani, qiyabi və axşam şöbələrinin dekanı vəzifəsində işləmişdir.

Abbas Səmədov bir sıra dərslərlərin, monoqrafiyaların, iki yüzdən artıq elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik məqalənin müəllifidir. Onun elmi rəhbərliyi ilə alimlər yetişdirilmişdir. Abbas Səmədov orden və medallarla, fəxri fərmanlar və digər mükafatlarla təltif edilmişdir.

Professor Abbas Səmədovun son illərdə «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının tədqiqi və öyrənilməsi tarixindən» (2003), «Azərbaycan məktəblərində ədəbiyyat tədrisinin inkişaf problemləri» (2006), «Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı» (2008), «Böyük vətəndaş, Prezident İlham Əliyev» (2009), «Əbədiyaşar professor Mir Cəlal Paşayev» (2009), «Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı» (2010), «Mirzə Fətəli Axundzadə-200» (2012), «Hüseyn Cavid Rasizadə-130» (2012), «Əhməd Cavad-120» (2012) kitabları çap olunmuşdur.

Abbas Səmədov Yeni Azərbaycan Partiyasının 91 təsisçisindən biridir, arxa cəbhə və əmək veteranıdır, Azərbaycan Jumalistlər Birliyinin üzvüdür, filologiya elmləri doktoru, Gəncə Dövlət Universitetinin professorudur. Ailəlidir, iki oğlu, üç nəvəsi var. Həyat yoldaşı Bayramova Sürəyya Əsəd qızı ali təhsilli müəllimdir, Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvüdür, pensiyaçıdır.

98954